

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

---

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES



ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ»

**«Ο ρόλος της εργασίας στην κοινωνική επανένταξη. Στάσεις  
αποφυλακισμένων και εργοδοτών»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Βιολέτα Μάκο

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή

Χριστίνα Ζαραφωνίτου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Ιωάννα Τσίγκανου, Διδάκτωρ Κοινωνιολογίας, Διευθύντρια Ερευνών Εθνικού Κέντρου  
Κοινωνικών Ερευνών

Ανθοζωή Χάιδου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου



Copyright © Βιολέτα Μάκο, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς την συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνωμών της συγγραφέως.

*Στους γονείς μου  
(με την ελπίδα να ανταμειφθούν οι κόποι τους)*

*«Οι δύο θεμέλιοι λίθοι της ευτυχίας: αγάπη και δουλειά»  
Ζίγκμουντ Φρόυντ, 1856-1939*

## Ευχαριστίες

Είναι μεγάλη μου χαρά και τιμή που σε αυτήν την ενότητα μου δίνεται η δυνατότητα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες σε όλους όσους συντέλεσαν ως προς την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Πρωτίστως, θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια, κα Χριστίνα Ζαραφονίτου, για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε με την ανάθεση αυτού του τόσο ενδιαφέροντος και επίκαιρου θέματος, καθώς η συμβολή της υπήρξε καθοριστική, καθόλη τη διάρκεια αυτού του επιστημονικού ταξιδιού. Συμπληρωματικά θα ήθελα να εκφράσω και την ευγνωμοσύνη μου στην κα. Χριστίνα Ζαραφονίτου, η οποία με την ιδιότητα της Διευθύντριας του μεταπτυχιακού της εγκληματολογίας, προάγει με ακούραστη θέρμη και επιμονή την επιστήμη της εγκληματολογίας.

Επιπρόσθετα θα ήθελα να ευχαριστήσω τη Διευθύντρια Ερευνών του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών κα Ιωάννα Τσίγκανου και την Καθηγήτρια Εγκληματολογίας, κα Ανθοζωή Χάιδου, που με τίμησαν με την παρουσία τους στην τριμελή επιτροπή, καθώς και την Υποψήφια Διδάκτορα, κα Έλλη Ανίτση, της οποίας η συμβολή υπήρξε εξίσου σημαντική.

Επιπλέον θα ήθελα να ευχαριστήσω τους τρεις αποφυλακισμένους και τους τρεις εργοδότες που συμμετείχαν στην έρευνα, για τον χρόνο που αφιέρωσαν κατά τη διαδικασία των συνεντεύξεων και την άψογη συνεργασία μας. Σε αυτό το σημείο, θα ήθελα να ευχαριστήσω επίσης το Ν.Π.Ι.Δ. ΕΠΑΝΟΔΟΣ για την κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων, ειδικότερα την Διευθύντρια κα Φωτεινή Μηλιώνη και τον κο Νικόλαο Βαρβατάκο, για την πολύτιμη συμβολή τους κατά τη διεξαγωγή της έρευνας, καθώς και τον κο Κλήμη Πυρουνάκη και το Δίκτυο Φυλακισμένων και Αποφυλακισμένων Γυναικών, για τη θερμή υποδοχή τους και την εξίσου σημαντική συμβολή ως προς την διεξαγωγή της έρευνας.

Θα ήθελα να εκφράσω επίσης ένα μεγάλο ευχαριστώ, στους συνοδοιπόρους μου Κωνσταντίνα, Στέλλα, Μαριάννα, Έλενα, Μαρία, Βιργινία και Δημήτρη, που με την παρουσία τους έκαναν τα χρόνια που διήρκεσε το μεταπτυχιακό και το διάστημα της διπλωματικής εργασίας να περάσουν ακόμα πιο ευχάριστα και γεμάτα αναμνήσεις ζωής.

Τέλος το μεγαλύτερο ευχαριστώ, το οφείλω στους γονείς μου και στην αδελφή μου Εύα, που με ακούραστη θέρμη και πίστη σε μένα, με στήριξαν καθόλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

## Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή .....	13
Α' Μέρος: Η εργασία και ο ρόλος της στην κοινωνική επανένταξη.....	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΩΣ ΣΥΣΤΑΤΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗΣ.....	19
1.1. Ο ρόλος της εργασίας στην «αποχή από το έγκλημα» και στη μείωση της υποτροπής .....	20
1.2. Η εργασία εντός φυλακής .....	27
1.3. Η εργασία εκτός φυλακής.....	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΕΣ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ.....	40
2.1. Ανήλικοι παραβάτες και επαγγελματική ένταξη .....	40
2.2. Η περίπτωση των αποφυλακισμένων γυναικών .....	43
2.3. Ουσιοεξάρτηση και επαγγελματική ένταξη.....	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Ο ΠΟΙΝΙΚΟΣ ΣΤΙΓΜΑΤΙΣΜΟΣ ΩΣ ΠΡΟΣΚΟΜΜΑ ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ .....	48
3.1. Ο στιγματισμός και η διεύρυνση του κοινωνικού αποκλεισμού .....	48
3.2. Το ποινικό μητρώο και η αποκοπή από το εργασιακό περιβάλλον.....	52
Β' Μέρος: Πολιτικές εργασιακής επανένταξης στην Ελλάδα και Διεθνώς .....	56
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑ .....	56
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ.....	61
Γ' Μέρος: Στάσεις Αποφυλακισθέντων και Εργοδοτών .....	64
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ .....	64
1.1. Οι στάσεις των εργοδοτών ως προς την εργασιακή ένταξη των αποφυλακισμένων.....	66
1.2. Οι στάσεις των αποφυλακισμένων ως προς την εργασιακή ένταξη .....	71
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΙΛΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ .....	74
2.1. Περιγραφή της πιλοτικής έρευνας .....	74
2.2. Αντικείμενο της πιλοτικής έρευνας και ερευνητικές υποθέσεις.....	74
2.3. Η Μεθοδολογία της πιλοτικής έρευνας .....	76
2.3.1. Η επιλογή της «δειγματοληψίας» .....	76
2.3.2. Ο σχεδιασμός της συνέντευξης.....	77
2.3.3. Η διενέργεια των συνεντεύξεων .....	79

2.3.4. Η ανάλυση του ερευνητικού υλικού .....	80
2.4. Δεοντολογικά ζητήματα στην έρευνα.....	81
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ .....	82
3.1. Τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού της πιλοτικής έρευνας.....	82
3.2. Οι στάσεις των εργοδοτών.....	83
3.2.1. Το ποινικό μητρώο και ο ρόλος του στην πρόσληψη .....	84
3.2.2. Ο ρόλος που διαδραματίζει το είδος του αδικήματος στην απόφαση πρόσληψης .....	88
3.2.3. Η διάσταση του φύλου σε σχέση με την απόφαση πρόσληψης κάποιου με ποινικό ιστορικό.....	90
3.2.4. Τα τυπικά προσόντα και η εργασιακή εμπειρία στην απόφαση πρόσληψης...	91
3.2.4. Ο ρόλος που διαδραματίζουν οι συστάσεις μέσω τρίτων στην απόφαση πρόσληψης κάποιου με ποινικό μητρώο.....	95
3.2.4. Η μετασφρονιστική μέριμνα και ο ρόλος της στην απόφαση πρόσληψης κάποιου υποψηφίου με ποινικό μητρώο .....	96
3.2.5. Σύνοψη των αποτελεσμάτων των στάσεων των εργοδοτών.....	100
3.3. Οι στάσεις των αποφυλακισμένων .....	101
3.3.1. Ο ρόλος της εργασιακής εμπειρίας.....	102
3.3.2. Ο ρόλος του ποινικού μητρώου στην εύρεση εργασίας .....	105
3.3.3. Ο ρόλος των κοινωνικών δικτύων ως προς την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση.....	107
3.3.4. Η διάσταση του φύλου στην αναζήτηση εργασίας μετά την αποφυλάκιση ..	108
3.3.5. Η μετασφρονιστική μέριμνα και η εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση.....	109
3.3.6. Δυσχεραντικοί παράγοντες ως προς την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση.....	111
3.3.7. Ο ρόλος της εργασίας στην επανένταξη .....	114
3.3.8. Σύνοψη των αποτελεσμάτων των στάσεων των αποφυλακισμένων .....	117
Συζήτηση- Συμπεράσματα.....	119
Αντί επιλόγου.....	122

## **Κατάλογος Πινάκων**

**Πίνακας 1:** Σύνοψη των απαντήσεων των εργοδοτών με τη μορφή πίνακα.....98

**Πίνακας 2:** Σύνοψη των απαντήσεων των αποφυλακισμένων με τη μορφή πίνακα.....115

## Περίληψη

Στόχο της παρούσας μελέτης αποτελεί, η διερεύνηση του ρόλου που διαδραματίζει η εργασιακή απασχόληση των αποφυλακισθέντων, ως παράγοντας ομαλότερης κοινωνικής επανένταξης και μείωσης της υποτροπής και η διερεύνηση των στάσεων και των αντιλήψεων τόσο των αποφυλακισθέντων, όσο και των εργοδοτών, σε σχέση με αυτό το ζήτημα. Αντικείμενο μελέτης και βασική ερευνητική υπόθεση της εργασίας αποτελεί το ερώτημα: «εάν και κατά πόσο η εργασία αποτελεί συστατικό στοιχείο κοινωνικής επανένταξης». Αναλυτικότερα, η μελέτη ξεκινά με μια εισαγωγή, κατά την οποία αναλύεται η έννοια της κοινωνικής επανένταξης, η συνταγματική της θεμελίωση και η διασύνδεση της εργασίας με την σκοπιμότητα της ποινής, δηλαδή τη μεταχείριση του δράστη με σκοπό την «επανακοινωνικοποίηση» του. Παράλληλα γίνεται μια σύντομη ιστορική ανασκόπηση της έννοιας της «επανακοινωνικοποίησης», για να γίνει ευρύτερα κατανοητό το πώς φθάσαμε σήμερα στη θεμελίωση του δικαιώματος των αποφυλακισμένων στην κοινωνική τους επανένταξη, σύμφωνα με την σύγχρονη αντίληψη για την ποινική μεταχείριση, η οποία αναγνωρίζει τους κρατούμενους όχι ως «αντικείμενα παρέμβασης», αλλά ως φορείς δικαιωμάτων και ενεργούς μετόχους σε «διαδικασίες αλλαγής».

Στο Α' Μέρος της παρούσας μελέτης προσεγγίζεται ο ρόλος που διαδραματίζει η εργασία στην επανένταξη. Πιο συγκεκριμένα το πρώτο κεφάλαιο του Α' μέρους, πραγματεύεται τους λόγους για τους οποίους η εργασία αποτελεί συστατικό στοιχείο κοινωνικής επανένταξης, καθώς και γιατί αυτή συμβάλει στη μείωση της υποτροπής και στην «αποχή» από το έγκλημα. Επιπρόσθετα γίνεται μια εκτενής αναφορά στην εργασία και στο ρόλο που αυτή διαδραματίζει στην επανένταξη, τόσο κατά την εκτέλεση μίας στερητικής της ελευθερίας ποινής, όσο και μετά την οριστική αποφυλάκιση. Ταυτοχρόνως προσεγγίζεται ο τρόπος διάρθρωσης της εργασίας, στα καταστήματα κράτησης κλειστού τύπου, σε αντιπαραβολή με τα καταστήματα κράτησης ανοιχτού τύπου, ενώ παράλληλα αναλύεται και η ρόλος της εργασίας εκτός φυλακής, ως εναλλακτική έκτιση της ποινής. Στο δεύτερο κεφάλαιο του Α' Μέρους γίνεται μια προσπάθεια ανάδειξης των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων σε συνάρτηση με την επαγγελματική του ένταξη μετά την αποφυλάκιση και συγκεκριμένα, των ανηλίκων παραβατών, των αποφυλακισμένων γυναικών και των αποφυλακισμένων ατόμων που αντιμετωπίζουν προβλήματα ουσιοεξάρτησης. Ακολούθως, στο τρίτο κεφάλαιο, προσεγγίζεται ο ποινικός στιγματισμός ως πρόσκομμα στην επανένταξη, αναδεικνύοντας πως



ο ποινικός στιγματισμός συμβάλει στον κοινωνικό αποκλεισμό των αποφυλακισμένων ατόμων και αντιστοίχως, πως το ποινικό μητρώο καθαυτό, μπορεί να αποκόψει τα αποφυλακισμένα άτομα από το εργασιακό περιβάλλον.

Στο Β' Μέρος της παρούσας μελέτης γίνεται μια προσπάθεια καταγραφής του θεσμικού πλαισίου και των πολιτικών εργασιακής επανένταξης στην Ελλάδα σε συνδυασμό με αντίστοιχες στην Ευρώπη. Πιο συγκεκριμένα παρουσιάζονται διάφορα παραδείγματα προγραμμάτων και καλών πρακτικών, τα οποία εφαρμόζονται τόσο κατά τη διάρκεια της φυλάκισης, όσο και μετά την οριστική απόλυση των καταδίκων, δίνοντας έμφαση στην εργασία και στην εκπαίδευση και κινούμενα με γνώμονα την ενίσχυση της εργασιακής ένταξης μετά την αποφυλάκιση. Παράλληλα αναλύονται διάφορα παραδείγματα καλών πρακτικών υπό το πρίσμα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, με τη μορφή κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων, οι οποίες έχουν ως στόχο την εργασιακή απασχόληση των αποφυλακισμένων, τόσο κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα, όσο και μετά, κατά τη διαδικασία επανένταξης. Τέλος στο Β' Μέρος παρουσιάζονται και οι πολιτικές εργασιακής επανένταξης που αφορούν την ελληνική εμπειρία.

Στο Γ' μέρος, το οποίο αποτελεί το ερευνητικό μέρος της παρούσας μελέτης, γίνεται αρχικά μια προσπάθεια ανασκόπησης της διεθνούς ερευνητικής εμπειρίας με σκοπό να προσεγγιστούν τα κυριότερα ερευνητικά πορίσματα, τα οποία έχουν προκύψει από έρευνες στάσεων, τόσο των εργοδοτών, όσο και των αποφυλακισμένων, σε σχέση με το ζήτημα της εργασιακής ένταξης μετά την αποφυλάκιση. Έπειτα ακολουθεί η ποιοτική διερεύνηση των στάσεων των εργοδοτών και των αποφυλακισμένων. Η παρούσα πιλοτική έρευνα επιχειρεί να διερευνήσει τον ρόλο που διαδραματίζει η εργασιακή απασχόληση των αποφυλακισθέντων, ως παράγοντας ομαλότερης κοινωνικής επανένταξης και μείωσης της υποτροπής και τη διερεύνηση των στάσεων και των αντιλήψεων τόσο των αποφυλακισθέντων όσο και των εργοδοτών, σε σχέση με αυτό το ζήτημα. Η προσέγγιση πραγματοποιείται μέσα από τις απόψεις ανθρώπων που έχουν αποφυλακισθεί και εργοδοτών με στόχο να αναδειχθεί το πλαίσιο των ευνοϊκών και δυσχεραντικών παραγόντων εργασιακής επανένταξης της συγκεκριμένης κατηγορίας πολιτών. Εκτενέστερα, παρουσιάζεται αρχικά, η μεθοδολογία της έρευνας, όπου η επιλογή των ερωτώμενων έγινε με την μέθοδο της δειγματοληψίας κριτηρίου, που εντάσσεται στη δειγματοληψία σκοπιμότητας και η μέθοδος ανάλυσης που ακολουθήθηκε ήταν η μέθοδος ανάλυσης περιεχομένου. Στην συνέχεια ακολουθεί μια αναλυτική παράθεση των αποτελεσμάτων του ερευνητικού υλικού που συλλέχθηκε: α) σε σχέση με τις στάσεις των

εργοδοτών και β) σε σχέση με τις στάσεις των αποφυλακισμένων, ενώ στο τέλος διατυπώνονται ορισμένα συμπεράσματα σε σχέση με τα πορίσματα της παρούσας πιλοτικής έρευνας, σε συνάρτηση με το κατά πόσο αυτά επιβεβαιώνουν ή διαψεύδουν τη διεθνή ερευνητική εμπειρία. Συνοψίζοντας, από τα πορίσματα τόσο της παρούσας πιλοτικής έρευνας, όσο και από την εν γένει μελέτη του ρόλου που διαδραματίζει η εργασία στην επανένταξη, επιβεβαιώνεται ότι η εργασία αποτελεί συστατικό στοιχείο κοινωνικής επανένταξης, λειτουργώντας ως προστατευτικός παράγοντας στην εκδήλωση της υποτροπής. Εν κατακλείδι στο τέλος της παρούσας μελέτης, γίνεται μια προσπάθεια να διατυπωθούν προτάσεις για την βελτίωση του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου.

*Λέξεις-κλειδιά: εργασία, εργασιακή ένταξη, επανένταξη, στάσεις αποφυλακισμένων, στάσεις εργοδοτών, ποινικό μητρώο, στιγματισμός, υποτροπή, αποχή από το έγκλημα*

## **The role of employment in social reintegration, attitudes of employers and ex-prisoners**

The aim of this study is to investigate the role that employment performs, as a factor of smoother social reintegration and reduction of recidivism and to investigate the attitudes and perceptions of both ex-prisoners and employers in this regard. The object of this study and the basic research hypothesis of this study is: "if and to what extent employment is a component of social reintegration". More specifically, the study begins with an introduction, which analyses the concept of social reintegration, its constitutional basis and the link between employment and the expediency of the sentence, i.e., the treatment of the perpetrator in order to "re-socialize". At the same time, a brief historical review of the concept of "re-socialization" is made, to understand deeper, how we arrived today at the establishment of the right of prisoners to their social reintegration, according to the modern concept of criminal treatment, which recognizes detainees not as "objects of intervention", but as rights holders and active shareholders in "change processes".

Part A' of the present study approaches the role that employment performs in social reintegration. More specifically, the first chapter of Part A', deals with the reasons why employment is a component of social reintegration, as well as why it helps to reduce "recidivism" and "desistance" from crime. In addition, there is an extensive reference to the employment and the role it plays in social reintegration, both during the execution of a custodial sentence and then during the aftercare period. At the same time, it is approached the way that work has been structured in closed prisons, in contrast to the way work has been structured in open prisons, while at the same time, it is analysed the role that employment plays outside from prison, as an alternative assessment of the sentence. In the second chapter of Part A', it is tried to highlight vulnerable social groups, in relation to their employment integration after they have been released from prison and more specifically the study analyses; juvenile offenders, women and people with drug addiction problems. Moreover, in the third chapter, criminal stigma is approached as an obstacle to reintegration, highlighting how criminal stigma contributes to the social exclusion of persons that have been released from prison and featuring, how criminal record itself, can cut off ex-prisoners, from the work environment.

In Part B' of the present study, it is tried to record the institutional framework and employment reintegration policies in Greece in combination with those in Europe. More specifically, there are various examples of programs and good practices, which are applied both during

imprisonment and after the final release of convicts, with an emphasis on work and education and moving with the aim of empowering employment after release. At the same time, various examples of good practices are analysed in the light of social entrepreneurship, in the form of social cooperative enterprises, which aim at the employment integration of prisoners, both during the imprisonment and afterwards, during the reintegration process. Finally, Part B' presents the employment reintegration policies that concern the Greek experience.

In Part C', which is the part of the research of the present study, it is initially tried, to highlight the international research experience, in order to approach the main research findings, which have emerged from surveys of attitudes of both employers and ex- prisoners, in relation to the issue of employment integration. These issues have been approached by qualitative research of the attitudes of employers and ex-prisoners. The present pilot study attempts to investigate the role that employment performs, in social reintegration and in reduction of recidivism, of people that have been released from prison and to investigate the attitudes and perceptions of both ex-prisoners and employers in relation to this issue. This approach is carried out through the views of people who have been released from prison and employers in order to highlight the context of favourable and dissuasive factors of employment integration of this category of citizens. In addition, in this part it is presented the methodology of the research, upon which the respondents were selected by the method of criterion sampling, which is part of the expediency sampling, and the method of analysis that was followed was the method of content analysis. Afterwards, follows a detailed summary of the results of the research material collected: a) in relation to the attitudes of the employers and b) in relation to the attitudes of ex-prisoners, while at the end, are formulated some conclusions in relation to the findings of the present pilot research, in depending on whether they confirm or refute international research experience. Summarizing, from the findings of both the present study and the general study of the role that employment plays in social reintegration, it is confirmed that employment is a component of social reintegration, acting as a protective factor towards recidivism. In conclusion, at the end of the present study, it is tried to formulate some proposals for the improvement of the existing institutional framework.

*Keywords: employment, employment integration, reintegration, attitudes of prisoners, attitudes of employers, criminal record, stigma, recidivism, desistance from crime*

## Εισαγωγή

Με τον όρο «κοινωνική επανένταξη» εννοείται: «η υποβοήθηση των καταδίκων στην προσπάθεια τους, τόσο κατά την έκτιση της ποινής τους όσο και μετά από αυτή να επιτύχουν την ομαλή μετάβαση τους στην κοινωνία, απέχοντας από την τέλεση νέων εγκλημάτων».<sup>1</sup> Επιπρόσθετα, η κοινωνική επανένταξη συχνά περιγράφεται: «ως η υποστήριξη που παρέχεται στους δράστες αξιόποινων πράξεων κατά τη διάρκεια της επανόδου τους στην κοινωνία μετα την αποφυλάκιση».<sup>2</sup> Ωστόσο ένας ευρύτερος ορισμός περιλαμβάνει ορισμένες παρεμβάσεις που μπορούν να πραγματοποιηθούν μετά τη σύλληψη του δράστη, για να αποτρέψουν την εμπλοκή του με το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, με εναλλακτικά μέτρα της στερητικής της ελευθερίας ποινής σε συνδυασμό με την κατάλληλη μεταχείριση του δράστη. Η μεταχείριση αυτή μπορεί να περιλαμβάνει την επιβολή κυρώσεων βασισμένων στην κοινότητα και όχι τη φυλάκιση, με στόχο να αποφευχθούν οι στιγματιστικές συνέπειες της ποινής του εγκλεισμού. Από την άλλη για όσους καταδικάζονται σε ποινή φυλάκισης, η κατάλληλη μεταχείριση περιλαμβάνει διορθωτικά προγράμματα κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού και **«παρεμβάσεις μετέπειτα φροντίδας»** (aftercare period interventions).<sup>3</sup> Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνεται από το Συμβούλιο Κρατών Μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως «κοινωνική επανένταξη» των πρώην κρατουμένων νοείται: «η υποστήριξη που τους παρέχεται πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την αποφυλάκιση τους», ενώ ταυτοχρόνως τονίζεται ότι η προετοιμασία των κρατουμένων για την επιστροφή στην κοινότητα είναι κάτι το οποίο πρέπει να προβλέπεται από την είσοδο κιάλας του εγκλειστού στα καταστήματα κράτησης.<sup>4</sup>

Η κοινωνική επανένταξη δεν αποτελεί μόνον καθήκον της Πολιτείας αλλά θεμελιώδες δικαίωμα των πολιτών. Με την έννοια αυτή ως κοινωνική επανένταξη θεωρείται: «το δικαίωμα των πολιτών στην ισότητα των ευκαιριών για επανένταξη, το οποίο συνεπάγεται την υποχρέωση του κράτους να εξασφαλίσει τις συνθήκες εκείνες που επιτρέπουν την κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων».<sup>5</sup> Η συνταγματική θεμελίωση του δικαιώματος των αποφυλακισμένων

<sup>1</sup> Σ.Γιοβάνογλου, Λήμμα: «Κοινωνική Επανένταξη», στο, Κ. Δ.Σπινέλλη, Ν. Ε. Κουράκης, Μ. Π. Κρανιδιώτη, (επιμ), «Λεξικό εγκληματολογίας» Τόπος, Αθήνα, 2018, σ.729.

<sup>2</sup> C.T. Griffiths, Y. D. D. Murdoch, “The Social Reintegration of Offenders and Crime Prevention” *The International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy (ICCLR)*, April 2007, pp. 3-4.

<sup>3</sup> Ibid, pp.3-4.

<sup>4</sup> “The Social Reintegration of Ex-Prisoners in Council of Europe Member States”, *Produced by the Quaker Council for European Affairs (QCEA)*, May 2011, p.4.

<sup>5</sup> Φ. Α. Μηλιώνη, «Προγράμματα επανένταξης Αποφυλακισμένων» στο, Μαργαρίτα Γασπαρινάτου (επιμ), «Εγκλημα Και Ποινική Καταστολή Σε Εποχή Κρίσης, Τιμητικός Τόμος Για Τον Καθηγητή Νέστορα Κουράκη», Τόμος Α΄, Σάκκουλα, Αθήνα, 2016 σ. 2352.

πολιτών στην κοινωνική τους ένταξη στηρίζεται στο **άρ.25 παρ. 1 του Συντάγματος** κατ'αναλογική εφαρμογή για όσα ισχύουν για τα άτομα με σωματικές και πνευματικές ανάγκες. Πιο συγκεκριμένα διευκρινίζεται ότι υπάρχουν λιγότερες αναφορές της γραμματολογίας στο «δικαίωμα της κοινωνικής επανένταξης», αλλά όλες κάνουν λόγο για μια επέκταση του αναγνωρισμένου δικαιώματος που αφορά τους σωματικά και πνευματικά καθυστερημένους στους «κοινωνικά καθυστερημένους» και αυτό ως ειδικότερη έκφραση του δικαιώματος για την κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη της προσωπικότητας.<sup>6</sup> Το αντίστοιχο δε καθήκον της Πολιτείας να επανεντάσσει τον αποφυλακιζόμενο μπορεί να εξαχθεί από τις κείμενες διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας, αλλά και από τα διεθνή κείμενα. Αναλυτικότερα σημαντικές για τη συνταγματική θεμελίωση της υποχρέωσης του κράτους να μεριμνά για την κοινωνική επανένταξη των αποφυλακιζομένων είναι οι αλληλοσυμπλεκόμενες και αλληλεξαρτώμενες αρχές: «**της αξιοπρέπειας του ανθρώπου**» (ά. 2 παρ. 1 Σ/1975/86/01), «**του κοινωνικού κράτους**» (ά. 25 παρ. 1, εδ. α' Σ/1975/86/01) και «**της ισότητας**» (ά. 4 παρ. 1 Σ/1975/86/01). Ειδικότερα, θεμελιώδη αρχή για την ελληνική συνταγματική τάξη αποτελεί «**η αναγνώριση του σεβασμού και της προστασίας της ανθρώπινης αξίας ή αξιοπρέπειας**».<sup>7</sup>

Η κοινωνική επανένταξη των παραβατών αποτελεί μια σύνθετη διαδικασία με δύο κυρίως παραμέτρους αλληλένδετους μεταξύ τους: **την αποχή από το έγκλημα και τη μείωση της υποτροπής**. Η αποχή από το έγκλημα αποτελεί μια ατομική διαδικασία κατά την οποία ο παραβάτης μόνος ή μετά από υποστήριξη διακόπτει την εγκληματική συμπεριφορά. Μια σειρά παραγόντων μπορεί να συμβάλει στην αποχή από το έγκλημα όπως : η εκπαίδευση, η εργασιακή απασχόληση, η απεξάρτηση, σημαντικοί οικογενειακοί ή κοινωνικοί δεσμοί. Αντιστοίχως μια σειρά παραγόντων «ενοχοποιείται» για την υποτροπή των παραβατών. Η πρόωρη θυματοποίηση, οι μαθησιακές δυσκολίες, η εξάρτηση από τις ουσίες, η ελλιπής κοινωνική υποστήριξη, η ασθενής σχέση με την οικογένεια, αποτελούν κάποιους από αυτούς τους «ενοχοποιητικούς» παράγοντες, ενώ η ίδια η φυλάκιση από μόνη της αποτελεί έναν δυσμενή όρο κοινωνικής επανένταξης.<sup>8</sup> Η εξέταση του ρόλου της εργασίας στην επανένταξη είναι σημαντική, διότι αποτελεί έναν από τους παράγοντες που συμβάλλουν στην αποχή από το έγκλημα και διευκολύνουν τη διαδικασία της επανένταξης, ενώ η απουσία εργασιακής απασχόλησης μπορεί να οδηγήσει ευκολότερα στην υποτροπή. Πιο συγκεκριμένα η εργασία

---

<sup>6</sup>Στο ίδιο, σ. 2353.

<sup>7</sup>Σ. Γιοβάνογλου, «Θεσμικά Προβλήματα Της Κοινωνικής Επανένταξης Των Αποφυλακιζόμενων», Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τομέας Ποινικών και Εγκληματολογικών Επιστήμων, Θεσσαλονίκη, 2002,σ.61.

<sup>8</sup>Μηλιώνη, *ό.π.*, σσ. 2357-2358.

προσφέρει την αίσθηση της αυτοπεποίθησης και αυτοεκτίμησης, εντάσσει το άτομο σε ένα κοινωνικό πλαίσιο που του δίνει τη δυνατότητα να επικοινωνεί και να αλληλοεπιδρά με άλλους και παράλληλα προσφέρει την αίσθηση μιας κατεύθυνσης και ενός σκοπού, οδηγώντας το άτομο στην αυτοπραγμάτωση.

Η εργασία αποτελεί συστατικό στοιχείο κοινωνικής επανένταξης καθώς συνδέεται και με τη σκοπιμότητα της ποινής. Σκοπός της «μεταχείρισης»<sup>9</sup> του εγκληματία από το σωφρονιστικό σύστημα είναι η επανακοινωνικοποίηση του. Η μεταχείριση των κρατουμένων αποτελεί τον πυρήνα κάθε σωφρονιστικού συστήματος, ωστόσο, η έκφραση «μεταχείριση του κρατουμένου» δεν θα πρέπει να υπονοεί ούτε ότι ο κρατούμενος γίνεται αντικείμενο μεταχείρισης, ούτε ότι ο κρατούμενος εκπληρώνει τις υποχρεώσεις του προς την πολιτεία αλλά υποδηλώνει το σύνολο των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ πολιτείας και κρατουμένου κατά τη διάρκεια της εκτέλεσης της ποινής, οι οποίες σχέσεις πηγάζουν ως αποτέλεσμα των υποχρεώσεων και των δικαιωμάτων των κρατουμένων απέναντι στην πολιτεία. Ως εκ τούτου η εκτέλεση της ποινής έχει ορισμένο στόχο, την επανακοινωνικοποίηση του δράστη, η δε μεταχείριση του κρατουμένου είναι το μέσο για την επίτευξη αυτού του στόχου, όπως αποδίδεται κατά το σχήμα: εκτέλεση της ποινής -μεταχείριση του καταδίκου – επανακοινωνικοποίηση.<sup>10</sup> Η εργασία συνδέεται με την σκοπιμότητα της ποινής καθώς ο στόχος της, δηλαδή η επανακοινωνικοποίηση του δράστη νοείται ως: *«η εγκαθίδρυση ενός πλέγματος κοινωνικών σχέσεων που επενεργούν ως προστατευτικές δομές και αποτρέπουν την επανάληψη της εγκληματικής δράσης, με την έννοια της επαγγελματικής κατάρτισης και αποκατάστασης και τη δημιουργία κοινωνικών σχέσεων και κοινωνικών δεσμών».*<sup>11</sup>

Η έννοια της «επανακοινωνικοποίησης» ιστορικά, προέρχεται από τη Σχολή της Νέας Κοινωνικής Άμυνας, εμφορούμενη από το γενικότερο κλίμα της εποχής. Εκτενέστερα, μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο παρατηρείται να δίνεται έμφαση από τα κράτη σε προνοιακές πολιτικές, οι οποίες επήλθαν μετά τα δεινά του πολέμου ενώ παράλληλα, η επιστήμη της εγκληματολογίας κάνει λόγο για ανθρωπιστική και εξατομικευμένη μεταχείριση των εγκληματιών, καθώς η αναμόρφωση διαμορφώνεται ως βασική σκοπιμότητα της ποινής.<sup>12</sup> Πιο

---

<sup>9</sup>«Ο όρος «μεταχείριση» σημαίνει: «ανάπτυξη δράσης πάνω σε ένα αντικείμενο (έμψυχο) με σκοπό την πραγματοποίηση ενός ορισμένου αποτελέσματος». Στην επιστήμη της εγκληματολογίας με τον όρο «μεταχείριση» εννοούμε: «τους τρόπους και τα μέσα δράσης πάνω στους δράστες εγκληματικών πράξεων μετά την αναγνώριση της ενοχής τους από τα αρμόδια πολιτειακά όργανα (ποινικά δικαστήρια), με σκοπό την επίτευξη ορισμένων στόχων». (Βλέπε σχετικά: Η. Δασκαλάκης, «Μεταχείριση εγκληματία», Σάκκουλα, Αθήνα, 1985, σ.1.)

<sup>10</sup>Σ. Αλεξιάδης, «Σωφρονιστική», Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2001, σσ. 213-215.

<sup>11</sup>Δασκαλάκης, ό.π.,σ.33.

<sup>12</sup>Ε. Ανίτση, «Σχέση ποινής και τιμωρίας: διερεύνηση στάσεων αποφυλακισθέντων», *Εγκληματολογία*, Τεύχος 8, 2018, σ.37.

συγκεκριμένα, μέσω της κύρωσης που δομείται στη βάση της ατομικότητας του υποκειμένου και έχει ως σκοπό τη συνειδητοποίηση των κοινωνικών αξιών και των κοινωνικών απαιτήσεων, μπορεί να επιτευχθεί η λεγόμενη διαπαιδαγώγηση («ενεργοποίηση») της ευθύνης, που στην περίπτωση του δράστη χαρακτηρίζεται ως αβέβαιη και φθαρμένη.<sup>13</sup> Σε γενικές γραμμές, η σχολή της Νέας κοινωνικής Άμυνας φαίνεται να προσεγγίζει το έγκλημα ως απόρροια μιας ιδιότυπης προσωπικότητας, που έχει διαμορφωθεί από τις αρνητικές αλληλεπιδράσεις με το περιβάλλον, με αποτέλεσμα να ατονήσει η συνείδηση των κοινωνικών αξιών και των κοινωνικών απαιτήσεων. Μέσω της ατομικής μεταχείρισης που εφαρμόζεται με την κύρωση και σκοπεύει ουσιαστικά στην αναμόρφωση της προσωπικότητας του εγκληματία, μπορεί να καταστεί εφικτή η επανακοινωνικοποίηση του, δηλαδή μια διαδικασία εξαρχής κοινωνικοποίησης. Στο επίπεδο της σωφρονιστικής, το ιδεώδες της ατομικής μεταχείρισης και αναμόρφωσης του εγκληματία αντανακλά τη λεγόμενη ωφελμιστική κατεύθυνση.<sup>14 15</sup>

Στα πλαίσια της εφαρμογής των αρχών του αναμορφωτικού προτύπου για τη θεραπεία και αναδιαπαιδαγώγηση του εγκληματία διεξήχθη πλήθος προγραμμάτων που προσανατολιζόνταν στη μεταβολή της προσωπικότητας των κρατουμένων (υγιών και ψυχικά ασθενών) μέσω επιστημονικών μεθόδων όπως π.χ., η ψυχανάλυση, η ψυχοθεραπεία ατομική και ομαδική κ.ά. Οι μέθοδοι αυτές στην πλειονότητα των περιπτώσεων βασίζονταν στον εξαναγκασμό, ανεξάρτητα δηλαδή από τη θέληση των κρατουμένων, γεγονός που προκάλεσε την άσκηση αρνητικής εναντίον τους κριτικής. Κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1960 ο εξαναγκασμός αυτός καταγγέλθηκε ως ανεπίτρεπτη παρέμβαση στην προσωπικότητα των κρατουμένων, ενώ επιπλέον αμφισβητήθηκε και η αποτελεσματικότητα των σχετικών προγραμμάτων ως προς τη μείωση της υποτροπής. Η άσκηση αρνητικής κριτικής στο αναμορφωτικό πρότυπο προκάλεσε την παρακμή του και την υποκατάσταση του στη συνέχεια από το «δικαιϊκό πρότυπο».<sup>1617</sup>

---

<sup>13</sup>M. Ancel, «*Η νέα κοινωνική άμυνα*», μτφρ Ηρώ Σαγκουνίδου-Δασκαλάκη, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1995, σσ.485-498.

<sup>14</sup>Αντίση, *ό.π.*, σ.39.

<sup>15</sup>Με τον όρο «ωφελμισμός» επικράτησε να αποδίδεται στην ελληνική γλώσσα ο αγγλικός όρος “utilitarianism”, εκ του λατινικού utilis που σημαίνει «χρήσιμος, ωφέλιμος». Σύμφωνα με τον κλασικό ορισμό του John Stuart Mill, το ηθικοφιλοσοφικό σύστημα του ωφελμισμού ορίζεται ως η «δοξασία», η οποία δέχεται ως θεμέλιο της ηθικής και υπέρτατη αρχή ρύθμισης της συμπεριφοράς την «αρχή της ωφέλειας» ή την αρχή της «μέγιστης ευδαιμονίας». Με κριτήριο την αρχή αυτή, οι πράξεις (άρα και οι εγκληματικές πράξεις) είναι φαύλες και ανάρμοστες, όταν τείνουν να παράγουν το αντίθετο της ευδαιμονίας. Ως κοινωνικοπολιτικό κίνημα ο ωφελμισμός ή «φιλοσοφικός ριζοσπαστισμός» (philosophic radicalism), ιδρύθηκε το 1808 από τον Jeremy Bentham και δηλώνει την προσπάθεια των Bentham, James Mill, John Stuart Mill και των οπαδών τους, να αναδιοργανώσουν ριζικά την κοινωνία, το δίκαιο και την πολιτική «στη βάση της αρχής της ωφέλειας». (Βλέπε σχετικά: Α. Παπαντωνίου, Λήμμα: «Ωφελμισμός», στο, Κ. Δ.Σπινέλλη, Ν. Ε. Κουράκης, Μ. Π. Κρανιδιώτη, (επιμ), «*Λεξικό εγκληματολογίας*» Τόπος, Αθήνα, 2018, σ.1151.)

<sup>16</sup>Γιοβάνογλου, *ό.π.*, σ.28.

<sup>17</sup>«*Το «δικαιϊκό πρότυπο» που κυριάρχησε εν τέλει υιοθέτησαν πρώτες οι σκανδιναβικές χώρες, οι χώρες της Β. Αμερικής και του Καναδά και στη συνέχεια οι περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες. Η διαδοχή δε του αναμορφωτικού*



Κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1970 η αναποτελεσματικότητα των προγραμμάτων της αναμορφωτικής μεταχείρισης επανεξετάσθηκε. Ο R. Martinson, πρωτεργάτης του δόγματος του «τίποτε δεν λειτουργεί» (nothing works)<sup>18</sup>, επανήλθε το 1979 ανακαλώντας την αρχική του θέση και υποστηρίζοντας ότι υπό ορισμένες συνθήκες και για συγκεκριμένες κατηγορίες δραστών τα αναμορφωτικά προγράμματα είχαν επιτυχία. Στην εξέλιξη αυτή συντέλεσε και η εφαρμογή της νέας μεθόδου της μετα-ανάλυσης, η οποία σε μεγάλο αριθμό προγραμμάτων αποκάλυψε ορισμένες σοβαρές αδυναμίες στα δεδομένα και τη μεθοδολογία που χρησιμοποίησαν οι επικριτές του ιδεώδους της αναμόρφωσης. Αποδείχθηκε δηλαδή, ότι η εξαγωγή του συμπεράσματος ότι «τίποτε δεν λειτουργεί» ήταν ανεπίτρεπτη και ότι η αναμόρφωση, μπορούσε υπό όρους να είναι αποτελεσματική. Σε συνέπεια με τις εξελίξεις αυτές το επιστημονικό ενδιαφέρον μετατοπίστηκε επιτυχώς στο ερώτημα «τι λειτουργεί;» και η θεωρητική συζήτηση για το «αναμορφωτικό ιδεώδες» αναζωπυρώθηκε. Στην αναζωπύρωση αυτή συνέδραμε και το νέο περιεχόμενο που προσέδωσε η Νέα Κοινωνική Άμυνα στην έννοια της επανακοινωνικοποίησης με τη μορφή πρακτικών μεσών (επαγγελματική μόρφωση, ψυχαγωγία) που θα υποβοηθούν το επανακοινωνικοποιούμενο άτομο να επανενταχθεί ομαλά στην κοινωνία αλλά και την πρόβλεψη για την παρέμβαση ιδιωτικών και δημόσιων οργανισμών που θα βοηθούν τόσο αυτόν, όσο και τους οικείους του στη διαδικασία επανενσωμάτωσης στο κοινωνικό σύνολο.<sup>19</sup>

Κατά γενική ομολογία υπήρξε μια θεωρητική προσπάθεια αναγωγής της αναμόρφωσης ή επανακοινωνικοποίησης ή επανένταξης σε δικαίωμα του κρατουμένου. Το δικαίωμα αυτό εξέφραζε την αναγνώριση στον δράστη του εγκλήματος της δυνατότητας, από τη στιγμή που αυτός εκδηλώσει ειλικρινή επιθυμία συμβιβασμού, να επωφεληθεί όλων των πλεονεκτημάτων που είναι συνυφασμένα με την κοινωνική ζωή ακριβώς, όπως όλοι αυτοί που δεν έχουν παραβεί τον νόμο και κυρίως του δικαιώματος στην εργασία και σε ένα επαρκές ημερομίσθιο, του δικαιώματος σε μια ευνοϊκή μεταχείριση και του δικαιώματος στη λήθη των παλαιών

---

*από το δικαιοκτικό πρότυπο είχε σημαντικές επιπτώσεις στην αναγωγή της κοινωνικής επανένταξης σε σκοπό της σωφρονιστικής μεταχείρισης. Για τους οπαδούς του δικαιοκτικού προτύπου, η φύση της ποινής είναι κύρια ανταποδοτική, ενώ η προληπτική της λειτουργία είναι ένας μύθος. Η επιδίωξη ειδικοπροληπτικών στόχων, στο στάδιο της εκτέλεσης της στερητικής της ελευθερίας ποινής προκαλεί μεγαλύτερο πόνο στους δράστες των εγκλημάτων και για τον λόγο αυτόν θα πρέπει να αποφεύγεται, ενώ ιδιαίτερα θα πρέπει να τηρείται ο σεβασμός των συνταγματικών δικαιωμάτων του κρατουμένου. Η υποχρεωτική μεταχείριση και οι μέθοδοι της που επιτρέπουν την παρέμβαση στην προσωπικότητα του εγκλείστου επικρίνονται όχι μόνον ως αναποτελεσματικές, αλλά και ως αντισυνταγματικές. Κατά το δικαιοκτικό πρότυπο ο δράστης του εγκλήματος αντιμετωπίζεται ως ενεργό υποκείμενο που έχει την ευθύνη των επιλογών του, διατηρεί την ατομικότητα και διαφορετικότητα του και διεκδικεί την ισότιμη επάνοδο του στην κοινωνία, της οποίας τους κανόνες παραβίασε».* (Βλέπε σχετικά: Στο ίδιο, σσ.30-31)

<sup>18</sup>Με πρωτεργάτη τον R. Martinson στις Η.Π.Α (Βλέπε σχετικά: R. Martinson, "What works? - Questions and Answers about Prison Reform", *Public Interest*, Vol.35,1974 pp. 22-54.)

<sup>19</sup>Γιοβάνογλου, ό.π, σσ.33-34.

σφαλμάτων. Το σύνολο των κοινωνικών αυτών πλεονεκτημάτων θα έτεινε στην εξασφάλιση μιας πληρότητας στη ζωή του εγκληματία, αντίστοιχης με αυτή που θα μπορούσε να γνωρίσει αν δεν είχε παραβεί τον νόμο. Η εξασφάλιση της πληρότητας αυτής αποτελούσε μια οφειλή της κοινωνίας απέναντι στον δράστη που εξέτισε την ποινή του και η εκπλήρωση της λάβαινε χώρα προς όφελος του ίδιου και όχι προς όφελος της κοινωνίας. Στα πλαίσια της μέχρι σήμερα θεωρητικής προσπάθειας αναγωγής της αναμόρφωσης σε δικαίωμα υποστηρίζεται η δυνατότητα αυτοπροσδιορισμού και η υπευθυνότητα του παραβάτη επαυξάνονται, ενώ η κοινωνία στην οποία αυτός επιστρέφει, συμπεριλαμβανομένου του χώρου εργασίας, του σχολείου και της οικογένειας, αναδιοργανώνεται για να τον υποδεχθεί. Η νεότερη αυτή ανθρωπιστική και μοντέρνα εκδοχή της αναμόρφωσης, επειδή αντιμετωπίζει τον κρατούμενο ως φορέα δικαιωμάτων, του δίνει μια βάσιμη και αξιόπιστη ευκαιρία για επάνοδο στην κοινωνία.<sup>20</sup> Σήμερα τα προγράμματα επανένταξης εδράζουν την αιτιολογία τους στο δικαίωμα των αποφυλακισμένων στην κοινωνική τους επανένταξη σύμφωνα με την σύγχρονη αντίληψη για την ποινική μεταχείριση, η οποία αναγνωρίζει τους κρατούμενους όχι ως **«αντικείμενα παρέμβασης»** αλλά ως φορείς δικαιωμάτων και ενεργούς μετόχους σε **«διαδικασίες αλλαγής»**. Με αυτήν την έννοια σε μια ποινική μεταχείριση, η οποία έχει κεντρικό άξονα την κοινωνική επανένταξη ο κρατούμενος αναγορεύεται σε **«subjectum»** δηλαδή υποκείμενο ελευθερίας και ηθικής.<sup>21 22</sup>

---

<sup>20</sup> Στο ίδιο, σσ. 35-40.

<sup>21</sup> Φ. Α. Μηλιώνη, «Δυνατότητες πρόληψης της υποτροπής αποφυλακισμένων μέσω προγραμμάτων επανένταξης», *Εγκληματολογία*, Τεύχος 1-2, Ιανουάριος- Δεκέμβριος 2019, σ.2.

<sup>22</sup> «Η επανένταξη δεν συνιστά μια ανθρωπιστική άσκηση του σωφρονισμού αλλά ένα «αναγκαίο μέτρο» άνευ του οποίου η φύλαξη θα ήταν αποκλειστικός στόχος και οι φύλακες αποκλειστικοί διαχειριστές της στερητικής της ελευθερίας ποινής. Άρα η τιμωρία θα ήταν «αυτοσκοπός». Συνεπώς ο κρατούμενος δεν υποχρεούται «να δεχτεί ή να ανεχτεί» μέτρα κοινωνικής του αποκατάστασης αλλά δικαιούται να απαιτεί την αναγόρευση του ως *subjectum* (υποκείμενο ελευθερίας και ηθικής) ακόμα κι όταν βρίσκεται στη φυλακή και να μην υποβαθμίζεται σε *subjectus*, δηλαδή σε υπάκουο, υποτελές, άβουλο ον, το οποίο πρέπει να ανασυναρμολογηθεί». (Βλέπε σχετικά: Γ. Πανούσης, «Η κοινωνική επανένταξη ως αυτοτελές δικαίωμα των κρατουμένων – Αρχή διαλόγου», 2014, Διαθέσιμο στο: <http://epanodos.org.gr>)

## Α' Μέρος: Η εργασία και ο ρόλος της στην κοινωνική επανένταξη

### Κεφάλαιο 1: Η εργασία ως συστατικό στοιχείο κοινωνικής επανένταξης

Ως «Εργασία» (Labour) ορίζεται «η καταβολή σωματικής ή πνευματικής δύναμης για την παραγωγή έργου».<sup>23</sup> Η εργασία εν γένει περιλαμβάνει τα εξής συστατικά στοιχεία: τον άνθρωπο ως υποκείμενο της εργασίας, το αντικείμενο της εργασίας, τα μέσα της εργασίας και το αποτέλεσμα (προϊόν) της εργασίας.<sup>24</sup> Οι όροι «εργασία» και «απασχόληση» άλλοτε διαφοροποιούνται και άλλοτε ταυτίζονται. Ο όρος «εργασία» συνήθως χρησιμοποιείται για να δηλώσει τους όρους και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες αυτή ασκείται, ενώ ο όρος «απασχόληση» για να δηλώσει τις μορφές και τα διαφορετικά είδη της, καθώς και τις πολιτικές, τα μέτρα και τα προγράμματα που η Πολιτεία εφαρμόζει.<sup>25</sup> Στη σημερινή εποχή όπως έχει διαμορφωθεί η αγορά εργασίας και οι εργασιακές σχέσεις, η εργασία θεωρείται ένα από τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και προσδίδει στο άτομο, κοινωνική, ψυχολογική και οικονομική αξία.<sup>26</sup> <sup>27</sup> Η εργασία θεωρείται καθοριστικός παράγοντας διαμόρφωσης των όρων διαβίωσης και εξέλιξης του υποκειμένου καθώς εκτός από ηθική ικανοποίηση και αίσθημα παραγωγικότητας προσφέρει στο άτομο τη δυνατότητα κάλυψης των βιοποριστικών του αναγκών.

Η εργασία μπορεί να θεωρηθεί συστατικό στοιχείο κοινωνικής επανένταξης καθώς δημιουργεί στον αποφυλακιζόμενο μια αίσθηση σταθερότητας, καλύπτει τις βιοποριστικές του ανάγκες και προϋποθέτει δέσμευση με έναν στόχο, ο οποίος είναι να διατηρήσει σταθερούς όρους ζωής και να μην περάσει στο στάδιο της υποτροπής. Η δέσμευση με ένα στόχο, όπως διατύπωσε ο **T. Hirschi**, αποτελεί παράγοντα που θα συγκρατήσει το άτομο από το να εμφανίσει

<sup>23</sup> Δ. Λογαράς, «Εργασία-Απασχόληση-Αναπηρία», Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία, Αθήνα, 2013, σ.9.

<sup>24</sup> Δ. Πατέλης - Λήμμα: «εργασία», στο, Τ. Χιωτάκης, Ε. Χωραφάς, (επιμ), «Φιλοσοφικό-Κοινωνιολογικό Λεξικό», Τόμος Β', Κ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1995, σ.194.

<sup>25</sup> Λογαράς, ό.π., σ.9.

<sup>26</sup> C. Dumitran "Detainees' employment – indicator of social reintegration", October 2021, No.1, p.74.

Διαθέσιμο στο: <https://www.researchgate.net/publication/355585576>

<sup>27</sup> Η εργασία ως ατομικό δικαίωμα εντάσσεται στην «τριτενέργεια» των ανθρωπίνων θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η τριτενέργεια έχει το νόημα ότι ο εγγυημένος από το Σύνταγμα και προστατευόμενος από την κρατική εξουσία χώρος ελευθερίας του ατόμου, ισχύει και στη περίπτωση μιας ιδιωτικής σχέσης. Τα ατομικά δικαιώματα κατευθύνονται στην προστασία του ανθρώπου τόσο από τη δημόσια όσο και από την ιδιωτική εξουσία. «Τριτενέργεια» λέγεται η χρησιμοποίηση τους προς τη δεύτερη κατεύθυνση δηλαδή ως προς την αποτροπή κινδύνων από την ανισορροπία των ιδιωτικών δυνατοτήτων μεταξύ των ατόμων, όπου υπάρχει τέτοια και όταν ο απλός νομοθέτης του Ιδιωτικού Δικαίου δεν την έχει αποκαταστήσει». (Βλέπε σχετικά: Γ. Ι. Δέλλιος, «Ατομικά Δικαιώματα, Ιδιωτικό Δίκαιο, Προστασία των Καταναλωτών και Εγγυήσεις Τραπεζικών Δάνειων», Διαθέσιμο στο: <http://www.digestaonline.gr/pdfs/Digesta%202003/DIGESTA%204-2003/1%20DELLIOS.pdf>

εγκληματική συμπεριφορά. Αναλυτικότερα ο ίδιος υποστηρίζει ότι υπάρχουν στοιχεία και παράγοντες που συνδέουν το άτομο με την κοινωνία και τους θεσμούς της και ότι η εγκληματική ή παραβατική συμπεριφορά εμφανίζεται όταν αδυνατούν ή σπάζουν αυτοί οι δεσμοί. Ένα από τα βασικά στοιχεία των κοινωνικών δεσμών, εκτός από τον δεσμό με κοινωνικές ομάδες όπως η οικογένεια, οι παρέες συνομηλίκων, οι γείτονες κ.α., αποτελεί η «**προσωπική δέσμευση**», η οποία κάνει το άτομο να επικεντρώνεται σε ένα κομφορμιστικό τρόπο ζωής και στην επένδυση χρόνου σε συμβατικές δραστηριότητες, οι οποίες επιτυγχάνονται με κόπο και προσπάθεια και δημιουργούν στο άτομο δεσμούς τους οποίους δυσκολεύεται να αποδυναμώσει ή να σπάσει.<sup>28</sup> Η **J. Rhodes** υποστηρίζει ότι οι κοινωνικοί δεσμοί διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην αναζήτηση εργασίας ενός αποφυλακισμένου. Πιο αναλυτικά η ίδια επισημαίνει ότι οι κοινωνικές σχέσεις και οι δεσμοί με τα παιδιά, τον σύντροφο, τους φίλους ενθαρρύνουν στη συγκρότηση μιας ταυτότητας του υποκειμένου, βασισμένη στην «υπευθυνοποίηση» της συμπεριφοράς του και ως απόρροια αυτή η ταυτότητα διευκολύνει τον αποφυλακισμένο στην εύρεση εργασίας.<sup>29</sup> Αυτό επιβεβαιώνεται και από μια μελέτη που έγινε σε σχέση με την εργασιακή ένταξη αποφυλακισμένων στο Κλίβελαντ των Η.Π.Α, όπου σε δείγμα 300 αποφυλακισθέντων το 57% βρήκε εργασία μέσα από των ευρύτερο κοινωνικό του ιστό (συγγενείς, φίλους κτλ.).<sup>30</sup> Συνεπώς η απασχόληση του ατόμου με παραγωγικές δραστηριότητες και η ύπαρξη σταθερών όρων ζωής μπορεί να αποτελέσει ανασχετικό παράγοντα υποτροπής για τα άτομα που έχουν αποφυλακιστεί και προσπαθούν να δημιουργήσουν συμβατικούς όρους. Αν λάβουμε υπόψιν τα παραπάνω, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η ύπαρξη μιας σταθερής εργασιακής απασχόλησης θα βοηθούσε προς αυτήν την κατεύθυνση σε συνδυασμό βέβαια με άλλους παράγοντες ψυχολογικούς και κοινωνικούς, οδηγώντας τους αποφυλακισμένους σε ομαλότερη κοινωνική επανένταξη.

### **1.1. Ο ρόλος της εργασίας στην «αποχή από το έγκλημα» και στη μείωση της υποτροπής**

Όπως προαναφέρθηκε η κοινωνική επανένταξη των παραβατών αποτελεί μια σύνθετη διαδικασία με δύο κυρίως παραμέτρους αλληλένδετους μεταξύ τους: **την αποχή από το έγκλημα και τη μείωση της υποτροπής**. Ο εγκλεισμός στα καταστήματα κράτησης, όπως και κάθε ποινική κύρωση στοχεύει στη γενική και ειδική πρόληψη, καθώς η μέτρηση της

---

<sup>28</sup>T Hirschi (1969) Causes of Delinquency, στο, Α. Χάιδου, «Θετικιστική Εγκληματολογία, αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα,1996, σσ.213-214.

<sup>29</sup>J. Rhodes “Ex-offenders, social ties and the routes into employment” *International Journal of Criminology*, Vol.1, 2008, p.3.

<sup>30</sup>Ibid, p.17.

υποτροπής αποτελεί βασικό μέτρο για την αξιολόγηση της επιτυχίας ή αποτυχίας κάθε μέτρου της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης απέναντι στο έγκλημα. Υπό αυτό το πρίσμα, η ανάλυση των παραγόντων που σχετίζονται με τη μελέτη της υποτροπής αποκτούν βαρύνουσα σημασία, τόσο για την ανάπτυξη αποτελεσματικών πολιτικών πρόληψης, όσο και για τον σχεδιασμό κατάλληλων στρατηγικών επανένταξης. Τα ποσοστά της υποτροπής δύναται να υπολογιστούν αντλώντας δεδομένα από τις επίσημες στατιστικές της αστυνομίας, των δικαστηρίων και των σωφρονιστικών καταστημάτων (official data) και από τις έρευνες αυτό-ομολογούμενης ενοχής των δραστών (self-report data), ωστόσο καθώς το έγκλημα συνιστά «εμπειρία ζωής», τα ποσοτικά δεδομένα για τη μέτρηση της υποτροπής οφείλουν να ενισχύονται και από τα συμπεράσματα ποιοτικών ερευνών.<sup>31</sup>

Τα ποσοστά υποτροπής των αποφυλακισμένων είναι αρκετά υψηλά ακόμη και σε χώρες που εφαρμόζονται χρόνιες πολιτικές επανένταξης. Ενδεικτικά τα ποσοστά υποτροπής στην Αγγλία ανέρχονται στο 70%, στην Ολλανδία πάνω από 50% και στη Σουηδία όπου είναι ένα κράτος με ισχυρή κοινωνική πολιτική περίπου 40%.<sup>32</sup> Στη χώρα μας σύμφωνα με παλαιότερη έρευνα του Εργαστηρίου Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών της Νομικής σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, τα ποσοστά υποτροπής των νεαρών παραβατών ανήλθαν στο 80% στα επόμενα 6-7 χρόνια μετά την αποφυλάκιση τους. Με βάση την ερευνητική εμπειρία οι υπότροποι δράστες τελούν ένα σημαντικό ποσοστό των εγκλημάτων. Μια έρευνα του Home Office του 2000, ανέδειξε ότι οι αποφυλακισμένοι είναι υπεύθυνοι για τη διάπραξη του 18% των καταγεγραμμένων εγκλημάτων, ποσοστό που αντιστοιχεί σε 950.000 εγκλήματα κατά έτος. Από την ίδια έρευνα προκύπτει ότι ο υπότροπος δράστης είναι κυρίως άνδρας σε ποσοστό 58% έναντι 51% των γυναικών και έχει εγκαταλείψει νωρίς το σπίτι ή είχε χαλαρούς οικογενειακού δεσμούς, το 47% των ανδρών και το 50% των γυναικών. Παράλληλα από την ίδια έρευνα προκύπτει ότι πιο επιρρεπείς στην υποτροπή είναι όσοι έχουν καταδικαστεί σε εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και νέοι και ότι η πιθανότητα της υποτροπής αυξάνεται σημαντικά ανάλογα με τον αριθμό των προηγούμενων καταδικών (το 95% των δραστών με 1 ή περισσότερες προηγούμενες καταδίκες θα ξαναδικαστεί μέσα σε δύο χρόνια από την αποφυλάκιση του).<sup>33</sup> Ανάλογα ευρήματα προέκυψαν στη χώρα μας μέσω πρόσφατων ερευνητικών δεδομένων από τη μελέτη του αρχείου των αποφυλακισμένων του ΝΠΙΔ

---

<sup>31</sup>Χ. Ζαραφονίτου, Ε. Κοντοπούλου, Κ. Πανάγος, Ε. Ανίτση, & Μ. Λεμπέση, «Εμπειρική διερεύνηση της υποτροπής στο πλαίσιο του Ν.Π.Ι.Δ. ΕΠΑΝΟΔΟΣ για την κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων: Ποσοτικές και ποιοτικές προσεγγίσεις», *Εγκληματολογία*, 2018, σ.20, Διαθέσιμο στο: [https://criminology.panteion.gr/attachments/article/576/MEL\\_ZARAFONITOU.pdf](https://criminology.panteion.gr/attachments/article/576/MEL_ZARAFONITOU.pdf)

<sup>32</sup>Μηλιώνη, ό.π.,σ.4.

<sup>33</sup>Στο ίδιο,σ.4.

ΕΠΑΝΟΔΟΣ, καθώς προέκυψε ότι το 27% των αποφυλακισμένων κατά τα έτη 2014 και 2016 είχε τουλάχιστον δύο καταδικαστικές αποφάσεις που αφορούσαν παραβάσεις κατά της ιδιοκτησίας και ειδικών ποινικών νόμων (Ν. κατά των ναρκωτικών). Σύμφωνα με τα παραπάνω ερευνητικά δεδομένα το προφίλ του υπότροπου δράστη σκιαγραφείται σε άνδρα, άγαμο, χωρίς τέκνα, ηλικίας 30-59 ετών μέσης εκπαίδευσης, χωρίς σταθερή στέγη.<sup>34</sup>

Η υποτροπή δεν ορίζεται με ενιαίο τρόπο στην εγκληματολογική βιβλιογραφία και στις επίσημες εγκληματολογικές στατιστικές, κοινή συνισταμένη όμως όλων των ορισμών είναι πως προκειμένου να θεωρηθεί ένας δράστης ως υπότροπος, είναι αναγκαίο να έχει τελέσει τουλάχιστον μια αξιόποινη πράξη, να μεσολαβήσει η επίσημη κοινωνική αντίδραση και να τελέσει εκ νέου ένα έγκλημα. Πιο αναλυτικά η υποτροπή νοείται στην εγκληματολογική βιβλιογραφία «ως η διάπραξη ενός νέου εγκλήματος από ένα άτομο κατόπιν οποιασδήποτε ποινικής του μεταχείρισης».<sup>35</sup> Επιπρόσθετα σε ένα μικρότερο κύκλο δραστών αναφέρεται ο όρος “**recidivism**”, «ο οποίος είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την ποινή του εγκλεισμού στα καταστήματα κράτησης και αναφέρεται συγκεκριμένα στην εκ νέου τέλεση αξιόποινων πράξεων από αποφυλακιζόμενους, σε χρονικό διάστημα δύο ετών μετά την αποφυλάκιση τους».<sup>36</sup> Παράλληλα στην εγκληματολογική βιβλιογραφία γίνεται λόγος και για τον όρο «**αφανής υποτροπή**», ο οποίος αναφέρεται στην τέλεση μιας εκ νέου αξιόποινης πράξης μετά την αποφυλάκιση του δράστη, δίχως όμως η μεταγενέστερη αξιόποινη πράξη να γίνει αντιληπτή από τις διοικητικές αρχές. Η «αφανής υποτροπή» μελετάται εμπειρικά μέσω των ερευνών αυτό-ομολογούμενης ενοχής (self-report studies).<sup>37</sup>

Η μελέτη της υποτροπής έχει συνδεθεί με τη μελέτη των **παραγόντων διακινδύνευσης** (risk factors) και των **προστατευτικών παραγόντων** (desistance factors). Όπως έχει διατυπωθεί από τους **Zara & Farrington**, μελετώντας τους παράγοντες διακινδύνευσης (risk factors) είναι εφικτό να μπορεί να προβλεφθεί η αυξημένη πιθανότητα διάπραξης ενός ποινικού αδικήματος. Πιο συγκεκριμένα οι παράγοντες διακινδύνευσης μπορούν να διακριθούν σε δύο υποκατηγορίες: τους «**στατικούς**» (static) και «**δυναμικούς**» (dynamic) παράγοντες. Οι στατικοί παράγοντες αφορούν μεταβλητές όπως λ.χ. ηλικία, φύλο, ιστορικό παραβατικής συμπεριφοράς, συνεπώς δεν δίνεται η δυνατότητα παρέμβασης και τροποποίησης τους. Αντιθέτως, όσον αφορά τους «δυναμικούς» παράγοντες, οι οποίοι αφορούν μεταβλητές όπως

---

<sup>34</sup>Στο ίδιο,σ.4.

<sup>35</sup>Χ. Ζαραφονίτου, Ε. Κοντοπούλου, Κ. Πανάγος, Ε. Ανίτση, & Μ. Λεμπέση, *ό.π.*,σ.21.

<sup>36</sup> Στο ίδιο, σσ.21-22.

<sup>37</sup>Στο ίδιο, σ.22.

λ.χ. αντι- κοινωνικές αξίες, συμπεριφορές, αντιλήψεις, δίνεται η δυνατότητα παρέμβασης και τροποποίησης τους με στόχο την μείωση της υποτροπής και την ανάπτυξη στρατηγικών πρόληψης.<sup>38</sup> Συνεπώς οι παρεμβάσεις με στόχο την μακρόχρονη βελτίωση των δραστών αξιόποινων πράξεων σε σχέση με την υποτροπή, οφείλουν να εστιάζουν στην κατηγορία των «δυναμικών παραγόντων», αφού η πρώτη κατηγορία των «στατικών παραγόντων» δεν προσφέρει δυνατότητες παρέμβασης.<sup>39</sup>

Σημαντικοί ως προς μείωση της υποτροπής, θεωρούνται εξίσου οι «προστατευτικοί» από την υποτροπή παράγοντες (protective factors). Οι προστατευτικοί παράγοντες συνδέονται με την «αποχή από το έγκλημα» καθώς με βάση αυτούς μπορεί να γίνει πρόγνωση για τη μειωμένη πιθανότητα διάπραξης ενός αδικήματος. Εκτενέστερα οι προστατευτικοί παράγοντες αφορούν μεταβλητές όπως λ.χ. τα ατομικά χαρακτηριστικά, την οικογένεια, το σχολικό περιβάλλον, τις παρέες των συνομηλίκων και τα χαρακτηριστικά της περιοχής κατοικίας. Οι προστατευτικοί παράγοντες μπορούν εξίσου να κατηγοριοποιηθούν σε: εγγενείς (χαρακτηριστικά προσωπικότητας, επίπεδα αυτοελέγχου, αυτοεικόνα) και εξωγενείς ή περιστασιακούς (οικογένεια, συνομήλικοι, σχολικό περιβάλλον, περιοχή κατοικίας).<sup>40</sup> Οι προστατευτικοί παράγοντες επιδρούν ως προς τη μείωση της υποτροπής, *«είτε άμεσα χωρίς τη μεσολάβηση αλληλεπίδρασης με άλλους παράγοντες «διακινδύνευσης», είτε έμμεσα αμβλύνοντας ή «απενεργοποιώντας» τη δράση άλλων παραγόντων «διακινδύνευσης».*<sup>41</sup>

Η αποχή από το έγκλημα θεωρείται μια εξαρτημένη μεταβλητή, υπό την έννοια ότι επιδρά εξαρτώμενη από υποκειμενικούς και κοινωνικούς παράγοντες και αυτό γιατί δεν πρόκειται για ένα γεγονός που συμβαίνει, αλλά πρόκειται στην ουσία για την παρατεταμένη απουσία ενός γεγονότος, και συγκεκριμένα του εγκλήματος.<sup>42</sup> Πρόκειται δηλαδή για μια διαδικασία κατά την οποία το άτομο «διατηρεί μια κατάσταση κατά την οποία δεν εγκληματεί». <sup>43</sup> Η «αποχή από το έγκλημα» συνδέεται άμεσα με την οικογενειακή και εργασιακή κατάσταση του δράστη, ενώ η αποχή καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολη όταν αυξάνεται ο αριθμός των προβληματικών κοινωνικών συνθηκών που βιώνει το άτομο. Τα προγράμματα που βασίζονται στη θεωρία της «αποχής από το έγκλημα», δίνουν έμφαση στη μακροπρόθεσμη αλλαγή και το σημείο εστίασης τους βρίσκεται στη στήριξη των δραστών ώστε να δουν τον εαυτό τους, μέσα

---

<sup>38</sup>Στο ίδιο, σ.22.

<sup>39</sup>Στο ίδιο, σ.22

<sup>40</sup>Στο ίδιο, σσ.22, 23.

<sup>41</sup>Στο ίδιο, σ.22.

<sup>42</sup>J. H. Laub and R. J. Sampson “Understanding Desistance from Crime”, *The University of Chicago*, 2001, p.5.

<sup>43</sup>Ibid, p.11.

από ένα καινούργιο και θετικότερο πρίσμα για το μέλλον. Εντούτοις η επιτυχής κοινωνική επανένταξη στηρίζεται σε έναν συνδυασμό κινήτρου, ανθρώπινου και κοινωνικού κεφαλαίου. Ο όρος «**ανθρώπινο κεφάλαιο**» αναφέρεται στην ικανότητα του ατόμου να πραγματοποιεί αλλαγές και να επιτυγχάνει στόχους, ενώ ο όρος «**κοινωνικό κεφάλαιο**» περιλαμβάνει παράγοντες όπως η εργασιακή απασχόληση και το υποστηρικτικό οικογενειακό και οικείο περιβάλλον του αποφυλακισμένου.<sup>44</sup> Προς την ίδια κατεύθυνση τονίζεται η σημασία παρεμβάσεων που θα δημιουργήσουν στον αποφυλακισμένο εκείνες τις γνωστικές ικανότητες που απαιτούνται, ώστε να αποφευχθεί η υποτροπή, δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης.<sup>45</sup>

Εκτενέστερα, στο πλαίσιο της «Εξελικτικής Εγκληματολογίας»<sup>46</sup> και συγκεκριμένα στο πεδίο μελέτης των «εγκληματικών σταδιοδρομιών» έχει διαπιστωθεί ο ευεργετικός ρόλος που ασκούν ορισμένα «**περιστατικά ζωής**», τα οποία μπορούν να ιδωθούν ως προστατευτικοί παράγοντες που συμβάλουν ως προς τη μείωση της υποτροπής και στην αποχή από το έγκλημα.<sup>47</sup> Τέτοια περιστατικά ζωής είναι ο έγγαμος βίος, η δημιουργία οικογένειας, η επαγγελματική αποκατάσταση, η εύρεση συντρόφου, ενώ ιδιαίτερα σημαντικός καθίσταται και ο ρόλος των κοινωνικών δεσμών στην αποχή από το έγκλημα.<sup>48</sup> Με βάση τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι οι προστατευτικοί παράγοντες, οι οποίοι συνδέονται με την αποχή από το έγκλημα μπορούν να διακριθούν σε: **εξωγενείς**, οι οποίοι σχετίζονται με τα «**περιστατικά ζωής**» και **εγγενείς**, οι οποίοι σχετίζονται με «**ατομικά χαρακτηριστικά**» του ανθρώπου, όπως λ.χ. ο ψυχισμός και η αυτοεικόνα του. Συνεπώς, «*η αποχή από το έγκλημα συνιστά αποτέλεσμα ενός συνδυασμού παραγόντων σχετικών τόσο με τις γνωστικές διεργασίες του ατόμου όσο και με τα «περιστατικά ζωής*».<sup>49</sup> Ωστόσο, επισημαίνεται ότι η αλληλεπίδραση των

---

<sup>44</sup>«Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για τα ναρκωτικά και το έγκλημα», Εισαγωγικό εγχειρίδιο για την πρόληψη της υποτροπής και την κοινωνική επανένταξη αποφυλακισμένων, (μτφρ. Ν. Βαρβατάκος). Βιέννη, 2012,σ.13. Διαθέσιμο στο: <https://www.epanodos.org.gr/wp-content/uploads/2021/03/Translation-UNODC-3.pdf>

<sup>45</sup>L. Kazemian, “Desistance from Crime: Theoretical, Empirical, Methodological, and Policy Considerations”, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, February,2007, pp.14.

<sup>46</sup>«Ο όρος «εξελικτική εγκληματολογία» αναφέρεται στο διακριτό εκείνο ρεύμα εντός του ευρύτερου πεδίου της εγκληματολογίας, το οποίο επικεντρώνεται στη διερεύνηση της σχέσης ηλικίας και αντικοινωνικής ή παραβατικής συμπεριφοράς σε ατομικό επίπεδο καθώς η προσέγγιση αυτή χρησιμοποιεί κατά κύριο λόγο δεδομένα, τα οποία προκύπτουν από διαχρονικές μελέτες, βάσει των οποίων είναι δυνατόν να διερευνηθούν οι εξελικτικές φάσεις και μεταβάσεις κατά τη διάρκεια της ζωής ενός ατόμου», (Βλέπε σχετικά: Γ. Παπανικολάου - Λήμμα: «εγκληματολογία εξελικτική», στο, Σπιννέλη Κ. Δ., Κουράκης Ν. Ε., Κρανιδιώτη Μ. Π., (επιμ),«*Λεξικό εγκληματολογίας*», Τόπος, Αθήνα, 2018,σ.370).

<sup>47</sup>Χ. Ζαραφονίτου, Ε. Κοντοπούλου, Κ. Πανάγος, Ε. Ανίτση, & Μ. Λεμπέση, *ό.π.*, σ. 23

<sup>48</sup>Στο ίδιο, σ.23.

<sup>49</sup>Χ. Ζαραφονίτου, Ε. Κοντοπούλου, Κ. Πανάγος, Ε. Ανίτση, & Μ. Λεμπέση, *ό.π.*, σ.23.



γνωστικών με των κοινωνικών διαδικασιών που συμβάλλουν στην αποχή από το έγκλημα παραμένει ένα ζήτημα το οποίο θα πρέπει να διερευνηθεί περαιτέρω σε εμπειρικό επίπεδο». <sup>50</sup>

Ως εκ τούτου «με τη βελτίωση των κοινωνικών και γνωστικών δεξιοτήτων των αποφυλακισμένων εδραιώνονται δυνατότεροι κοινωνικοί δεσμοί και αυξάνονται οι πιθανότητες μιας επιτυχούς κοινωνικής επανένταξης», <sup>51</sup> καθώς τα άτομα που έχουν ισχυρότερο αυτοέλεγχο και αυτοεκτίμηση είναι πιο πιθανό να απέχουν από το έγκλημα σε σύγκριση με αυτούς που έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και χαμηλά επίπεδα αυτοελέγχου. <sup>52</sup>

Σύμφωνα με όσα έχουν λεχθεί, γίνεται αντιληπτό ότι η εργασία αποτελεί συστατικό στοιχείο κοινωνικής επανένταξης, λειτουργώντας ως προστατευτικός παράγοντας στην εκδήλωση της υποτροπής. Η εργασιακή απασχόληση μπορεί να ιδωθεί ως «περιστατικό ζωής», ως παράγοντας δηλαδή που ασκεί ευεργετική επιρροή στη διαμόρφωση της ζωής του αποφυλακισμένου μετά την απόλυση του, συμβάλλοντας στη μείωση της υποτροπής και στην αποχή από το έγκλημα. Τον ευεργετικό ρόλο της εργασίας στη μείωση της υποτροπής επιβεβαιώνει και μια έρευνα για τις «εγκληματικές σταδιοδρομίες» <sup>53</sup>, μέσω της μεθόδου της παρατήρησης ομάδων ηλικιακών σειρών η οποία αφορούσε ανήλικους που είχαν προσαχθεί στο δικαστήριο του Montreal στον Καναδά τη δεκαετία του 1970. Μελετώντας τον ρόλο των περιστατικών ζωής, αναδείχθηκε ότι η νόμιμη εργασία αποτελούσε πάντοτε τροχοπέδη και συσχετιζόταν αρνητικά με την εγκληματικότητα κατά το διάστημα της ενηλικίωσης. <sup>54</sup> Επιπρόσθετα, ο **Farrington** έχει διαπιστώσει μέσω ερευνών, ότι η ανεργία συσχετίζεται θετικά με τα υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας <sup>55</sup>, ενώ μια μελέτη του **Glaser** ανέδειξε ότι η έλλειψη επαγγελματικών δεξιοτήτων στους αποφυλακισθέντες συνδέεται με την υποτροπή. <sup>56</sup> Παράλληλα οι **Sampson & Laub** υποστηρίζουν ότι η ύπαρξη κοινωνικών δεσμών κατά την ενηλικίωση και συγκεκριμένα η ένταξη στην αγορά εργασίας και ο γάμος σχετίζονται θετικά με την αποχή από το έγκλημα, ατόμων που στο παρελθόν είχαν εκδηλώσει παραβατική συμπεριφορά. <sup>57</sup>

---

<sup>50</sup> Στο ίδιο, σ.23.

<sup>51</sup> Kazemian, *Op.cit.*, p.7.

<sup>52</sup> Ibid, p.11.

<sup>53</sup> Η «εγκληματική σταδιοδρομία», μπορεί να προσδιοριστεί με βάση τα εξής στοιχεία: «Τη συμμετοχή σε εγκληματικές δραστηριότητες-τη συχνότητα με την οποία κάθε δράστης διαπράττει εγκλήματα μίας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου (δείκτης Λάμδα)-την αρχή τη διάρκεια και το τέλος της εγκληματικής περιόδου». (Βλέπε σχετικά: Χ. Ζαραφώνιτου, «Εμπειρική Εγκληματολογία», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2004, σ.96).

<sup>54</sup> Στο ίδιο, σσ.95-96.

<sup>55</sup> D. P. Farrington, (1986) Age and Crime, στο, J. H. Laub and R. J. Sampson, *Op.cit.*, p.18.

<sup>56</sup> D. Glaser, (1969) The Effectiveness of a Prison and Parole System στο, Ibid, p.18.

<sup>57</sup> Ibid, p.19.

Στο πλαίσιο μιας εμπειρικής διερεύνησης της υποτροπής που διενεργήθηκε από την Επάνοδο, με τίτλο *«Το φαινόμενο της υποτροπής αποφυλακισμένων στην Ελλάδα: εμπειρικά δεδομένα και κατευθύνσεις για την αντεγκληματική πολιτική και την κοινωνική επανένταξη»*, οι συμμετέχοντες ανέδειξαν σε βασικό παράγοντα για την πρόληψη της υποτροπής, την κάλυψη των βιοποριστικών τους αναγκών το διάστημα αμέσως μετά την απόλυση τους, ενώ ταυτοχρόνως αναδείχθηκε σε μείζονος σημασίας η εργασιακή τους ένταξη, με την έννοια της εύρεσης μιας σταθερούς απασχόλησης, η οποία θα επιτρέπει την κάλυψη των βιοποριστικών τους αναγκών, ενώ παράλληλα στα πλαίσια της μετασφρονιστικής μέριμνας, τονίστηκε και η αναγκαιότητα ύπαρξης εξειδικευμένων ατόμων που θα παρέχουν εργασιακή συμβουλευτική με γνώμονα την επαγγελματική τους αποκατάσταση. Επιπρόσθετα επισημάνθηκε η σημασία της προετοιμασίας των εγκλείστων για την αγορά εργασίας, ήδη από το στάδιο της έκτισης της ποινής, τονίζοντας τη σημασία της σύνδεσης των προγραμμάτων επαγγελματικής ένταξης με την αγορά εργασίας και την εκπαίδευση τους εντός των σφρονιστικών καταστημάτων.<sup>58</sup>

Είναι μείζονος σημασίας να αποσαφηνιστεί εδώ πως η εργασιακή ένταξη των αποφυλακισμένων δεν καθίσταται δυνατή από μόνη της να συμβάλει σε επιτυχημένη κοινωνική επανένταξη, εφόσον οι ίδιοι δεν προβούν σε επαναπροσανατολισμό της σκέψης τους σε σχέση με το έγκλημα, καθώς όπως έχει διατυπωθεί και στη διεθνή ερευνητική εμπειρία: *«το προσωπικό κίνητρο ενός δράστη προκειμένου να επέλθει η κοινωνική του επανένταξη αναδεικνύεται σε κομβικής σημασίας προστατευτικό παράγοντα πρόληψης της υποτροπής»*.<sup>59</sup> Είναι εξίσου σημαντικό να τονιστεί η σημασία μιας αδιάλειπτης και ολιστικής προσέγγισης που θα αφορά την κοινωνική επανένταξη του δράστη τόσο κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού στη φυλακή όσο και μετά την αποφυλάκιση του. Μια ολιστική παρέμβαση βασίζεται στο συνεχές της φροντίδας με στόχο την παροχή αρωγής στους δράστες αξιόποινων πράξεων σε σταθερή βάση μέσα και έξω από τη φυλακή. Η προσέγγιση αυτή αναφέρεται συχνά ως **«αδιάλειπτη μέριμνα»** και αποτελεί έναν τρόπο παρέμβασης που εκτείνεται σε όλο το φάσμα του ποινικού συστήματος.<sup>60</sup>

---

<sup>58</sup>Χ. Ζαραφωνίτου, Ε. Κοντοπούλου, Κ. Πανάγος, Ε. Ανίτση, & Μ. Λεμπέση, *ό.π.*, σ.30-32.

<sup>59</sup>Στο ίδιο, σ.32.

<sup>60</sup>Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για τα ναρκωτικά και το έγκλημα, *ό.π.*, σ.15.

## 1.2. Η εργασία εντός φυλακής

Στα πλαίσια της εκτέλεσης της στερητικής της ελευθερίας ποινής η κοινωνική προσαρμογή του εγκλειστού επιδιώκεται με την εργασία και την εκπαίδευση. Η εργασία των κρατουμένων είχε καθιερωθεί από πολύ παλιά στις φυλακές. Αρχικός λόγος καθιέρωσης της εργασίας στις πρώτες φυλακές του 16<sup>ου</sup> αιώνα ήταν ο εξαναγκασμός των επαϊτών και φυγόπονων στην εργασία και στην τακτική ζωή. Αργότερα η εργασία συνδέθηκε με τον τιμωρητικό χαρακτήρα της ποινής και το επίπονο της κυμαίνονταν ανάλογα τη βαρύτητα της ποινής όπως λ.χ. η καταδίκη σε καταναγκαστικά έργα όπου ο κατάδικος όφειλε να εκτελεί βαριές και επίπονες εργασίες σε δημόσια έργα σέρνοντας μία σιδερένια μπάλα στο πόδι του. Ενώ παλαιότερα η εργασία στα πλαίσια της ποινής ήταν καταναγκαστική και είχε ως σκοπό την ανταπόδοση, σήμερα θεωρείται μέσο κοινωνικής προσαρμογής με την έννοια ότι ο κατάδικος μαθαίνει ένα επάγγελμα, αποκτώντας έτσι ένα εφόδιο ώστε να μπορεί να βιοποριστεί στην ελεύθερη κοινωνία αποφεύγοντας ταυτοχρόνως την πνευματική αποτελμάτωση, η οποία θα οδηγούσε μοιραία σε αδράνεια και ετεροκαθορισμό.<sup>61</sup> Πιο συγκεκριμένα κατά την περίοδο που στα σωφρονιστικά συστήματα επικρατούσαν ωφελμιστικές προσεγγίσεις ως προς την εκτέλεση της ποινής, γινόταν δεκτό ότι η εργασία αποτελεί υποχρέωση του κατάδικου ενώ η οργάνωση της εργασίας απέβλεπε στην ηθική βελτίωση του καταδίκου αλλά και στην επαγγελματική και την τεχνική του μόρφωση και την οικονομική του απόδοση.<sup>62</sup> Η υποχρεωτικότητα της

---

<sup>61</sup> Δασκαλάκης, ό.π., σσ.71-72.

<sup>62</sup> Η καθιέρωση της φυλάκισης ως κυρίαρχου τρόπου έκτισης των ποινών συνδέεται με τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες προσομοίωσης του ποινικού εγκλεισμού με τον κόσμο της εργασίας. Υπο αυτό το πρίσμα το ζήτημα της επαγγελματικής αποκατάστασης των πρώην καταδίκων συνδέθηκε με την προσπάθεια εμπέδωσης ενός εργασιακού ήθους στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις, που αποτελούν τη συντριπτική πλειονότητα της πελατείας του ΣΑΠΔ. Παράλληλα σύμφωνα με την ερευνητική εμπειρία διαφαίνεται ότι οι τιμές ανεργίας επιδρούν κυρίως έμμεσα και πολύπλοκα στις τιμές εγκληματικότητας, ενώ επηρεάζουν περισσότερο τη λειτουργία και τους στόχους του ΣΑΠΔ σε σχέση ιδίως με την ένταση της ποινικής καταστολής (κυρίως τη χρήση της φυλακής) και μάλιστα ανεξάρτητα από τις τιμές της καταγραμμένης εγκληματικότητας. Κατ' αυτόν τον τρόπο φαίνεται να επιβεβαιώνεται η θεωρητική κατεύθυνση που εγκαινιάστηκε στη δεκαετία του '30 με το έργο των G. Rusche και O. Kirchheimer «Punishment and Social Structure», σχετικά με την καθοριστική σημασία της κατάστασης της αγοράς εργασίας στην αυξομείωση των τιμών εγκλεισμού, καθώς και την αυτονομία των τελευταίων από τις διακυμάνσεις της καταγραμμένης εγκληματικότητας. (Βλέπε σχετικά: Γ. Νικολόπουλος «Το ζήτημα της επαγγελματικής επανένταξης των πρώην καταδίκων: θεωρητικές επισημάνσεις, ερευνητικά πορίσματα και κοινωνικές δράσεις», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Τομ.118, 2016, σσ.97-98) Αναλυτικότερα οι δύο κοινωνικοί επιστήμονες συνδέουν το ποινικό σύστημα και τις ποινικές τιμωρίες με την εκάστοτε κατάσταση που επικρατεί στην αγορά εργασίας. Για τους ίδιους σε κάθε ιστορική συγκυρία, η αγορά της εργασίας σε συνδυασμό με τη δημογραφική αυξομείωση του πληθυσμού ορίζει την κοινωνική αξία ή απαξία της ανθρώπινης ζωής. Σε ιστορικές περιόδους ή συγκυρίες που η εργασία είναι άφθονη και υπερβαίνει τις ανάγκες του κεφαλαίου, οι ποινικές πολιτικές φαίνονται να είναι ιδιαίτερα αυστηρές και να διαχειρίζονται την ανθρώπινη ζωή με βίανυσους τρόπους όπως π.χ. στο Μεσαίωνα όπου η αξία της ανθρώπινης ζωής ήταν μειωμένη και οι φυσικές τιμωρίες και θανατώσεις ήταν εκτεταμένες. Αντιθέτως σε περιοχές της Ευρώπης που αναπτύχθηκε ο μερκαντιλισμός (εμποροκρατία) και η ζήτηση για εργασία συχνά ξεπερνούσε την προσφορά, το ποινικό σύστημα στράφηκε στην απασχόληση των καταδικαζόμενων σε διάφορες εργασίες. (Βλέπε σχετικά: Γ. Λάζος «Κριτική Εγκληματολογία», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2007, σ.88.

εργασίας στα πλαίσια της ποινής ωστόσο άρχιζε να αμφισβητείται, διότι η εκτέλεση της ποινής των καταδίκων αφορούσε ποινή κατά της ελευθερίας και όχι ποινή εργασίας, καθώς η υποχρέωση προς εργασία των κρατουμένων προϋπέθετε και αντίστοιχη αξίωση του κράτους. Παράλληλα με την έλλειψη νομοθετικής θεμελίωσης, αναπτύχθηκαν και άλλες αιτιολογίες κατά της υποχρεωτικότητας της εργασίας, όπως βιολογικές (καταπόνηση και σωματική φθορά του κατάδικου), ψυχολογικές (πρόκληση μίσους κατά της εργασίας) και κοινωνικές (οικονομική εκμετάλλευση του καταδίκου από το κράτος). Προς αυτήν την κατεύθυνση η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ρώμη 1950) όρισε ότι: «Ουδείς δύναται να υποχρεωθεί εις αναγκαστικήν ή υποχρεωτικήν εργασία» (άρθρ.4 παρ.2), αλλά διευκρινίζει στην συνέχεια ότι: «Δεν θεωρείται αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία πάσα εργασία ζητούμενη παρά προσώπου κρατουμένου» (άρθρ.4.παρ.3). Αντιστοίχως το Σύνταγμα του 1975/1986 όρισε ότι: η εργασία αποτελεί δικαίωμα και ότι «οποιαδήποτε μορφή αναγκαστικής εργασίας απαγορεύεται» (άρθρ.22 παρ. 3).<sup>63</sup> Σήμερα η ύπαρξη της δυνατότητας εργασίας στις φυλακές από τους κρατουμένους έχει ως διττό στόχο την αποφυγή της ψυχικής και σωματικής αποτελμάτωσης των κρατουμένων από τη μια και την προετοιμασία των καταδίκων με τις γνωστικές και επαγγελματικές δεξιότητες που θα τον βοηθήσουν να έχει ομαλότερη επαγγελματική ένταξη. Σε διεθνές επίπεδο η γενική αναγνώριση της σημασίας και του θετικού ρόλου της εργασίας στις φυλακές διαφαίνεται στα αντίστοιχα κεφάλαια όλων των διεθνών σωφρονιστικών κανόνων, (Κοινωνίας των Εθνών παράγραφοι 9-13, Ο.Η.Ε άρθρ. 71-76, καθώς επίσης και σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, Συμβούλιο της Ευρώπης του 1973 άρθρ.72-77, του 1987 άρθρ.71-76 και η Επιτροπή των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης στην Απόφαση (75) 25 για την «σωφρονιστική εργασία», προβαίνει προς τις Κυβερνήσεις των κρατών μελών σε συγκεκριμένες συστάσεις για την οργάνωση της εργασίας στα καταστήματα κράτησης.<sup>64</sup>

Η οργάνωση της εργασίας βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με το σύστημα που εφαρμόζεται σε ένα σωφρονιστικό κατάστημα. Σε φυλακές που εφαρμόζεται το απομονωτικό σύστημα<sup>65</sup> η

---

<sup>63</sup> Αλεξιάδης, ό.π., σσ.243-244.

<sup>64</sup> Στο ίδιο, σ.243.

<sup>65</sup> Το 1787 ιδρύθηκε στη Φιλαδέλφεια της Πενσυλβανίας η εταιρία για την ανακούφιση της αθλιότητας των δημόσιων φυλακών με επικεφαλής τον Rush O. Rush, ο οποίος υποστήριζε ότι το έγκλημα είναι μια «ηθική ασθένεια» και πρότεινε την ίδρυση ενός οίκου μετάνοιας, όπου οι έγκλειστοι θα μπορούσαν να αναλογιστούν τα εγκλήματά τους, να βιώσουν την πνευματική μεταμέλεια και να υποβληθούν σε αναμόρφωση. Το σύστημα αυτό ονομάστηκε «απομονωτικό» ή «σύστημα της Πενσυλβανίας». Το απομονωτικό σύστημα είχε ως πλεονεκτήματα την αποφυγή του συγχρωτισμού των εγκλείστων με αποτέλεσμα την καλύτερη εξασφάλιση της τάξης. Ταυτοχρόνως ωστόσο συνεπαγόταν ολέθριες συνέπειες στη σωματική και ψυχική υγεία των κρατουμένων λόγω της απομόνωσης (τάση για αυτοκτονία, βαριές ψυχικές διαταραχές). Επιπλέον το κόστος της κατασκευής των

εργασία δεν μπορεί παρά να είναι χειροτεχνική. Στα καταστήματα κλειστού τύπου, όπου ισχύει το κοινοβιακό<sup>66</sup> ή μικτό σύστημα είναι δυνατή η οργάνωση της εργασίας σε επίπεδο βιοτεχνικής παραγωγής με τη λειτουργία διαφόρων εργαστηρίων, ενώ σε καταστήματα ανοιχτού τύπου όπως οι αγροτικές φυλακές, η εργασία αναφέρεται στους διάφορους κλάδους της αγροτικής παραγωγής και εκτελείται στο περίβολο του σωφρονιστικού καταστήματος. Η οργάνωση της εργασίας των καταδικών μπορεί να δομηθεί σε τρία συστήματα:

- Το σύστημα της ιδιωτικής επιχείρησης, κατά το οποίο η εργασία των καταδικών παραχωρείται σε ιδιώτη όπου την εκμεταλλεύεται για δικό του λογαριασμό και αναλαμβάνει την προμήθεια των υλικών, τη διατροφή των καταδικών, την επίβλεψη της εργασίας, τον καθορισμό των ωρών εργασίας καθώς και το ύψος της παραγωγής, παρουσιάζοντας κατά αυτόν τον τρόπο οικονομικά πλεονεκτήματα για το κράτος. Μειονέκτημα σε αυτό το σύστημα αποτελεί το ότι ο εργοδότης οργανώνει την εργασία κατά τρόπο που εξυπηρετεί κατά το πλείστον τα δικά του συμφέροντα αδιαφορώντας για την επαγγελματική κατάρτιση των καταδικών.
- Το σύστημα της δημόσιας επιχείρησης, όπου εργοδότης είναι το κράτος και όπου η οργάνωση της εργασίας γίνεται κατά τρόπο επωφελή για την επαγγελματική κατάρτιση των καταδικών, αλλά είναι οικονομικά ζημιογόνο για το κράτος.
- Το μικτό σύστημα, όπου η σωφρονιστική διοίκηση δέχεται παραγγελίες ιδιωτών για την κατασκευή προϊόντων από τους κρατούμενους έναντι ενός αντιτίμου. Σε αυτό το σύστημα οργάνωσης ο ιδιώτης παρέχει την πρώτη ύλη και δεν έχει καμία ανάμειξη στην οργάνωση της εργασίας εντός σωφρονιστικού καταστήματος, την οποία αναλαμβάνει η σωφρονιστική διοίκηση. Έτσι δεν ζημιώνεται οικονομικά το κράτος και δεν εκτίθενται οι κρατούμενοι προς εκμετάλλευση του ιδιώτη. Στην Ελλάδα ίσχυσε κυρίως το σύστημα της δημόσιας επιχείρησης και σε εξαιρετικές επιπτώσεις το μικτό όταν παρέχεται η δυνατότητα τέτοιου είδους εργασίας στο σωφρονιστικό κατάστημα.<sup>67</sup>

---

φυλακών ήταν υπέρμετρα δαπανηρό (Βλέπε σχετικά: Α. Χάιδου, «Ποινολογία -Σωφρονιστική», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2018, σσ.80-83).

<sup>66</sup>Η έλλειψη οργάνωσης στα πρώτα σωφρονιστήρια της δυτικής Ευρώπης, με μεγάλο αριθμό εγκλειστών όλων των ηλικιών και κατηγοριών οδήγησε στην ανάπτυξη του «κοινοβιακού συστήματος». Σύμφωνα με αυτό, οι κατάδικοι βρίσκονται σε συνεχή επαφή μέρα και νύχτα. Κοιμούνται σε μεγάλους θαλάμους, τρώνε σε κοινές τραπεζαρίες και εργάζονται σε κοινούς χώρους. Τα πλεονεκτήματα του συστήματος αυτού είναι αφενός οικονομικά διότι δεν απαιτείται η ανέγερση φυλακών με ατομικούς θαλάμους, αφετέρου κοινωνικά, διότι δεν αποκόπτεται ο εγκλειστος από τις κοινωνικές σχέσεις. Επίσης επιτρέπει την οργάνωση της εργασίας κατά πιο παραγωγικό τρόπο. Μειονέκτημα θεωρείται ο συγχρωτισμός των διαφόρων κατηγοριών κρατουμένων(Βλέπε σχετικά: Στο ίδιο, σ.80).

<sup>67</sup>Στο ίδιο, σσ.101-102.

### ***Η εργασία στα καταστήματα κράτησης κλειστού τύπου***

Η μεταχείριση του εγκληματία σε **κλειστό περιβάλλον** έχει ως φυσικό πλαίσιο τη φυλακή και πραγματοποιείται στα πλαίσια της εκτέλεσης μιας ποινής στερητικής της ελευθερίας. Σκοπό της μεταχείρισης σε κλειστό περιβάλλον αποτελεί η κοινωνική προσαρμογή του εγκλείστου χωρίς ταυτόχρονα να αίρεται ο τιμωρητικός χαρακτήρας της στερητικής της ελευθερίας ποινής.<sup>68</sup> Η εργασία στα σωφρονιστικά καταστήματα θεσπίζεται σε εθνικό επίπεδο στον ισχύοντα σωφρονιστικό κώδικα μέσα από τα άρθρα: άρ.35., «Εκπαίδευση και Επαγγελματική Κατάρτιση», άρ.40., «Καθορισμός εργασίας και Απασχόληση», άρ.41., «Οργάνωση Εργασίας και Απασχόλησης μέσα στο Κατάστημα», και άρ.42., «Οργάνωση Εργασίας και Απασχόλησης έξω από το Κατάστημά». <sup>69</sup> Με βάση τα προαναφερθέντα άρθρα, η εργασία ή η απασχόληση του κρατούμενου δεν έχει τιμωρητικό ή καταπιεστικό χαρακτήρα, καθώς όσοι κρατούμενοι το επιθυμούν εντάσσονται σε προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης, κατάρτισης, μαθητείας ή εξειδίκευσης που λειτουργούν στα καταστήματα κράτησης. Παράλληλα προβλέπεται Συμβούλιο Εργασίας Κρατουμένων το οποίο συνεργάζεται με αρμόδιους επαγγελματικούς ή άλλους φορείς της περιοχής του καταστήματος ή άλλους παρεμφερείς κοινωνικούς φορείς για την επαγγελματική εκπαίδευση, κατάρτιση, μαθητεία ή εξειδίκευση των κρατουμένων, την εξεύρεση εργασίας και την ομαλή εκτέλεση της.<sup>70</sup> Οι κρατούμενοι απασχολούνται σε βοηθητικές εργασίες και υπηρεσίες για την εξυπηρέτηση λειτουργικών αναγκών του καταστήματος κράτησης όπως π.χ. εργασίες καθαριότητας, μαγειρείου, πλυντηρίου, καθαρισμού, κηπουρικές εργασίες κ.α. Επιπλέον προβλέπεται οι κρατούμενοι να μπορούν να εργάζονται για δικό τους λογαριασμό ή με παραγγελία του Δημόσιου τομέα ή ιδιώτη, μέσα στους χώρους κράτησης, έπειτα από συνεννόηση του εργοδότη με το Συμβούλιο Φυλακής. Επιπροσθέτως σύμφωνα με τον σωφρονιστικό κώδικα, στα καταστήματα κράτησης προβλέπεται η οργάνωση αγροτικών ή βιοτεχνικών μονάδων εργασίας κατά το δυνατόν με αντικείμενα ανάλογα με εκείνα που υπάρχουν έξω από αυτά και τα οποία είναι προσαρμοσμένα στις απαιτήσεις της ελεύθερης αγοράς, ενώ η ανάθεση και η συνέχιση των

---

<sup>68</sup> Δασκαλάκης, ό.π., σσ.40-43.

<sup>69</sup> «Σωφρονιστικός Κώδικας», Διαθέσιμο στο: <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/190801/nomos-2776-1999>

<sup>70</sup> Αξιο αναφοράς αποτελεί το γεγονός ότι στον υπό διαβούλευση Σωφρονιστικό Κώδικα του 2017, προβλέπεται η συνεργασία του Συμβουλίου Εργασίας Κρατουμένων με το Υπουργείο Παιδείας και τον ΟΑΕΔ με στόχο την οργάνωση προγραμμάτων που αφορούν την εξεύρεση εργασίας και την ομαλή εκτέλεση της. (Βλέπε σχετικά: «Σωφρονιστικός Κώδικας - Ολοκλήρωση Δημόσιας Διαβούλευσής», Διαθέσιμο στο: <http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=8630>

εργασιών ή υπηρεσιών γίνεται με γνώμονα οι κρατούμενοι να προσιδιάζουν σε αυτές από άποψη ηλικίας, φύλου, ικανοτήτων κ.τ.λ. και σε κρατούμενους οι οποίοι παρέχουν βάσιμα εγγύα ότι θα τις επιτελούν με ευσυνειδησία και υπευθυνότητα.<sup>71</sup>

Ισχυρό κίνητρο για την εργασία στα σωφρονιστικά καταστήματα εν γένει αποτελεί ο ευεργετικός υπολογισμός εργασίας ή συμμετοχής σε προγράμματα εκπαίδευσης των καταδίκων, όπου «οι ημέρες εργασίας μετατρέπονται σε περισσότερες αναλογικά μέρες ποινής», ανάλογα με το είδος της εργασίας. Ο ευεργετικός υπολογισμός ημερών ποινής για κατάδικους ή υπόδικους μπορεί να φτάσει ανάλογα με το είδος της εργασίας τις τρεις ημέρες εκτιτάς ποινής για κάθε ημέρα εργασίας.<sup>72</sup> Ενώ στους εργαζόμενους δεν παρέχεται μισθός<sup>73</sup> αλλά αμοιβή, η οποία ορίζεται από το Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη ανάλογα με το είδος της εργασίας και τον βαθμό εξειδίκευσης του εργαζόμενου και την οποία λαμβάνει μετά την απόλυση του, εκτός από περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης. Επιπρόσθετα αρνητικό θεωρείται το γεγονός ότι για τους εργαζόμενους κρατούμενους, δεν προβλέπεται ασφαλιστική κάλυψη πάρα μόνο σε περίπτωση ατυχήματος.<sup>74</sup>

### ***Η εργασία στα καταστήματα κράτησης ανοιχτού τύπου***

Η μεταχείριση σε **ανοιχτό περιβάλλον** βρίσκεται στο μεταίχμιο μεταξύ της μεταχείρισης σε κλειστό και της μεταχείρισης σε ελεύθερο περιβάλλον, καθώς ο κατάδικος θεωρείται ότι βρίσκεται υπό κράτηση αλλά οι όροι κράτησης του χαρακτηρίζονται από την απουσία του στοιχείου του καταναγκασμού και η παραμονή του καταδίκου στην κατάσταση της κράτησης διαπνέεται από ένα καθεστώς εμπιστοσύνης προς το πρόσωπο του. Η μεταχείριση σε ανοιχτό περιβάλλον είναι μια μεταβατική περίοδος μεταξύ της πλήρους στέρησης της ελευθερίας και της πλήρους απόλαυσης της ελευθερίας και αποσκοπεί στη σταδιακή προσαρμογή του κρατουμένου στην ελεύθερη διαβίωση του στην κοινωνία. Στην μεταχείριση σε ανοιχτό περιβάλλον κατατάσσονται οι θεσμοί της κράτησης σε ανοιχτό σωφρονιστικό κατάστημα, της εργασίας του κρατουμένου έξω από το σωφρονιστικό κατάστημα και της ημιελευθερίας.<sup>75</sup>

Άξιος αναφοράς προς την επαγγελματική ένταξη των καταδίκων κατά την περίοδο της κράτησης, αποτελεί ο θεσμός της «**Ημιελευθερίας**». Το καθεστώς αυτό έκτισης της ποινής

---

<sup>71</sup>«Σωφρονιστικός Κώδικας», ό.π., Διαθέσιμο στο:

<https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/190801/nomos-2776-1999>

<sup>72</sup>Χάιδου, ό.π., σσ.102-106.

<sup>73</sup>Δεν αποτελεί μισθό υπό την έννοια ότι η εργασία του καταδίκου δεν έχει ως βάση μια σύμβαση εργασίας μεταξύ αυτού και του δημοσίου ή του ιδιώτη επιχειρηματία.

<sup>74</sup>Στο ίδιο, σσ.102-106.

<sup>75</sup>Δασκαλάκης, ό.π., σσ.95-96.

δίνει τη δυνατότητα στον κρατούμενο να μην αποκόπτεται πλήρως από το ελεύθερο κοινωνικό περιβάλλον και μειώνει τις αρνητικές επιδράσεις του εγκλεισμού στη μελλοντική ζωή του κρατουμένου, ενώ παράλληλα έχει αποδειχθεί ότι συμβάλει στη μείωση των δεικτών υποτροπής. Πιο συγκεκριμένα διακρίνονται δύο επιμέρους μορφές: **η ημιελεύθερη έκτιση των ποινών** η οποία συνίσταται σε εγκλεισμό και εργασιακή απασχόληση του καταδίκου κατά τα Σαββατοκύριακα ως τμηματική έκτιση της ποινής και **η ημιελευθερία**, η οποία εξασφαλίζει μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων στον κατάδικο που εκτίει την ποινή του στη φυλακή, δίνοντας του τη δυνατότητα εξόδου για την εργασία ή την εκπαίδευση κατά τη διάρκεια της ημέρας. Ο θεσμός αυτός εφαρμόζεται με τη μορφή «ανοιχτών φυλακών» (open prisons) ή «προγραμμάτων απόλυσης για εργασία» (work release programs) και αφορά τις περισσότερες φορές καταδικασθέντες σε βραχυχρόνιες στερητικές της ελευθερίας ποινές που έχουν διαπράξει ελαφρά αδικήματα και συνίσταται συνήθως στη δυνατότητα του κρατουμένου να εργάζεται κανονικά εκτός φυλακής, με την υποχρέωση να επιστρέφει μετά τη λήξη του ωραρίου του. Σκοπός του θεσμού της ημιελεύθερης διαβίωσης είναι η επαγγελματική ή άλλη απασχόληση των καταδίκων έξω από τα καταστήματα κράτησης, χωρίς να υπόκεινται σε καθεστώς διαρκούς επιτήρησης ώστε να επιτυγχάνεται η σταδιακή επάνοδος τους σε καθεστώς πλήρους ελευθερίας. Η ημιελεύθερη διαβίωση εκτίεται στα καταστήματα κράτησης σε Τμήματα Ημιελεύθερης Διαβίωσης (ΤΜ.Η.ΔΙ.) των καταστημάτων αυτών ή σε ειδικά Καταστήματα Ημιελεύθερης Διαβίωσης (Κ.Η.ΔΙ.). Ωστόσο παρά τα πλεονεκτήματα που προσφέρει ο θεσμός της ημιελεύθερης διαβίωσης στους κρατούμενους και μολονότι προβλέπεται ήδη από τον ισχύοντα σωφρονιστικό κώδικα του 1999, δεν έχει ακόμη υλοποιηθεί.<sup>76</sup>

Στην Ελλάδα καταστήματα κράτησης ανοιχτού τύπου θεωρούνται οι αγροτικές φυλακές. Η εργασία των καταδίκων θεωρείται συστατικό στοιχείο των αγροτικών φυλακών καθώς αποτελεί μέρος της ποινής τους, ενώ ο τρόπος συγκρότησης και δόμησης τους είναι συνυφασμένος με τις αγροτικές εργασίες και την ύπαιθρο. Διεθνώς, **στη Χάγη το 1950**, διεξήχθη το XII Διεθνές Ποινικό και Σωφρονιστικό Συνέδριο, όπου επιχειρήθηκε να διατυπωθεί ένας ορισμός του θεσμού των ανοικτών καταστημάτων κράτησης και στο οποίο οι ειδικοί επιστήμονες κατέληξαν στο ότι: *«Αυτό που αποτελεί ανοικτό κατάστημα δεν εξαρτάται από την εξωτερική άποψη του καταστήματος, αλλά προσδιορίζεται από το βαθμό εμπιστοσύνης που προσδίδεται στους ανθρώπους...»* και *«Δεν θα έπρεπε κάποιος να ορίσει το ανοικτό κατάστημα με όρους τοίχων, κιγκλιδομάτων και κελιών, αλλά μάλλον με όρους εμπιστοσύνης*

---

<sup>76</sup>Χάιδου, ό.π., σσ.124-125.



που δείχνεται στους ανθρώπους». <sup>77</sup> ενώ **στο Συνέδριο της Γενεύης το 1955**, διαμορφώθηκε ο παρακάτω ορισμός για τα ανοικτά καταστήματα κράτησης: «*Το ανοικτόν κατάστημα χαρακτηρίζεται εκ της ελλείψεως υλικών και φυσικών εμποδίων κατά της αποδράσεως κλείθρα, κιγκλιδώματα, φύλακες ένοπλοι ή έτεροι φύλακες ειδικώς εντεταλμένοι διά την ασφάλειαν του καταστήματος, ως και εκ του εφαρμοζόμενου εκεί συστήματος, ερειδομένου επί ηθελημένης πειθαρχίας και του συναισθήματος ευθύνης του κρατούμενου έναντι της κοινότητας εν μέσω της οποίας διαβιοί. Το σύστημα τούτο ενθαρρύνει τον κρατούμενον όπως κάμνει χρήσιν των προσφερομένων εις αυτόν ελευθεριών, χωρίς να καταχράται αυτών*». <sup>78</sup>

Στα ανοιχτού τύπου καταστήματα κράτησης οι όροι διαβίωσης δεν είναι τόσο φθοροποιοί για τη φυσική, ψυχική και ηθική υγεία των κρατουμένων και είναι ευνοϊκότεροι για την επίτευξη της κοινωνικής προσαρμογής του εγκληματία, αφού ο τρόπος ζωής δεν είναι ριζικά αντίθετος από την ζωή στην ελεύθερη κοινωνία, όπως συμβαίνει στην κλειστή φυλακή. <sup>79</sup> Ουσιαστικό κριτήριο διάκρισης των ανοιχτών φυλακών σε σχέση με τις κλειστές αποτελεί η εκτέλεση της ποινής με την εργασία στην ύπαιθρο ή την εκπαίδευση ή τη συνέχιση της επαγγελματικής απασχόλησης του κρατούμενου υπό συνήθεις συνθήκες. <sup>80</sup> Βασικό χαρακτηριστικό των ανοικτών καταστημάτων είναι οι μειωμένοι όροι ασφάλειας μεν, αλλά σε συνάρτηση με την ηθελημένη πειθαρχία ή αυτοπειθαρχία μαζί με το συναίσθημα ευθύνης του κρατούμενου έναντι της κοινότητας. <sup>81</sup> Οι αγροτικές φυλακές αποτελούν την ελληνική εκδοχή της ανοιχτής έκτισης της στερητικής της ελευθερίας ποινής και μια καινοτομία για τα διεθνή δεδομένα. Η δημιουργία τους θεσμοθετήθηκε το 1911. Στην πράξη, το 1925 ξεκίνησε η λειτουργία των Αγροτικών Φυλακών της Τίρυνθας στο Ναύπλιο, της Κασσαβέτειας στο Βόλο και του Βίδου της Κέρκυρας σε μοναστηριακές εκτάσεις και αγροκτήματα που απαλλοτριώθηκαν για αυτό το σκοπό. Σήμερα, αγροτικές φυλακές λειτουργούν στην Αγία της Κρήτης, στην Κασσάνδρα, στην Τίρυνθα και εν μέρει στον Κορυδαλλό (όπου υφίσταται η Κεντρική Αποθήκη Υλικού Φυλακών). Εκτός των ανωτέρω, στην περιοχή της Κασσαβέτειας του Βόλου βρίσκεται στο Αγροτικό Σωφρονιστικό Κατάστημα Νέων. <sup>82</sup>

---

<sup>77</sup>Π. Σχίζας «*Αγροτικές φυλακές*», Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών Τμήμα Κοινωνιολογίας, Τομέας Εγκληματολογίας, Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών, Αθήνα, 2013, σ.11. Διαθέσιμο στο: <https://www.didaktorika.gr/eadd/>

<sup>78</sup>Στο ίδιο, σ.1.

<sup>79</sup>Δασκαλάκης, ό.π., σ.96.

<sup>80</sup>Αλεξιάδης, ό.π., σ.129.

<sup>81</sup>Σχίζας, ό.π., σσ.10-12.

<sup>82</sup>Κ. Πανάγος, «Η πρώτη αγροτική φυλακή για κρατούμενες: Η αποκατάσταση της αρχής της ισότητας των φύλων στο σωφρονιστικό πεδίο», *The art of Crime*, Διαθέσιμο στο: <https://theartofcrime.gr/>

Οι συνθήκες κράτησης στις αγροτικές φυλακές αναδεικνύονται σε ένα ισχυρό κίνητρο για έναν κρατούμενο, ώστε να επιλέξει να εκτίσει μέρος της ποινής του σε αυτές, μιας και αμβλύνουν τα δεινά του εγκλεισμού, παρέχουν τη δυνατότητα δημιουργικής ενασχόλησης και συνεπάγονται την καλλιέργεια επαγγελματικών δεξιοτήτων. Ταυτόχρονα, στα ισχυρά κίνητρα συμπεριλαμβάνεται ο ευεργετικός υπολογισμός της επιβληθείσας ποινής, δεδομένου ότι η μία ημέρα έκτισης σε αγροτική φυλακή ισοδυναμεί πλασματικά με τρεις ημέρες ποινής.<sup>83</sup> Υπό αυτό το πρίσμα, η δυνατότητα εισαγωγής σε αγροτικές φυλακές λειτουργεί ως μέσο διατήρησης της ευταξίας εντός των κλειστών σωφρονιστικών καταστημάτων. Η δε έγκριση της αίτησης εισαγωγής σε ανοιχτή φυλακή συνιστά μια «επιβράβευση» για τον έγκλειστο που έχει επιδείξει καλή (πειθαρχημένη) συμπεριφορά και εκτιμάται πως εμφανίζει μικρές πιθανότητες υποτροπής. Κατά γενική ομολογία οι αγροτικές φυλακές υπερτερούν έναντι των κλειστών φυλακών, καθώς ο ανθρώπινος τρόπος λειτουργίας τους μαζί με τις πολύ καλές συνθήκες διαβίωσης και αξιοπρέπειας, με την ημιελεύθερη διαβίωση των κρατουμένων σε συνθήκες που προσιδιάζουν με τις συνθήκες του ελεύθερου βίου και την εκμάθηση δεξιοτήτων μέσω της λειτουργίας διαφόρων εργαστηρίων που υπάρχουν στις αγροτικές φυλακές, δίνουν στους κρατούμενους μεγαλύτερες προοπτικές ομαλής επανένταξης τους ενώ προσφέρουν και μειωμένες πιθανότητες υποτροπής.<sup>84</sup>

Η επαγγελματική πορεία των αποφυλακισμένων αποτελεί συνισταμένη της πορείας τους σε τρεις διαφορετικές περιόδους. **Την περίοδο προ της φυλάκισης**, όπου η επαγγελματική πορεία συναρτάται με τη δυνατότητα ένταξης στην αγορά εργασίας, **την περίοδο της φυλάκισης**, όπου η επαγγελματική πορεία ταυτίζεται με την προσφερόμενη εργασία στον χώρο της φυλακής και **την περίοδο μετά την αποφυλάκιση**, όπου η επαγγελματική πορεία και ένταξη των αποφυλακισμένων συναρτάται ξανά με τις συνθήκες της αγοράς εργασίας, με τα προσφερόμενα προγράμματα ένταξης σε συνάρτηση όμως με τις επαγγελματικές δεξιότητες που έχουν αποκτήσει οι κρατούμενοι τόσο κατά την πρότερη περίοδο της

---

<sup>83</sup>Σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρου 41 του Ν. 4356/2015, «Στα αγροτικά καταστήματα κράτησης και την Κεντρική Αποθήκη Υλικού Φυλακών, δύνανται να μετάγονται κατάδικοι κρατούμενοι, ικανοί για εργασία, ανεξαρτήτως αδικήματος, με απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής Μεταγωγών, μετά από πρόταση του Συμβουλίου Φυλακής, εφόσον τους έχει χορηγηθεί τακτική άδεια τουλάχιστον μια (1) φορά, έχουν τηρήσει τους όρους της άδειας και: α) έχουν ποινή ή συνολικές ποινές φυλάκισης μέχρι πέντε (5) έτη και έχουν εκτίσει πραγματικά το ένα δέκατο (1/10) της ποινής τους ή β) έχουν ποινή κάθειρξης ή συνολικές ποινές φυλάκισης μέχρι (10) έτη και έχουν εκτίσει πραγματικά το ένα πέμπτο (1/5) της ποινής τους ή γ) έχουν ποινές άνω των δέκα (10) ετών συνολικά και έχουν εκτίσει πραγματικά τα τρία δέκατα (3/10) της ποινής τους ή δ) έχουν ποινή ισόβιας κάθειρξης και έχουν εκτίσει πραγματικά δέκα (10) έτη». Διαθέσιμο στο: <https://www.lawspot.gr/nomikes-plirofories/nomothesia/n-4760-2020/arthro-3-nomos-4760-2020-metagogi-se-agrotikes-fylakes>

<sup>84</sup>Σχίζας, ό.π., σ.8.

φυλάκισης, όσο και κατά τη διάρκεια αυτής.<sup>85</sup> Με βάση μια επιτόπια έρευνα (1996) που πραγματοποιήθηκε, σε πληθυσμό που προερχόταν από προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και στήριξης αποφυλακισμένων και ανηλίκων παραβατών και η οποία υλοποιήθηκε σε δύο κέντρα επαγγελματικής κατάρτισης της Αθήνας με τη μέθοδο των συνεντεύξεων παρατηρήθηκε σε σχέση με την εργασία κατά την περίοδο της φυλάκισης, ότι μόνο το 13% των συμμετεχόντων στην έρευνα θεώρησε ότι απέκτησε γνώσεις που θα μπορούσαν να τις χρησιμοποιήσουν κατά την αποφυλάκιση τους. Αναλύοντας τα πορίσματα της έρευνας, παρατηρήθηκε ότι σε πολύ λίγες περιπτώσεις και σε περιορισμένο βαθμό μπορεί να θεωρηθεί ότι η εργασία στη φυλακή εξασφαλίζει κάποιου είδους συνέχεια στην επαγγελματική πορεία των αποφυλακισμένων, και ότι η επαγγελματική ένταξη σχετίζεται περισσότερο με την επαγγελματική πορεία των εγκλείστων κατά την περίοδο προ της φυλάκισης και όχι τόσο με την εργασία και τις γνωστικές και επαγγελματικές δεξιότητες που απέκτησαν κατά την έκτιση της ποινής του εγκλεισμού.<sup>86</sup> Λόγω του υπερπληθυσμού των φυλακών τόσο ο αριθμός των προσφερόμενων θέσεων όσο και το είδος των εργασιών που εξυπηρετούν τις ανάγκες των φυλακών, πολλές φορές δεν επιτρέπουν στους φυλακισμένους να αξιοποιήσουν τον χρόνο της φυλάκισης ως χρόνο προϋπηρεσίας σε κάποιο επάγγελμα, δηλαδή ως χρόνο εκμάθησης και προετοιμασίας για την επαγγελματική ένταξη. Συνεπώς σε πολλές περιπτώσεις ο χρόνος φυλάκισης είναι «κενός» από την άποψη απώλειας επαφής με τον κόσμο της εργασίας λειτουργώντας ποικιλοτρόπως ως ανασταλτικός παράγοντας της επαγγελματικής ένταξης.<sup>87</sup>

Επιπρόσθετα, δεδομένου ότι η πρόσβαση στα προγράμματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης είναι συνήθως περιορισμένη, καθώς πολλοί κρατούμενοι εκτίουν αρκετά σύντομες ποινές που καθιστούν ανέφικτη την συμμετοχή τους, σε συνδυασμό με το ότι η συμμετοχή είναι προαιρετική, πολλοί κρατούμενοι δεν καταφέρνουν να έχουν προετοιμαστεί κατάλληλα για την επάνοδο τους στην κοινότητα. Ως εκ τούτου, είναι εξαιρετικά σημαντικό να υπάρξει διασύνδεση των προγραμμάτων αυτών με τους αρμόδιους θεσμικούς φορείς και την τοπική κοινωνία στα πλαίσια της παροχής υπηρεσιών μετασφρονιστικής μέριμνας. Η επάνοδος στην κοινότητα οφείλει να βασίζεται σε ένα πρότυπο **«αδιάλειπτης μέριμνας»** που θα δημιουργεί διασυνδέσεις των προγραμμάτων που εφαρμόζονται εσωτερικά των σφρονιστικών

---

<sup>85</sup>Μ. Θανοπούλου, «Εκπαιδευτική και επαγγελματική πορεία αποφυλακισμένων και ανηλίκων παραβατών, Διερεύνηση μιας βασικής διάστασης των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης», Υπουργείο εθνικής παιδείας και θρησκευμάτων, Γενική γραμματεία λαϊκής επιμόρφωσης, Αθήνα, 1998, σ.83.

<sup>86</sup>Στο ίδιο, σ.36

<sup>87</sup>Στο ίδιο, σ.110.

καταστημάτων, με τους θεσμικούς φορείς υποστήριξης και την τοπική κοινότητα προσαρμοσμένη στις εξατομικευμένες ανάγκες των αποφυλακισμένων.<sup>88</sup>

### 1.3. Η εργασία εκτός φυλακής

#### *Η εργασία ως εναλλακτική έκτιση της ποινής*

Μια μορφή εργασίας που αποτελεί εναλλακτικός τρόπος έκτισης της στερητικής της ελευθερίας ποινής είναι η «κοινωφελής εργασία». Η κοινωφελής εργασία έχει καθιερωθεί διεθνώς, είτε ως εναλλακτικός τρόπος κύρωσης, κυρίως για δράστες εγκλημάτων μικρής βαρύτητας, είτε ως τρόπος έκτισης μιας ποινής κατά της ελευθερίας, και στοχεύει στην εξάλειψη των μειονεκτημάτων που επιφέρει ο εγκλεισμός σε καταστήματα κράτησης. Πιο συγκεκριμένα, συνίσταται στην εκούσια δωρεάν παροχή εργασίας εκ μέρους του καταδίκου υπέρ του κοινωνικού συνόλου έως ότου συμπληρωθεί συγκεκριμένος αριθμός ωρών.<sup>89</sup> Ο θεσμός της κοινωφελούς εργασίας εφαρμόστηκε αρχικά από τη Μ. Βρετανία στα τέλη της δεκαετίας του '80 για να υιοθετηθεί στη συνέχεια από τις περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες, τις ΗΠΑ, τον Καναδά την Αυστραλία, τη Νότια Ζηλανδία και να επεκταθεί επίσης, σε χώρες της Λατινικής Αμερικής, της Ασίας, της Αφρικής. Η κοινωφελής εργασία μπορεί να επιβληθεί σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας και συγκεκριμένα: α' Κατά την προδικασία είτε ως περιοριστικός όρος αντί της προσωρινής κράτησης, είτε ως όρος για την παράκαμψη της ποινικής διαδικασίας και τη μη άσκηση ποινικής δίωξης, β' Κατά την επιμέτρηση της ποινής, είτε ως αυτοτελής κύρωση ή όρος της αναστολής εκτέλεσης ποινής, είτε αντικαθιστώντας χρηματική ποινή ή πρόστιμο που δεν μπορεί να καταβληθεί, γ' Κατά την έκτιση της ποινής, ως όρος για την πρόωρη απόλυση. Επιπρόσθετα σε όλες τις χώρες η εφαρμογή του μέτρου είναι στενά συνδεδεμένη με τη λειτουργία ειδικής υπηρεσίας που αναλαμβάνει την τοποθέτηση και την επιτήρηση των παραβατών.<sup>90</sup>

Ο θεσμός της κοινωφελούς εργασίας εισήχθη στην ελληνική νομοθεσία μαζί με τον θεσμό της αναστολής υπό επιτήρηση στις αρχές τις δεκαετίας του '90 (Ν.1941/1991), κάτω από την πίεση του επιδεινωμένου προβλήματος της υπερφόρτωσης των φυλακών και σε μια προσπάθεια προσαρμογής στα δεδομένα ποινικής μεταχείρισης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.<sup>91</sup> Σύμφωνα με τον ισχύοντα ποινικό κώδικα η παροχή κοινωφελούς εργασίας δεν μπορεί να υπερβαίνει τους

---

<sup>88</sup>Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για τα ναρκωτικά και το έγκλημα, *ό.π.*, σσ.43-45.

<sup>89</sup>Χαΐδου, *ό.π.*σ.147.

<sup>90</sup> Μ. Αναγνωστάκη, Λήμμα: «Κοινωφελής Εργασία», στο, Κ. Δ.Σπινέλλη, Ν. Ε. Κουράκης, Μ. Π. Κρανιδιώτη, (επιμ), *«Λεξικό εγκληματολογίας»* Τόπος, Αθήνα, 2018, σ.749.

<sup>91</sup>Στο ίδιο,σ.748.

24 μήνες,<sup>92</sup> ενώ όσον αφορά τη μετατροπή της φυλάκισης σε κοινωφελή εργασία προβλέπεται κυρίως για αδικήματα πλημμεληματικού χαρακτήρα καθώς η επιβολή της φυλάκισης κατά την επιμέτρηση της ποινής δεν πρέπει να ξεπερνά τα τρία έτη.<sup>93</sup> Η κοινωφελής εργασία παρέχεται χωρίς αμοιβή κατά κύριο λόγο σε υπηρεσίες των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, των νομικών προσώπων του δημόσιου τομέα ή σε μη κερδοσκοπικά κοινωφελή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, ενώ μπορεί να συνίσταται και σε παροχή υπηρεσιών προς τον παθόντα, αν υπάρχει η σύμφωνη γνώμη του. Την εκτέλεση και την πορεία της κοινωφελούς εργασίας επιβλέπει ο επιμελητής κοινωνικής αρωγής, ενώ στον νόμο προβλέπεται η λήψη ορισμένων μέτρων από τον εισαγγελέα σε περίπτωση που η εργασία παρέχεται από τον κατάδικο ελλιπώς ή πλημμελώς με δική του υπαιτιότητα. Έχει διαπιστωθεί ότι για όσους παρείχαν κοινωφελή εργασία, μειώθηκαν οι μελλοντικές καταδικές σε σύγκριση με εκείνους που εξέτισαν ποινές στερητικές της ελευθερίας, ακόμη και βραχυχρόνιες, γεγονός που υποδηλώνει ότι η κοινωφελής εργασία συναρτάται άμεσα με τη μείωση της υποτροπής και τη διευκόλυνση στην εύρεση ευκαιριών που επιτρέπουν μια ομαλή επιστροφή στον κοινωνικό ιστό.<sup>94</sup>

### ***Η εργασία μετά την οριστική αποφυλάκιση***

Μετά την έκτιση της ποινής και την απόλυση του καταδίκου από τις φυλακές, ο απολυόμενος έρχεται αντιμέτωπος με τη διαδικασία επανεισόδου στην κοινωνική πραγματικότητα. Η εμπειρία δείχνει ότι παρά τη μεταχείριση που υπέστησαν εντός της φυλακής, οι απολυόμενοι παραμένουν σε μεγάλο βαθμό «*δυσπροσάρμοστοι*» προς τους κανόνες ζωής που επιβάλει με τους νόμους της η κοινωνία. Οι στιγματιστικές επιδράσεις της φυλάκισης, ο κοινωνικός αποκλεισμός και η περισσότερη ή λιγότερη αφομοίωση της «*υποκοουλτούρας της φυλακής*», στενεύουν σημαντικά τις προοπτικές των απολυόμενων για την επάνοδο τους στην ελεύθερη κοινωνία και ενισχύουν σε μεγάλο βαθμό την πιθανότητα υποτροπής.<sup>95</sup> Στους προβληματισμούς που αναφέρθηκαν έρχεται να προστεθεί το βασικό θέμα της επιβίωσης μετά την αποφυλάκιση, αφού ο απολυόμενος είναι αποκομμένος από την αγορά εργασίας για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Όπως έχουν καταδείξει σχετικές έρευνες κατά τη διαδικασία επιλογής στο πλαίσιο απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, οι άνεργοι είναι περισσότερο ευάλωτοι στο στίγμα και ο αποκλεισμός τους από την αγορά εργασίας αυξάνει τις πιθανότητες

---

<sup>92</sup>«Άρθρο 81 - Ποινικός Κώδικας (Νόμος 4619/2019) - Επιμέτρηση της ποινής της παροχής κοινωφελούς εργασίας», Διαθέσιμο στο: <https://www.lawspot.gr/nomikes-plirofories/nomothesia/n-4619-2019/arthro-81-poinikos-kodikas-nomos-4619-2019-epimetrisi-tis>

<sup>93</sup>«Άρθρο 104Α - Ποινικός Κώδικας (Νόμος 4619/2019) - Μετατροπή της φυλάκισης σε κοινωφελή εργασία» Διαθέσιμο στο: <https://www.lawspot.gr/nomikes-plirofories/nomothesia/n-4619-2019/arthro-104a-poiniko>

<sup>94</sup>Χαΐδου, ό.π., σσ.148-149.

<sup>95</sup>Δασκαλάκης, ό.π., σ.93.

καταδίκης και εγκλεισμού τους, καθώς υφίστανται για δεύτερη φορά τον αποκλεισμό και την περιθωριοποίηση μετά την έξοδο τους από τη φυλακή.<sup>96</sup> Από την άλλη και όσοι απολυόμενοι απασχολούνταν εργασιακά πριν τη φυλάκιση τους, η απομάκρυνση από την αγορά εργασίας, σε συνδυασμό με τις αλλαγές που συντελούνται σε κοινωνικό και εργασιακό επίπεδο μαζί με το πολλές φορές προχωρημένο στάδιο ηλικίας τους (βαρυνιοίτες), προδιαγράφει μια σχεδόν βέβαιη ανεργία. Στην κατάσταση αυτή έρχονται να προστεθούν και οι κοινωνικές αναπαραστάσεις και οι στερεοτυπικές αντιλήψεις των εργοδοτών για τους αποφυλακιζόμενους, όπου ιδίως σε περιόδους υψηλής ανεργίας που πλεονάζει το εργατικό δυναμικό, δεν θα προσλάβουν ευκολά κάποιον που έχει βεβαρυνμένο ποινικό μητρώο.

Πιο συγκεκριμένα οι αποφυλακιζόμενοι έρχονται αντιμέτωποι με πολυάριθμες προκλήσεις αναφορικά με την εξασφάλιση εργασιακής απασχόλησης. Στις προκλήσεις αυτές μπορεί να περιλαμβάνονται **προσωπικοί παράγοντες**, (χαμηλή αυτοεκτίμηση χαμηλό επίπεδο κινητοποίησης σε σχέση με την απασχόληση, έλλειψη εργασιακών δεξιοτήτων, έλλειψη εκπαίδευσης, ύπαρξη ψυχικής ασθένειας και κατάχρηση ουσιών), **έλλειψη σταθερού χώρου διαμονής**, καθώς και **κοινωνικοί παράγοντες** (αρνητική επίδραση από άλλους ομοτίμους τους, απουσία οικογενειακής στήριξης και ανεπαρκές ιστορικό εργασιακής εμπειρίας). Σύμφωνα με την ερευνητική εμπειρία, έχει αναδειχθεί ότι έχουν μικρότερες πιθανότητες υποτροπής όσοι αποφυλακισμένοι κατάφεραν να βρουν νόμιμη εργασία με υψηλές αποδοχές σε σύγκριση με τους κρατούμενους που δεν έχουν σταθερή νόμιμη απασχόληση. Πιο συγκεκριμένα έχει διατυπωθεί ότι τα οφέλη της εργασιακής απασχόλησης σε σχέση με τη μείωση της υποτροπής συναρτώνται περισσότερο με την ποιότητα της εργασιακής απασχόλησης και όχι τόσο με την ύπαρξη αυτής καθαυτής.<sup>97</sup> Επιπρόσθετα έχει αποδειχθεί ότι η σύνδεση της μειωμένης υποτροπής σε σχέση με την ποιοτική σταθερή απασχόληση αλληλοεπιδρά και με τους εξής παράγοντες :τον σταθερό χώρο διαμονής, την ύπαρξη σχετικών με την απασχόληση προσόντων, τη μη κατάχρηση ουσιών και την προσωπική θέληση και την ενεργητικότητα του εκάστοτε αποφυλακιζόμενου κατά την αναζήτηση εργασίας.<sup>98</sup> Παράλληλα ανάμεσα στα κυριότερα προσόντα που πρέπει να έχει ένας αποφυλακιζόμενος συγκαταλέγονται μεταξύ άλλων, η επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση, το απολυτήριο λυκείου,<sup>99</sup> η εργασιακή εμπειρία και η παρακολούθηση του από κάποιον αρμόδιο

---

<sup>96</sup>Χαΐδου, ό.π., σσ.163-164.

<sup>97</sup>Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για τα ναρκωτικά και το έγκλημα, ό.π., σσ.105-106.

<sup>98</sup>Στο ίδιο,σ.106.

<sup>99</sup>Προς αυτήν την κατεύθυνση δημιουργήθηκε σε εθνικό επίπεδο, ο θεσμός των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας (Σ.Δ.Ε), ο οποίος αφορά αποφυλακιζόμενους άνω των 18 ετών και προσφέρει τη δυνατότητα κατάκτησης βασικών δεξιοτήτων όπως Ελληνική Γλώσσα, Μαθηματικά, Πληροφορική, Αγγλικά, Κοινωνική Εκπαίδευση,

διαχειριστή.<sup>100</sup> Δεδομένης της δυσκολίας που αντιμετωπίζουν οι αποφυλακιζόμενοι στην εύρεση εργασίας μετά την απόλυση, αποδεικνύεται καθοριστικής σημασίας η ύπαρξη και η δραστηριοποίηση φορέων και δράσεων που θα ενισχύσουν τους πρώην κρατούμενους με τα απαραίτητα εφόδια, τις γνώσεις αλλά και θα παρέχουν συμβουλευτική υποστήριξη και υπηρεσίες διασύνδεσης των αποφυλακιζόμενων με την αγορά εργασίας.

Λαμβάνοντας υπόψιν τους ανωτέρω προβληματισμούς, γίνεται σαφής ο σημαντικός ρόλος της **«μετασωφρονιστικής αρωγής ή μεριμνάς»** (after care period). Πιο συγκεκριμένα η υποχρέωση της πολιτείας για τη μετασωφρονιστική αρωγή των αποφυλακιζόμενων προβλέπεται στον σωφρονιστικό κώδικα από τα Άρθρα: **άρθρ. 81., «Μέριμνα της Πολιτείας πριν και μετά την Απόλυση»** και **άρθρ.82., « Μέτρα για τους οριστικά απολυόμενους»**.<sup>101</sup>

Ο θεσμός της μετασωφρονιστικής μέριμνας, στην αρχή διέγειρε ερωτήματα για το αν θα έπρεπε να έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα ή αν θα εξαρτάται από τη συναίνεση του απολυόμενου και θα έχει προαιρετικό χαρακτήρα. Στην περίπτωση που η απόλυση του εγκληματία από τη φυλακή είναι οριστική, τότε η προστασία δεν μπορεί παρά να είναι προαιρετική, καθώς αφού ο εγκληματίας μετά την εκτέλεση της ποινής του έχει εξοφλήσει την υποχρέωση του απέναντι στην κοινωνία, το να υποστεί μια μεταχείριση και κάθε άλλη παρέμβαση στη ζωή του, έστω και για δικό του όφελος, αν δεν ανταποκρίνεται στη συναίνεση του, θα αποτελεί απαράδεκτο περιορισμό της ατομικής του ελευθερίας. Αντιθέτως όταν πρόκειται για απολυόμενο υπό όρους, που εξακολουθεί η εκτέλεση της ποινής και μετά την αποφυλάκιση του, η προστασία του οφείλει να είναι υποχρεωτική, έως ότου συμπληρωθεί το χρονικό διάστημα έκτισης της ποινής.<sup>102</sup>

---

Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Πολιτισμική-Αισθητική Αγωγή, Στοιχεία Τεχνολογίας και Φυσικών Επιστημών και Προσανατολισμό–Συμβουλευτική σε θέματα επαγγελματικής σταδιοδρομίας. Σκοπός των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας (Σ.Δ.Ε.) είναι η συνολική ανάπτυξη των εκπαιδευομένων, η πληρέστερη συμμετοχή τους στο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό γίγνεσθαι, καθώς και η αποτελεσματικότερη συμμετοχή τους στο χώρο της εργασίας (Βλέπε σχετικά: Ίδρυμα Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης, Διαθέσιμο στο: <https://www.inedivim>).

<sup>100</sup>Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για τα ναρκωτικά και το έγκλημα, *ό.π.*, σσ.105-106.

<sup>101</sup>«Σωφρονιστικός Κώδικας», *ό.π.*, Διαθέσιμο στο: <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/190801/nomos-2776-1999>

<sup>102</sup>Δασκαλάκης, *ό.π.*,σ.94.

## Κεφάλαιο: 2 Επαγγελματική ένταξη και ειδικές πληθυσμιακές ομάδες

### 2.1. Ανήλικοι παραβάτες και επαγγελματική ένταξη

Η παραβατικότητα των ανηλίκων συνιστά ένα φαινόμενο το οποίο απασχολεί ιδιαίτερα την εγκληματολογική επιστήμη λόγω του νεαρού της ηλικίας των παραβατών και της εν δυνάμει εξέλιξης τους σε ενήλικους δράστες και μιας πιθανής εγκληματικής σταδιοδρομίας, ιδίως όταν οι ανήλικοι παραβάτες έρχονται αντιμέτωποι με την ποινή του εγκλεισμού σε Ειδικό Σωφρονιστικό Κατάστημα Κράτησης Νέων. Το νεαρό της ηλικίας τους σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η εν γένει προσωπικότητα τους βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη και ανάπτυξη τη χρονική στιγμή που έρχονται αντιμέτωποι με το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης και ιδιαίτερα με την ποινή του εγκλεισμού, ουσιαστικά επιτρέπει να αντιληφθούμε την ιδιαιτερότητα της συγκεκριμένης πληθυσμιακής κατηγορίας, τη χρησιμότητα των όποιων μέτρων προς την κατεύθυνση της ομαλή κοινωνικοποίησης τους, αλλά και την ελπίδα, διότι οι νέοι, μεταξύ αυτών και οι ανήλικοι παραβάτες συνιστούν το μέλλον κάθε κοινωνίας.<sup>103</sup>

Η περίοδος της ανηλικότητας είναι μια περίοδος καθοριστική για τη διαμόρφωση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του ατόμου. Η διαμόρφωση των ατομικών χαρακτηριστικών γνωρισμάτων επιτελείται σταδιακά κατά τα διάφορα ηλικιακά στάδια, συντελώντας στη βιοσωματική, νοητική, ψυχική, ηθική, και κοινωνική ανάπτυξη του ατόμου.<sup>104</sup> Οι παράγοντες «διακινδύνευσης» που εντοπίζονται κατά την περίοδο της ανηλικότητας έχουν συνδεθεί τόσο με την έναρξη της αντικοινωνικής ή παραβατικής συμπεριφοράς κατά την ανηλικότητα και την ενήλικη ζωή, όσο και με το φαινόμενο της υποτροπής. Σύμφωνα με τα ερευνητικά πορίσματα, η εκδήλωση της παραβατικής συμπεριφοράς κατά την ανηλικότητα συνδέεται με μια σειρά από παράγοντες «διακινδύνευσης», οι οποίοι εντάσσονται σε 5 γενικές κατηγορίες: ατομικά χαρακτηριστικά,

---

<sup>103</sup>Α. Τσουρέκης, «Ανήλικοι παραβάτες και προσπάθειες κοινωνικής επανένταξης Κ.Κ Κορίνθου», στο, Χ. Ζαραφωνίτου, (επιστημονική διεύθυνση) Φ. Μηλιώνη, Ε. Ανίτση, (επιμ), «Πρακτικά 2ου Ετήσιου Τακτικού Συνεδρίου Επανόδοι, με θέμα: Η κοινωνική επανένταξη ανηλίκων και νεαρών παραβατών», Εκδόσεις Διόνικος, Αθήνα, 2019, σ.49, Διαθέσιμο στο: <https://www.academia.edu/>

<sup>104</sup>Χ. Ζαραφωνίτου, Ε. Κοντοπούλου, Κ. Πανάγος, Έ. Ανίτση, & Μ. Λεμπέση, «Εμπειρικά δεδομένα για την υποτροπή στο πλαίσιο του Ν.Π.Ι.Δ. ΕΠΑΝΟΔΟΣ για την κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων: Παράγοντες «διακινδύνευσης» κατά την ανηλικότητα», στο, Χ. Ζαραφωνίτου, (επιστημονική διεύθυνση) Φ. Μηλιώνη, Π. Κόλλια, (επιμ), «Πρακτικά 2ου Ετήσιου Τακτικού Συνεδρίου Επανόδοι, με θέμα: Η κοινωνική επανένταξη ανηλίκων και νεαρών παραβατών», Εκδόσεις Διόνικος, Αθήνα, 2019, σ.70. Διαθέσιμο στο: <https://www.academia.edu/>



οικογενειακό περιβάλλον, φιλικές συναναστροφές, σχολείο και περιβάλλον διαμονής ή κατοικίας.<sup>105</sup> Παράλληλα η ηλικία εμπλοκής στο Σ.Π.Δ, αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στην πιθανότητα εκδήλωσης υποτροπής καθώς αναντίρρητα ο εγκλεισμός κατά την ανηλικότητα συνδέεται με έντονες κοινωνικές, ψυχολογικές και οικονομικές προεκτάσεις οι οποίες επιδρούν καθοριστικά στην εν γένει πορεία του ανηλικού. Η ιδρυματοποίηση, η εξοικείωση με την κουλτούρα της φυλακής, η διακοπή της οικογενειακής, σχολικής και κοινωνικής ζωής των ανηλικών επιδρούν αρνητικά στη ψυχοσύνθεση τους και στην ομαλή επιστροφή τους στην κοινωνική πραγματικότητα κατά την αποφυλάκιση. Σε μια επαναληπτική έρευνα (follow up study), που διεξήχθη από το Εργαστήριο Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών του ΕΚΠΑ, για νεαρούς αποφυλακισμένους (1995), κατά την οποία μελετήθηκαν οι επιπτώσεις του εγκλεισμού στους ανήλικους δράστες, (ανήλικοι κρατούμενοι από τους οποίους είχαν ληφθεί συνεντεύξεις στα σωφρονιστικά καταστήματα κατά την πρώτη φάση) φάνηκε ότι, από τους 156 νεαρούς παραβάτες που είχαν εκτίσει ποινή εγκλεισμού, οι 50 είχαν επιστρέψει στη φυλακή και μάλιστα ήταν πολύ-υπότροποι.<sup>106</sup>

Με την είσοδο σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων<sup>107</sup> ξεκινά για τον ανήλικο μια νέα περίοδος κοινωνικοποίησης, σε μια ηλικιακή φάση κατά την οποία εξελίσσεται ακόμη η κοινωνικοποίηση του στο ελεύθερο περιβάλλον, ενώ παράλληλα κατά την περίοδο του εγκλεισμού υπόκειται σε περιορισμούς σε σχέση με την επικοινωνία και την εργασία.<sup>108</sup> Η τοποθέτηση του ανηλικού σε Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων, ανακόπτει σε μια ιδιαίτερα ευαίσθητη και παραγωγική ηλικία την πορεία της κοινωνικοποίησης του στο ελεύθερο περιβάλλον, καθώς περιορίζει αισθητά και την εκπαιδευτική και επαγγελματική του σταδιοδρομία. Οι ανήλικοι που έχουν εκτίσει ποινή φυλάκισης, όντας τις περισσότερες φορές ενήλικοι κατά την απελευθέρωση τους και κατά τη διαδικασία επανένταξης τους, έρχονται αντιμέτωποι με μια διαδικασία διαμόρφωσης νέων όρων ζωής. Κατά τη διαδικασία αυτή η εύρεση εργασίας συνεπάγεται κομβικής σημασίας για την ομαλότερη επανένταξη τους. Οι

---

<sup>105</sup>Στο ίδιο, σ.74.

<sup>106</sup>Σ. Σπύρου, «Ο ρόλος του εγκλεισμού κατά την ανηλικότητα στην εγκληματική υποτροπή: Η αρχή του τέλους», στο, Χ. Ζαραφονίτου, (επιστημονική διεύθυνση) Φ. Μηλιώνη, Π. Κόλλια, (επιμ), «Πρακτικά 2ου Ετήσιου Τακτικού Συνεδρίου Επανόδου, με θέμα: Η κοινωνική επανένταξη ανηλικών και νεαρών παραβατών», Εκδόσεις Διόνικος, Αθήνα, 2019, σσ.138-139. Διαθέσιμο στο: <https://www.academia.edu/>

<sup>107</sup>Με βάση τον ισχύοντα ποινικό κώδικα, «Περιορισμός σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων επιβάλλεται μόνο σε ανήλικους που έχουν συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο έτος της ηλικίας τους, εφόσον η πράξη τους, αν την τελούσε ενήλικος θα ήταν κακούργημα και εμπεριέχει στοιχεία βίας, στρέφεται κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας».

<sup>108</sup>Α. Χάιδου, «Εγκληματικότητα Ανηλικών» Αιτιολογικές προσεγγίσεις, πρόληψη και κοινωνικός έλεγχος» 2<sup>η</sup> έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2019,σ.163.

ανήλικοι καθίστανται ευάλωτη κατηγορία κατά την εργασιακή τους ένταξη καθώς τη χρονική στιγμή του εγκλεισμού τους, δεν έχουν αποκτήσει εργασιακή εμπειρία, ενώ παράλληλα πολλοί δεν έχουν ολοκληρώσει τις βασικές εκπαιδευτικές τους υποχρεώσεις. Βγαίνοντας από τη φυλακή έρχονται αντιμέτωποι ταυτόχρονα με το στίγμα του ποινικού μητρώου και αντιμετωπίζονται με καχυποψία από του εργοδότες αλλά και με λιγότερα εργασιακά και εκπαιδευτικά εφόδια κατά την αναζήτηση εργασίας, σε μια ηλικιακή περίοδο (ενηλικίωση) όπου ο ανταγωνισμός είναι ιδιαίτερα αυξημένος. Επιπρόσθετα πολλοί δεν έχουν γύρω τους υποστηρικτικό οικογενειακό περιβάλλον, ενώ άλλοι έχουν αναγκαστεί να εργαστούν ως παιδιά σε «μαύρη» παιδική εργασία για να έχουν κάποιο εισόδημα, με αποτέλεσμα να επιστρέφουν και κατά την ενηλικίωση τους σε επισφαλείς και παράνομες εργασίες ή παράνομες δραστηριότητες για να βιοποριστούν και μετά την αποφυλάκιση. Όπως επισημαίνεται και από την ερευνητική εμπειρία κατά την εξέταση της επαγγελματικής πορείας των αποφυλακισμένων, η σχέση με την αγορά εργασίας που αυτοί έχουν διαμορφώσει κατά την περίοδο της αποφυλάκισης, αποτελεί συνέχεια της επαγγελματικής πορείας πριν τη φυλάκιση, καθώς η επαγγελματική τους πορεία σχετίζεται εξίσου με την κοινωνική τους προέλευση αν λάβει κανείς υπόψιν το γεγονός ότι όσοι προέρχονται από μεσαία και κατώτερα κοινωνικά στρώματα συνήθως αναπαράγουν τη χαμηλή κοινωνική θέση των γονέων τους.<sup>109</sup> Σύμφωνα με τα παραπάνω συμπεραίνουμε πως η πιθανότητα υποτροπής για όσους εκτίουν ποινή εγκλεισμού κατά την περίοδο της ανηλικότητας, συνδέεται άμεσα με την εύρεση νόμιμης και σταθερής εργασιακής απασχόλησης.

Καθίσταται λοιπόν βαρύνουσας σημασίας η κατάλληλη προετοιμασία της επαγγελματικής ένταξης των ανηλίκων κατά την περίοδο της φυλάκισης, με έμφαση σε εκπαιδευτικά και επιμορφωτικά προγράμματα τα οποία θα είναι προσαρμοσμένα στις ιδιαιτερότητες των ανηλίκων και που θα μπορούν να προσφέρουν στην απόκτηση ή βελτίωση των αναγκαίων επαγγελματικών εφοδίων. Παράλληλα τα εκπαιδευτικά και επιμορφωτικά προγράμματα θα πρέπει να προσαρμόζονται με γνώμονα τις ανάγκες ζήτησης και προσφοράς θέσεων στην αγορά εργασίας, αλλά και τις ιδιαίτερες προτιμήσεις που θα έχουν οι καταρτιζόμενοι σε σχέση με την εν δυνάμει μελλοντική τους εργασία. Καθίσταται εξίσου σημαντικός ο σαφής προσανατολισμός των προγραμμάτων αυτών προς την εξεύρεση θέσεων εργασίας κατά την ολοκλήρωση της προετοιμασίας, με την τοποθέτηση σε θέσεις εργασίας ανάλογες με αυτές που οδηγούν οι συγκεκριμένες καταρτίσεις.<sup>110</sup>

---

<sup>109</sup>Θανοπούλου, ό.π., σσ.111,159.

<sup>110</sup>Στο ίδιο, σ.166.

## 2.2. Η περίπτωση των αποφυλακισμένων γυναικών

Οι κρατούμενες γυναίκες μετά την αποφυλάκιση τους έχουν να αντιμετωπίσουν σειρά από προβλήματα που δυσχεραίνουν τόσο την κοινωνική όσο και την επαγγελματική τους ένταξη. Τα προβλήματα αυτά σχετίζονται με τη μετάβαση από τη ζωή της φυλακής στη ζωή μέσα στην κοινωνία και εξειδικεύονται σε οικονομικά, ψυχολογικά και κοινωνικά προβλήματα. Η απομάκρυνση από την αγορά εργασίας για μεγάλα ή μικρά χρονικά διαστήματα, η έλλειψη εξειδίκευσης των περισσότερων γυναικών αλλά και η έλλειψη αυτοπεποίθησης εξαιτίας του ιδρυματισμού, επιδεινώνουν τη θέση των πρώην κρατουμένων και τις καθιστούν λιγότερο ανταγωνιστικές στην επιδίωξη απασχόλησης σε σχέση με άλλους ανέργους. Οι περισσότερες γυναίκες μετά την αποφυλάκιση τους αντιμετωπίζουν προβλήματα επαγγελματικής αποκατάστασης, επανασύνδεσης με τον εργασιακό τους χώρο ή την πελατεία τους, ενώ συχνά έρχονται αντιμέτωπες με προβλήματα επανασύνδεσης με την οικογένεια τους, ανάκτησης της μητρικής ταυτότητας με παιδιά που έχουν μεγαλώσει μακριά τους ή διαλυμένες οικογένειες, κυρίως μετά από μακροχρόνιες ποινές. Ταυτοχρόνως πολλές από αυτές αντιμετωπίζουν προβλήματα στέγης αλλά και κωλύματα επαγγελματικής ένταξης που αφορούν το ποινικό τους μητρώο.<sup>111</sup>

Οι αποφυλακιζόμενες γυναίκες συνιστούν ευάλωτη κατηγορία ως προς την εργασιακή τους επανένταξη για δύο λόγους. Πρώτον, γιατί με βάση την ερευνητική εμπειρία οι γυναίκες εν γένει αντιμετωπίζουν περισσότερα προβλήματα στην εύρεση μιας σταθερής και μη επισφαλούς θέσης εργασίας και δεύτερον, διότι η μητρότητα πολλές φορές αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα, τόσο λόγω του περιορισμένου χρόνου που μπορούν να διαθέσουν οι μητέρες εργαζόμενες, όσο και λόγω της άρνησης επιλογής των εργοδοτών να προσλάβουν εργαζόμενες μητέρες για ορισμένες θέσεις εργασίας. Σύμφωνα με το «Prison Reform Trust» και μια δημοσίευση του για την εργασία των γυναικών μετά την αποφυλάκιση, αντλώντας στατιστικά στοιχεία από το Υπουργείο Δικαιοσύνης και την Εθνική στατιστική υπηρεσία του Λονδίνου, διαπιστώνει μεταξύ άλλων, ότι περίπου μία στις πέντε γυναίκες κρατούμενες (19%) αναφέρει ότι εργάστηκε τις τέσσερις εβδομάδες πριν από την έναρξη της φυλάκισης της, (σε σύγκριση με το ένα τρίτο των ανδρών), κερδίζοντας λιγότερα χρήματα στην τελευταία τους δουλειά από τους άνδρες κρατούμενους (£167 και £250 την εβδομάδα αντίστοιχα). Οι

---

<sup>111</sup>Μ. Μητροσύλη, Έ. Φρονίμου, «Οικογενειακή, κοινωνική, και επαγγελματική επανένταξη ειδικών ομάδων πληθυσμού, Η περίπτωση των γυναικών κρατουμένων», Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), Αθήνα, 2008, σσ.72-73.

στατιστικές δείχνουν επίσης ότι οι γυναίκες είναι πιο πιθανό από τους άνδρες (94% έναντι 80% αντίστοιχα) να αναφέρουν ότι έχουν απασχοληθεί σε κάποιον άλλο εργοδότη, παρά ότι έχουν εργαστεί ως αυτοαπασχολούμενες και ότι είναι λιγότερο πιθανό να έχουν εργαστεί με πλήρη απασχόληση (71% έναντι 87% αντίστοιχα). Επιπρόσθετα είναι λιγότερο πιθανό να είχαν κάποια αυξημένη ευθύνη για την επίβλεψη της εργασίας άλλων εργαζομένων (14% έναντι 25% αντίστοιχα). Όπως επισημαίνεται στην ίδια δημοσίευση, αυτά τα στοιχεία αντικατοπτρίζουν πρότυπα που παρατηρούνται και στο γενικό πληθυσμό, όπου οι γυναίκες είναι πιο πιθανό να εργάζονται με μερική απασχόληση και λιγότερο πιθανό να είναι διευθυντικά στελέχη ή ανώτερα στελέχη σε σχέση με άντρες που κατέχουν τα αντίστοιχα εργασιακά προσόντα.<sup>112</sup>

Στην ίδια δημοσίευση του «Prison Reform Trust», μεταξύ των ανασταλτικών παραγόντων εύρεσης εργασίας αναφέρεται η «μητρότητα» ή «παιδική μέριμνα» (childcare). Πιο συγκεκριμένα προσδιορίζεται ότι τα 2/3 των γυναικών στη φυλακή είναι μητέρες, ενώ το 1/3 των φυλακισμένων γυναικών έχουν δημιουργήσει μονογονεϊκές οικογένειες πριν από τη φυλάκιση τους. Οι περισσότερες αποφυλακισμένες μητέρες αντιμετωπίζουν δυσχέρειες σε σχέση με την εύρεση κάποιου που θα μεριμνά για τη φροντίδα και την ανατροφή των παιδιών, κατά το χρονικό διάστημα εργασίας τους, διότι πολλές φορές δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν οικονομικά ή απαιτείται ευελιξία στα ωράρια εργασίας τους. Ταυτόχρονα αν δεν υπάρχει υποστηρικτικό οικογενειακό περιβάλλον οι δυσχέρειες γίνονται εντονότερες.<sup>113</sup> Όπως αναφέρεται σε μια έρευνα του Κέντρου Ισότητας των Φύλων (ΚΕΘΙ) σε συνεργασία με την Επάνοδο και Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, ο κοινωνικός αποκλεισμός θυματοποιεί τις αποφυλακισμένες γυναίκες και μπορεί να τις οδηγήσει σε διάπραξη αδικήματος προκειμένου να επιστρέψουν σε καταστήματα κράτησης, όπου θα έχουν εξασφαλισμένη τροφή και στέγη. Επιπρόσθετα βασική προϋπόθεση για να αναζητήσει εργασία μια αποφυλακισμένη μητέρα με την αποκλειστική επιμέλεια των παιδιών της, είναι να έχει τη δυνατότητα να αναλάβει κάποιος τη φροντίδα τους, όσο αυτή θα εργάζεται. Παράλληλα στην προαναφερθείσα έρευνα γίνεται λόγος για τα στερεότυπα και τις κοινωνικές προκαταλήψεις τις οποίες πολύ συχνά ενστερνίζονται οι εργοδότες, οι οποίοι αντιμετωπίζουν με καχυποψία

---

<sup>112</sup>“Working it out: Employment for women offenders” *Prison Reform Trust*, January 2015, p.10, Διαθέσιμο στο: <http://www.prisonreformtrust.org>

<sup>113</sup>Ibid, p.3.

τον συγκεκριμένο πληθυσμό και είναι μικρός ο αριθμός που προσλαμβάνει αποφυλακισμένες γυναίκες ,μητέρες με ποινικό παρελθόν.<sup>114</sup>

Συνοψίζοντας, η εργασιακή επανένταξη των αποφυλακισμένων γυναικών απαιτεί την ανάληψη πρωτοβουλιών μετασφρονιστικής μέριμνας που θα εστιάζουν στις ιδιαιτερότητες τους. Υπάρχουν πλήθος παραδειγμάτων καλών πρακτικών που εστιάζουν στις αποφυλακισμένες γυναίκες όπως για παράδειγμα κάποιες προερχόμενες από το Ηνωμένο Βασίλειο, όπως οι οργανώσεις «Apex Charitable Trust», η «St. Giles Trust» και «WorkingLinks», οι οποίες συμβάλλουν στο να αποκτήσουν οι αποφυλακισμένες γυναίκες μια θέση εργασίας τόσο με εκπαιδευτικά προγράμματα, όσο και με δράσεις ευαισθητοποίησης προς τους εργοδότες. Καινοτόμα δράση ήταν η καμπάνια «BantheBox» (Καταργήστε το κουτί), του οργανισμού «Business in the Community» (BITC), οπού το 2013, πρότεινε σε επιχειρήσεις να καταργήσουν το σημείο στις αιτήσεις για θέσεις εργασίας που αναφερόταν στο ποινικό μητρώο και να δώσουν την ευκαιρία στις αιτούσες αποφυλακισμένες γυναίκες να προχωρήσουν στο στάδιο της συνέντευξης, χωρίς να απορριφθούν εξαρχής λόγω πρότερης καταδίκης. Τέλος προγράμματα όπως το «Frontline London prison entrepreneur project», από το 2015 και το «Start-up now for Women», χρηματοδοτούν μικρό αριθμό αποφυλακισμένων γυναικών ώστε να υλοποιήσουν κάποιο επιχειρησιακό πλάνο.<sup>115</sup>

### 2.3. Ουσιοεξάρτηση και επαγγελματική ένταξη

*«Η τοξικομανία είναι μια κατάσταση χρόνιας ή περιοδικής δηλητηρίασης που δημιουργείται από την επανειλημμένη κατανάλωση μιας τοξικής ουσίας φυσικής ή συνθετικής, ενώ εξαρτημένο άτομο σύμφωνα με τον νόμο είναι εκείνο το οποίο έχει αποκτήσει την έξη της χρήσης ναρκωτικών και δεν μπορεί να την αποβάλει με τις δικές του δυνάμεις».*<sup>116</sup> Σήμερα ο ουσιοεξαρτημένος αντιμετωπίζεται ως άτομο το οποίο έχει την ανάγκη υποστήριξης και θεραπείας, ώστε να αποφεύγεται η περιθωριοποίηση του.<sup>117</sup> Οι επιπτώσεις της ουσιοεξάρτησης στην προσωπικότητα και συμπεριφορά αλλά και στη γενικότερη κοινωνική υπόσταση του υποκειμένου δυσχεραίνουν την κοινωνική επανένταξη, καθώς η

---

<sup>114</sup>Φ. Μηλιώνη, Έ. Ανίτση, Μ. Λεμπέση, Μ. Χατζήνα, «Έρευνα με θέμα: Παρεμβάσεις για την προώθηση της ισότητας των φύλων και την ψυχοκοινωνική, οικογενειακή και επαγγελματική επανένταξη και προσαρμογή των κρατούμενων και αποφυλακισμένων γυναικών», με την συμμετοχή της ΕΠΑΝΟΔΟΥ, του κέντρου ερευνών για θέματα ισότητας (ΚΕΘΙ) και της Γενικής Γραμματείας Ισότητας Των Φύλων (ΓΓΓΦ), σσ.312-314.

<sup>115</sup>Στο ίδιο, σσ.314-315.

<sup>116</sup>Α. Χάιδου, «Ναρκωτικά ,Χρήση, Εξάρτηση, Επίσημος Κοινωνικός Έλεγχος», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2016, σ.121.

<sup>117</sup>Στο ίδιο,σ.121.

επανακοινωνικοποίηση των ουσιοεξαρτημένων εγκληματιών συνδέεται άρρηκτα με τη θεραπευτική τους αγωγή.<sup>118</sup> Οι ουσιοεξαρτημένοι χρήστες έκτος από το πρόβλημα της εξάρτησης που συνδέεται με την εμπέδωση συγκεκριμένου μοντέλου σχετικά με τη χρήση ουσιών που υιοθετούν, παρουσιάζουν συχνά σημαντικές δυσλειτουργίες σε άλλους τομείς της προσωπικής και κοινωνικής τους ζωής. Η κατάχρηση ψυχοδραστικών ουσιών και το στάδιο που βρίσκονται ως προς την έκταση και τη βαρύτητα της χρήσης, επηρεάζουν στις περισσότερες των περιπτώσεων και τα πεδία της επαγγελματικής απασχόλησης, της συνέχισης της εκπαιδευτικής διαδικασίας, της σωματικής υγείας, των οικογενειακών και κοινωνικών σχέσεων. Ταυτοχρόνως, επισημαίνεται ότι η θεραπευτική παρέμβαση εστιασμένη μόνο στην εξάρτηση από τη ψυχοδραστική ουσία, παραβλέπει την πολυπλοκότητα της διαταραχής και παραμελεί την αντιμετώπιση των προβλημάτων που συνδέονται με τα υπόλοιπα ζωτικά πεδία, τα οποία επηρεάζονται από την εξάρτηση και μπορεί να αποτελέσουν παράγοντες υποτροπής.

119

Γενικά στη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχει θετική συσχέτιση της χρήσης ουσιών με τη διάπραξη αξιόποινων πράξεων. Η συσχέτιση εγκληματικότητας και χρήσης ουσιών μπορεί εν μέρη να εξηγηθεί από το ότι ο τυπικός χρήστης είναι χωρίς οικονομικούς πόρους, με ανεπαρκή μόρφωση, χωρίς ιδιαίτερες δεξιότητες για εργασία και εκτός του προνοιακού συστήματος, μάλιστα έχει διατυπωθεί άποψη, ότι όσο λιγότερο δίκαιο και ανεκτικό είναι το σύστημα της κοινωνικής πρόνοιας μιας χώρας, τόσο στενότερη είναι η σχέση της κατάχρησης ουσιών με το έγκλημα. Η συσχέτιση αυτή επιβεβαιώνεται και από μια έρευνα του Ηνωμένου Βασιλείου, η οποία μελέτησε συλλήψεις (Αγγλία και Ουαλία) την περίοδο 1999-2002, μεταξύ 2.833 συλληφθέντων, όπου από τον εργαστηριακό έλεγχο το 69% βρέθηκε θετικό σε κάποια ψυχοδραστική ουσία. Επιπλέον στην Ελλάδα ένας στους δύο χρήστες που απευθύνεται σε πρόγραμμα απεξάρτησης αναφέρει δικαστικές εκκρεμότητες και το 70% αναφέρει τουλάχιστον μία σύλληψη (ΚΕΘΕΑ 2007).<sup>120</sup> Ωστόσο είναι σημαντικό να διασαφηνιστεί, ότι η εξάρτηση καθαυτή δεν αποτελεί παράγοντα ώθησης προς τη διάπραξη κάποιας αξιόποινης πράξης, αλλά εφόσον συναρτάται μαζί με ασταθείς όρους ζωής και μειωμένους οικονομικούς

---

<sup>118</sup>Δασκαλάκης, ό.π., σ.144.

<sup>119</sup>Γ. Δ. Παπαναστασάτος, «Θεραπεία της εξάρτησης από ψυχοδραστικές ουσίες :Επιπτώσεις στην παραβατική συμπεριφορά», στο, Α.Ε. Χαλκιά, (επιμ), «Γιμνησιό Τόμος για τον Ιάκωβο Φαρσεδάκη, Η σύγχρονη εγκληματικότητα, η αντιμετώπιση της και η Επιστήμη της Εγκληματολογίας», Τόμος Β', Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011, σ.1425.

<sup>120</sup>Στο ίδιο, σσ.1426-1428.

πόρους μπορεί ευκολότερα να οδηγήσει στη διάπραξη συγκεκριμένων κατηγοριών εγκλημάτων όπως αυτά κατά της ιδιοκτησίας.<sup>121</sup>

Όσον αφορά το ζήτημα της κοινωνικής επανένταξης των ουσιοεξαρτημένων και ιδίως της επαγγελματικής ένταξης, η εμπλοκή με το ΣΑΠΔ επιδεινώνει περαιτέρω την κοινωνική τους θέση, προσθέτοντας στο ήδη στιγματισμένο πρόσωπο τους μια επιπλέον στιγματιστική ιδιότητα, αυτή του αποφυλακισμένου. Το ζήτημα αυτό έχει σημαντική κλινική σημασία γιατί επιβάλλει στις υπηρεσίες υποστήριξης και θεραπείας του εξαρτημένου ένα επιπλέον στοιχείο που οφείλουν να αντιμετωπίσουν κατά τη διαδικασία ένταξης, αυτό της αποκατάστασης με όρους ουδετεροποίησης του ποινικού παρελθόντος του εξαρτημένου, που σε πολλές περιπτώσεις αποτελεί ένα επιπλέον εμπόδιο κατά τη διαδικασία πλήρους ένταξης του. Κομβικής σημασίας για την ένταξη των ουσιοεξαρτημένων αποδεικνύεται πρωτίστως, η αντιμετώπιση της χρήσης παράνομων ουσιών, καθώς όσο μειώνεται το ποσοστό εκείνων που κάνουν χρήση παράνομων ψυχοδραστικών ουσιών, τόσο αυξάνονται οι δείκτες ένταξης τους στα πεδία της επαγγελματικής απασχόλησης, της εκπαίδευσης, της υγείας και της βελτίωσης των κοινωνικών και οικογενειακών σχέσεων και περιορίζεται η εμπλοκή τους στο έγκλημα μετά τη θεραπεία.<sup>122</sup>

Συνοψίζοντας η εξάρτηση αποτελεί ένα πρόσθετο ανασχετικό παράγοντα εργασιακής ένταξης σε συνδυασμό με την ήδη στιγματιστική συνέπεια του ποινικού μητρώου, καθώς η ευαλωτότητα των ουσιοεξαρτημένων ατόμων ως προς τη χρήση ουσιών, δεν δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την εύρεση μιας σταθερούς απασχόλησης και λειτουργεί αποτρεπτικά προς τους εργοδότες, δημιουργώντας πρακτικές δυσκολίες, ιδίως όταν τα άτομα εισέρχονται και εξέρχονται συνεχώς σε προγράμματα απεξάρτησης. Προς την αντιμετώπιση αυτών των δυσχερειών έχουν αναπτυχθεί τα τελευταία χρόνια στις φυλακές υποστηρικτικές παρεμβάσεις που βασίζονται στους σκοπούς λειτουργίας των Συμβουλευτικών Κέντρων και θεραπευτικών προγραμμάτων και ανταποκρίνονται στις εξειδικευμένες ανάγκες των κρατούμενων χρηστών ναρκωτικών. Οι παρεμβάσεις αυτές αφορούν ατομική και ομαδική συμβουλευτική, ενημέρωση, κινητοποίηση και ευαισθητοποίηση, καθώς και ομάδες αυτοβοήθειας. Στο πλαίσιο αυτών των παρεμβάσεων οι συμμετέχοντες ενημερώνονται για θέματα υγείας (π.χ. πρόληψη μολυσματικών ασθενειών, ασφαλής χρήση, κ.λ.π) και για νομικά θέματα. Παράλληλα στο πλαίσιο της κοινωνικής επανένταξης των κρατούμενων, προσφέρονται υποστηρικτικές παρεμβάσεις, κυρίως ψυχοκοινωνικές, οι οποίες έχουν ως στόχο την ανταπόκριση στις

---

<sup>121</sup> Δασκαλάκης, ό.π., σ.144.

<sup>122</sup> Γ. Δ. Παπαναστασάτος, ό.π., σσ.1428,1436.

ιδιαίτερες ανάγκες των χρηστών κρατουμένων. Οι φορείς υλοποίησης των παρεμβάσεων αυτών είναι το ΚΕ.Θ.Ε.Α. και η Μονάδα Απεξάρτησης 18ΑΝΩ (Ψ.Ν.Α).<sup>123</sup>

### Κεφάλαιο 3: Ο ποινικός στιγματισμός ως πρόσκομμα στην επανένταξη

#### 3.1. Ο στιγματισμός και η διεύρυνση του κοινωνικού αποκλεισμού

Σχετικά με την εννοιολόγηση του όρου του «κοινωνικού αποκλεισμού», επικρατεί μια σύγχυση γύρω από τη φύση και τη θέση των αποκλεισμένων ατόμων ή ομάδων. Η ασάφεια εκδηλώνεται με την αδυναμία διατύπωσης ενός γενικά αποδεκτού ορισμού της έννοιας «κοινωνικός αποκλεισμός», γεγονός που έχει κριθεί απαραίτητο προκειμένου μια ιδέα ή έννοια να καταστεί αντικείμενο γνώσης. Ωστόσο επικρατεί η παραδοχή ότι ο όρος καλύπτει φαινόμενα με ποικίλες οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές διαστάσεις ή διαφορετικά ως έννοια στη θεωρία και την πρακτική, ο «κοινωνικός αποκλεισμός»<sup>124</sup> αναφέρεται σε τρία διαφορετικά επίπεδα: **το οικονομικό**, με την έννοια της παρεμπόδισης της συμμετοχής στον κοινωνικό πλούτο, **το νομικό**, με την έννοια της αποστέρησης της νομικής προστασίας και επομένως της αδυναμίας ενεργοποίησης ενός δικαιώματος και τέλος **το κοινωνικό**, το οποίο αναφέρεται στον χαρακτηρισμό ατόμων ή ομάδων και στη συνακόλουθη περιθωριοποίησή τους.<sup>125</sup> Ένα σημείο συμφωνίας μεταξύ των αναλυτών του όρου, αποτελεί το γεγονός ότι ο αποκλεισμός κατασκευάζεται κοινωνικά. Ως κοινωνική κατασκευή ορίζεται *«ο τρόπος με τον οποίο μια κοινωνία διαμορφώνει και χειρίζεται ένα τομέα, ένα είδος κοινωνικών σχέσεων, ένα τμήμα του πληθυσμού ανάλογα με την προσλαμβάνουσα παράσταση της και τις κατηγορίες που εφαρμόζει σε αυτό»*.<sup>126</sup>

Η αγορά εργασίας συμβάλει αμφίδρομα στην εμφάνιση και διατήρηση του κοινωνικού αποκλεισμού μέσω της απομάκρυνσης ορισμένων πληθυσμιακών ομάδων από την απασχόληση και μέσω της παραγωγής χαμηλών εισοδημάτων για ένα τμήμα των

---

<sup>123</sup>Χάιδου, ό.π., σσ.137-138.

<sup>124</sup> Ιστορικά, ο όρος «κοινωνικός αποκλεισμός», πρωτοεμφανίστηκε στη Γαλλία το 1960, στο έργο του Pierre Masse “Les Dividentes du Progrese”. Το περιεχόμενο του όρου αρχικά περιέγραφε τη μερίδα εκείνη του πληθυσμού που παρέμενε στο περιθώριο της οικονομικής ανάπτυξης και ήταν περισσότερο συνυφασμένος με την απουσία εργασίας και της αδυναμίας προσαρμογής στα τότε νέα κοινωνικά δεδομένα. (Βλέπε σχετικά: <https://socialpolicy.gr/>)

<sup>125</sup>Ι. Τσίγκανου, «Οι εγκληματολογικές όψεις του κοινωνικού αποκλεισμού», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2002, σσ.23-24.

<sup>126</sup>Ι. Α.Καυταντζόγλου, «Κοινωνικός Αποκλεισμός: εκτός, εντός και υπό θεωρητικές, ιστορικές και πολιτικές καταβολές μιας διφορούμενης έννοιας», Σαββάλας, Αθήνα, 2006.σ.35.



απασχολούμενων. Επιπρόσθετα το βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα των ομάδων ή ατόμων που κρίνονται αποκλεισμένοι από τον ομαλό κανονικό τρόπο ζωής, είναι η απομόνωση τους από τους βασικούς μηχανισμούς που παράγουν ή διανέμουν τους κοινωνικούς πόρους. Συνακόλουθα, ο εκτοπισμός ενός ατόμου από την αγορά εργασίας συνδέεται με την απουσία εισοδήματος προερχόμενο από την απασχόληση και παρόλο που το φαινόμενο αυτό δεν είναι αρκετό για την ταξινόμηση του ατόμου στους κοινωνικά αποκλεισμένους, ωστόσο αποκτά βαρύνουσα σημασία επειδή υποδηλώνει αυξημένη επικινδυνότητα για την εμφάνιση φτώχειας και συσχετίζεται με την περιθωριοποίηση του ατόμου.<sup>127</sup> Επιπρόσθετα έχει διατυπωθεί η άποψη ότι υπάρχει μια εννοιολογική σχέση ανάμεσα στον κοινωνικό αποκλεισμό και την κοινωνική αλληλεγγύη. Εξετάζοντας μια σειρά συναφών εννοιών που έχουν συνδεθεί με τον κοινωνικό αποκλεισμό στη σχετική βιβλιογραφία, όπως η «κοινωνική ένταξη» (social inclusion), η «κοινωνική ενσωμάτωση» (social integration), η «κοινωνική συνοχή» (social cohesion), και το «κοινωνικό κεφάλαιο» (social capital), γίνεται αντιληπτό ότι οι περισσότερες από αυτές τις έννοιες έχουν ως κοινό πυρήνα την έννοια της «κοινωνικής αλληλεγγύης».<sup>128</sup> Κατά συνέπεια, η κοινωνική αλληλεγγύη αναδεικνύεται ως το βασικό κοινωνικό-πολιτικό πρόταγμα για την άρση των φαινομένων του κοινωνικού αποκλεισμού.

Ειδικότερα, σε σχέση με τον ποινικό πληθυσμό των φυλακών είναι γεγονός, τόσο σε εσωτερικό, όσο και σε διεθνές επίπεδο ότι τα τελευταία χρόνια συνεχώς διογκώνεται το ποσοστό εκείνων που εκτίουν μακροχρόνιες ποινές, που στη συνέχεια μεταφράζεται σε μεγαλύτερο ποσοστό ατόμων των οποίων η σχέση με την παραγωγική διαδικασία και την αγορά εργασίας διακόπτεται για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα και υψηλά ποσοστά υποτροπής αποδεικνύουν, ότι σημαντικό τμήμα του ποινικού πληθυσμού είτε μπεινοβγαίνει στην αγορά εργασίας, είτε είναι αποκλεισμένο παντελώς από αυτήν. Σημειώνεται δε, ότι γενεσιουργός αιτία αυτού του κοινωνικού αποκλεισμού πιθανά να μην αποτελεί η ανυπαρξία καλλιέργειας κατάλληλου εργασιακού ήθους, αλλά μεταξύ άλλων, το ίδιο το γεγονός του εγκλεισμού και οι συνέπειες του, δηλαδή η απομάκρυνση από την αγορά εργασίας, ο παρεπόμενος στιγματισμός,

---

<sup>127</sup>Μ. Κετσετζοπούλου, Ν. Μπούζας, «Λειτουργίες της αγοράς εργασίας και κοινωνικός αποκλεισμός», στο, Κ. Δημήτρης, Λ. Αλιπράντη-Μαράτου, Ε. Φρονίμου, (επιμ), «Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα: Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής», Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), Αθήνα, 2005, σ.139. Διαθέσιμο στο: <https://www.ekke.gr/services/publication/litourgies-tis-agoras-ergasias-kai-kinonikos-apoklismos>

<sup>128</sup>Α. Φέρωνας, «Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνική αλληλεγγύη στην Ελλάδα της κρίσης», Διόνικος, Αθήνα, 2019, σ.19.

η προκατάληψη των εργοδοτών, η συμπεριφορά του κράτους και η έλλειψη τεκμηρίων ανταγωνιστικότητας.<sup>129</sup>

Οι στιγματιστικές συνέπειες της ποινικής καταδίκης αποτελούν αναμφίβολα πρόσκομμα στην επανένταξη. Η θεωρία του **στιγματισμού, της αλληλεπίδρασης ή της ετικέτας** (labelling approach) ανθίζει στην Η.Π.Α κατά τη δεκαετία του '60. Οι θεωρητικοί του στιγματισμού και συγκεκριμένα ο **S. Becker**, έχοντας επηρεαστεί από την κοινωνιολογική θεωρία της «**συμβολικής αλληλεπίδρασης**» του **G. H. Mead**, διατυπώνει τη «**θεωρία της ετικέτας**», μεταφέροντας το κέντρο βάρους της εγκληματολογικής μελέτης από το έγκλημα ως ιδιότυπη συμπεριφορά με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, στη θέσπιση και εφαρμογή των κανόνων που επικρατούν σε μια κοινωνία. Ο Becker κάνοντας διάκριση ανάμεσα στην παραβίαση ενός κανόνα (rule-breaking) και στην παρέκκλιση (deviance), τονίζει ότι η παρέκκλιση πρόκειται για το αποτέλεσμα μιας διαδικασίας που έχει να κάνει με τις αντιδράσεις των άλλων. Πιο συγκεκριμένα μεταθέτοντας το επίκεντρο της μελέτης από τα χαρακτηριστικά των ατόμων που παραβιάζουν τους κανόνες, στα άτομα που διαμορφώνουν αυτούς τους κανόνες, υποστηρίζει ότι οι κοινωνικές ομάδες που δημιουργούν και διαμορφώνουν τους κανόνες, η παραβίαση των οποίων στοιχειοθετεί την παρέκκλιση, εφαρμόζουν αυτούς τους κανόνες σε ορισμένα άτομα στιγματίζοντας τα ως περιθωριακά. Συνεπώς η παρέκκλιση δεν αποτελεί ιδιότητα της πράξης που διαπράττει το άτομο αλλά συνέπεια της εφαρμογής από τους άλλους, των κανόνων και των κυρώσεων του παραβάτη. Ο παρεκκλίνων είναι αυτός που του έχει εφαρμοστεί επιτυχώς το στίγμα και παρεκκλίνουσα είναι η συμπεριφορά που τα άτομα χαρακτηρίζουν ως τέτοια. Υπο αυτό το πρίσμα ο στιγματισμός είναι δυνατό να επαυξήσει την πιθανότητα συνέχισης της συμπεριφοράς που χαρακτηρίστηκε ως παρεκκλίνουσα.<sup>130</sup> Ο **E. Lemert**, κάνοντας διάκριση σε «**πρωτογενή**» και «**δευτερογενή**» παρέκκλιση, διατύπωσε πως ο στιγματισμός από την ποινική κύρωση και η αποδοχή του ρόλου της ετικέτας του εγκληματία, μπορούν να οδηγήσουν στην υποτροπή ή και σε μια πιθανή εγκληματική σταδιοδρομία. Συνεπώς σύμφωνα με τη θεωρία της «**δευτερογενούς παρέκκλισης**», ο στιγματισμός διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην εκδήλωση της υποτροπής.<sup>131</sup>

Ο στιγματισμός αποτελεί μια διαδικασία εγκαθίδρυσης αρνητικής κοινωνικής ταυτότητας. Με την επιβολή του στίγματος του εγκληματία σε κάποιον, αυτός εκπίπτει όλων των κοινωνικών ρόλων που του αναγνωρίζουν μέχρι τότε και αποκτά ένα και μοναδικό ρόλο, εκείνο του

<sup>129</sup>Τσίγκανου, ό.π., σσ. 36-37.

<sup>130</sup>H. S. Becker, (1963) *Studies in the Sociology of Deviance & Becker H. S. (1964) The other side: Perspectives on Deviance*, στο, Χάιδου, ό.π., σσ.239-246.

<sup>131</sup> E. M. Lemert, (1951) *Social Pathology*, στο *ίδιο*, σσ.246-247.

εγκληματία.<sup>132</sup> Επιπρόσθετα, οι συνέπειες του στίγματος της ποινικής καταδίκης διακρίνονται σε τυπικές και άτυπες. **Στις τυπικές** συνέπειες συγκαταλέγονται κυρίως παρεπόμενες ποινές, όπως π.χ. η στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων ή η απαγόρευση άσκησης ορισμένου επαγγέλματος ή τα κωλύματα διορισμού στο δημόσιο τομέα κ.α., οι οποίες είναι απόρροια της αρνητικής κοινωνικής ταυτότητας που προσδίδει το στίγμα της καταδίκης. **Στις άτυπες** συνέπειες του στίγματος συγκαταλέγονται το στερεότυπο του εγκληματία και οι στάσεις εχθρότητας και αποστροφής που προκαλεί, οι οποίες προσδιορίζουν την ανεπίσημη κοινωνική αντίδραση κατά του εγκλήματος και κατά του εγκληματία. Πιο συγκεκριμένα το στερεότυπο αποτελεί μια ποιοτική κρίση για κάποιο πρόσωπο, αντικείμενο ή έννοια, η οποία δημιουργείται έξω από την προσωπική εμπειρία του υποκειμένου. Κατόπιν τούτου το στερεότυπο του εγκληματία διαμορφώνεται στις συλλογικές παραστάσεις της κοινής γνώμης διαμέσου της επίδρασης των μέσων μαζικής ενημέρωσης και της επιλεκτικής προβολής συγκεκριμένων εγκλημάτων κυρίως βίας και κλοπής, που χαρακτηρίζουν ως επί το πλείστον τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, ενώ σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η φυλάκιση.<sup>133</sup> Οι συνέπειες του στίγματος στην «**εαυτού εικόνα**» μπορούν να οδηγήσουν το άτομο να υιοθετήσει τον ρόλο του εγκληματία και να οδηγηθεί στην υποτροπή, ως μια απάντηση της κοινωνικής απόρριψης που έχει δεχθεί, απορρίπτοντας έτσι και ο ίδιος με την σειρά του την κοινωνία. Εντούτοις οι συνέπειες του στίγματος δεν οδηγούν αναπόφευκτα στην υποτροπή, καθώς σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν και οι προστατευτικοί από την υποτροπή παράγοντες, όπως η εργασία. Συνεπώς το στίγμα δεν θεμελιώνει αιτιώδη σχέση με την υποτροπή. Άξιο αναφοράς αποτελεί το γεγονός ότι με βάση τα εμπειρικά δεδομένα, όσοι κατορθώνουν να αποκρύψουν το ποινικό τους παρελθόν και να διατηρήσουν μια εργασία για μεγάλο χρονικό διάστημα παρουσιάζουν χαμηλότερα ποσοστά υποτροπής, σε σχέση με αυτούς που χαρακτηρίζονται από επαγγελματική αστάθεια λόγω προγενέστερης καταδίκης.<sup>134</sup>

Συμπερασματικά η ποινική καταδίκη και ο παρεπόμενος στιγματισμός διευρύνουν την περιθωριοποίηση και τον κοινωνικό αποκλεισμό ατόμων που έχουν αποφυλακιστεί καθώς συμβάλουν στην αποκοπή από το εργασιακό περιβάλλον, αλλά και στην δημιουργία αρνητικών συλλογικών αναπαραστάσεων της κοινής γνώμης και κατ'επέκταση των εργοδοτών για αυτήν την ομάδα του κοινωνικού συνόλου. Αν λάβουμε υπόψιν ότι η συγκεκριμένη ομάδα του κοινωνικού συνόλου στις περισσότερες περιπτώσεις δεν είχε εξαρχής

---

<sup>132</sup>Η. Δασκαλάκης, «*Η εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης*», Σάκκουλα, Αθήνα -Κομοτηνή, 1985, σ.146.

<sup>133</sup>Στο ίδιο, σσ.146-149.

<sup>134</sup>Στο ίδιο, σσ.153-155.

τα εφόδια να ενταχθεί ενεργά στην αγορά εργασίας και ίσως και να οδηγήθηκε στο έγκλημα εξαιτίας των δυσμενών συνθηκών και όρων ζωής τους, σε συνδυασμό με την απουσία των ανταγωνιστικών εργασιακών εφοδίων, η έλευση μιας ποινικής καταδίκης και το ποινικό μητρώο έρχεται να προσδώσει μια ακόμη δυσχέρεια προς αυτήν την κατεύθυνση.

### **3.2. Το ποινικό μητρώο και η αποκοπή από το εργασιακό περιβάλλον**

Ο θεσμός του ποινικού μητρώου έχει ως σκοπό την «απομνημόνευση» των χαρακτηριστικών των κατάδικων, για την ασφαλέστερη εκτίμηση της προσωπικότητάς τους σε ενδεχόμενη νέα δικαστική κρίση. Σε συνδυασμό όμως με μια πληθώρα διατάξεων που εξαρτούν την επέλευση βαρύτερων συνεπειών από την ύπαρξη καταγραμμένων καταδικών σε βάρος του προσώπου, μπορεί να καταστεί ένα ισχυρότατο εμπόδιο στην κοινωνική και ιδιαίτερα την εργασιακή του επανένταξη.<sup>135</sup> Το ποινικό μητρώο θεσμοθετήθηκε για πρώτη φορά στη Γαλλία το 1850 ως επίσημο αρχείο πληροφοριών της ποινικής βιογραφίας του προσώπου, με στόχο να εξυπηρετεί τις ανάγκες των αρχών που απονέμουν ποινική δικαιοσύνη. Ταυτόχρονα με την οργάνωση του ποινικού μητρώου επήλθε στη χώρα της προέλευσής του και η συνειδητοποίηση του βασικού μειονεκτήματός του θεσμού αυτού, της καταστροφικής του δηλαδή επίδρασης στο μέλλον του καταδικασθέντος. Συγκεκριμένα, αποδείχθηκε ότι η κύρια λειτουργία του, η διευκόλυνση των δικαστικών αρχών στην έκδοση κατάλληλων αποφάσεων για κάθε συγκεκριμένο άτομο, δεν ήταν άμοιρη αρνητικών συνεπειών. Ο στιγματισμός, που η επίσημη καταχώριση καταδικαστικών αποφάσεων συνεπέφερε, δυσχέραινε την επανένταξη στο κοινωνικό σύνολο του ατόμου που τον υφίστατο, ιδιαίτερα δε την εξεύρεση ορισμένης εργασίας.<sup>136</sup>

Οι στιγματιστικές συνέπειες της ποινικής καταδίκης και ιδιαίτερα οι συνέπειες ως προς την εργασιακή επανένταξη επιβεβαιώνονται και από μια έρευνα που διενεργήθηκε στις Αγγλίες και Ουαλία στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η οποία αποκάλυψε πως ένα πολύ υψηλό ποσοστό εργοδοτών του ιδιωτικού τομέα ενδιαφέρεται για το ποινικό παρελθόν του υποψήφιου εργαζομένου. Συγκεκριμένα, η έρευνα αυτή κατέδειξε ότι το ποσοστό των εργοδοτών που θέτει στον υποψήφιο εργαζόμενο ερωτήσεις σχετικές με το ποινικό του παρελθόν ανέρχεται σε 83%. Επιπρόσθετα περίπου το 50% του ίδιου δείγματος επισήμανε ότι ο υποψήφιος εργαζόμενος θα πρέπει να αναφερθεί στο ποινικό του παρελθόν, αν έχει, ανεξάρτητα από το αν του τεθεί ή όχι σχετική ερώτηση. Στην ερώτηση αν τον προηγούμενο χρόνο είχαν προσλάβει εν γνώσει τους άτομο με βεβαρημένο ποινικό μητρώο μόνον το 12% των

---

<sup>135</sup>Γιοβάνογλου, ό.π., σ.189.

<sup>136</sup>Στο ίδιο, σσ.189-190.

ερωτηθέντων εργοδοτών του ιδιωτικού τομέα και το 17% του δημόσιου απάντησαν θετικά. Ταυτόχρονα, το 60% των ερωτηθέντων δήλωσαν ότι προέβαιναν σε έλεγχο του ποινικού μητρώου του υποψηφίου με μεθόδους που έφθαναν μέχρι και την πρόσληψη ιδιωτικού ντετέκτιβ. Συνεπώς, γίνεται αντιληπτό ότι το ποινικό μητρώο από τη θεσμοθέτηση του και εντεύθεν φέρει ένα βασικό μειονέκτημα, το οποίο συνεχίζει μέχρι και σήμερα να ταλανίζει τις νομοθεσίες των περισσότερων χωρών.<sup>137</sup>

Τις επιπτώσεις του στιγματισμού που συνεπάγεται η εμπλοκή στο ποινικό σύστημα μελέτησαν και οι Schwartz & Skolnick, μέσα από την εμπειρία ομάδας ανειδίκευτων εργατών. Επρόκειτο στην ουσία για ένα κοινωνιολογικό πείραμα το οποίο αποσκοπούσε να διερευνήσει τις συνέπειες του «επίσημου στιγματισμού» πάνω στην εργασιακή κατάσταση του ατόμου. Για τον σκοπό αυτό κατασκευάστηκαν 4 φάκελοι εργατών οι οποίοι ζητούσαν εργασία στις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις της περιοχής Catskill της Νέας Υόρκης. Τα περιεχόμενα σχετικά με τα χαρακτηριστικά των ανδρών στους φακέλους ήταν πανομοιότυπα, καθώς ο εργάτης περιγράφονταν ως: άνδρας, ανύπαντρος, 32 ετών, δίχως αναγραφή εθνικής προέλευσης, με εκπαίδευση σε ανώτερη τεχνική σχολή, και καλές συστατικές επιστολές από προηγούμενους εργοδότες. Υπήρξαν όμως διαφοροποιήσεις ως προς το ποινικό μητρώο, και συγκεκριμένα: στον πρώτο φάκελο το μητρώο είχε την ένδειξη ότι το άτομο είχε κατηγορηθεί και καταδικαστεί για παράνομη επίθεση, στο δεύτερο φάκελο ότι δικάστηκε και αθώωθηκε, στο τρίτο ότι επίσης δικάστηκε και αθώωθηκε αλλά υπήρχε και σχετική δικαστική βεβαίωση της αθώωσης του και στον τέταρτο το ποινικό μητρώο ήταν λευκό. Συνολικά χρησιμοποιήθηκε ένα δείγμα 100 υπαλλήλων (25 για κάθε ίδιο φάκελο), ενώ ο υπεύθυνος προσωπικού ήταν ο ίδιος και στους 100 υποψηφίους για την εργασιακή θέση. Από τα ευρήματα της έρευνας διαπιστώθηκε ότι από τους 25 υποψηφίους με λευκό ποινικό μητρώο, οι 9 είχαν θετικές απαντήσεις (ποσοστό 36%), ενώ από τους 25 με ποινική καταδίκη, μόνο ένας είχε θετική απάντηση (ποσοστό 4%).<sup>138</sup> *«Η διαπίστωση αυτή οδήγησε στη διατύπωση του ισχυρισμού, ότι η ποινική καταδίκη δημιουργεί μια μακρόχρονη -αν όχι μόνιμη- μείωση της κοινωνικής θέσης και επισημάνθηκε ο κίνδυνος το έγκλημα να αποτελέσει θελκτική εναλλακτική λύση για όσους δεν μπορούν να εξασφαλίσουν κάποια επαγγελματική απασχόληση».*<sup>139</sup>

Επιπρόσθετα ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν τα αποτελέσματα της εμπειρικής αυτής προσέγγισης σε σχέση με τα άτομα τα οποία είχαν μεν κατηγορηθεί αλλά αθώωθηκαν, καθώς διαπιστώθηκε

---

<sup>137</sup> Στο ίδιο, σσ.192-194.

<sup>138</sup> Ζαραφονίτου, ό.π., σσ.246-247.

<sup>139</sup> Στο ίδιο, σ.247.

ότι το ποσοστό επιτυχίας τους ήταν μόλις 12% (3 από τους 25). Κατά γενική ομολογία διαπιστώθηκε πως και μόνο η εμπλοκή του ατόμου ως κατηγορούμενου για κάποια αξιόποινη πράξη, δυσχεραίνει την εξεύρεση επαγγελματικής απασχόλησης, καθώς και ότι η έρευνα αυτή επιβεβαιώνει σαφέστατα τη θεωρία της ετικέτας, αναδεικνύοντας τον ρόλο της κοινωνικής αντίδρασης στη δευτερογενή παρέκκλιση. Αντιστοίχως σε μια канаδική ερευνά στάσεων των εργοδοτών, το 59% του δείγματος αναγνώριζε ότι δεν θα προσλάμβανε αποφυλακισμένο ακόμη και αν διέθετε τα απαραίτητα προσόντα, ωστόσο στην ίδια έρευνα το 88% των εργοδοτών δήλωσε πως δεν θα απέλυε κάποιον αν μάθαινε ότι το ποινικό μητρώο του ήταν βεβαρυσμένο.<sup>140</sup> Η τελευταία αυτή διαπίστωση σε συνδυασμό με τη διεθνή ερευνητική εμπειρία αναδεικνύει ότι το ποινικό μητρώο αποτελεί αναμφίβολα πρόσκομμα στην εργασιακή επανένταξη, ιδίως κατά τη διαδικασία της πρόσληψης, καθώς η προαναφερθείσα канаδική έρευνα επιβεβαιώνει πως αν γνωστοποιηθεί η εμπλοκή με το ΣΑΠΔ αφού ο εργαζόμενος έχει αποδείξει την εργασιακή του αξία, δύσκολα οι εργοδότες θα προβούν στην απόλυση του.

Παράλληλα, σημαντικές δυσχέρειες ως προς την εργασιακή επανένταξη των αποφυλακισμένων επιφέρουν και οι παρεπόμενες ποινές. Πιο συγκεκριμένα στο ισχύον Ποινικό Δίκαιο προβλέπονται καταρχήν δύο μορφές ποινών: οι κύριες ποινές και οι παρεπόμενες. Στην περίπτωση των αποφυλακισμένων ως κύρια ποινή θεωρείται η στερητική της ελευθερίας ποινή, ενώ με βάση τον Ελληνικό Ποινικό Κώδικα ως παρεπόμενες ποινές προβλέπονται: η αποστέρηση θέσεων και αξιωμάτων, β) η απαγόρευση άσκησης επαγγέλματος, γ) η αφαίρεση άδειας οδήγησης ή εκμετάλλευσης μεταφορικού μέσου, δ) η δημοσίευση καταδικαστικής απόφασης και ε) η δήμευση.<sup>141</sup> Οι παρεπόμενες ποινές δεν επιβάλλονται αυτοτελώς αλλά συνοδεύουν πάντα τις κύριες ποινές και συμπληρώνουν την κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα. Σε συνδυασμό με το ποινικό μητρώο λειτουργούν ανασχετικά ως προς την επαγγελματική επανένταξη εξασφαλίζοντας την ποινική μνήμη της κρατικής εξουσίας και δημιουργώντας διαδικασίες αποκλεισμού στις επαγγελματικές δυνατότητες των αποφυλακισμένων. Παράλληλα, τονίζεται ότι η ευρύτητα του περιεχομένου του ποινικού μητρώου, η διάρκεια διατήρησης των στοιχείων του και το εύρος των πιθανών αποδεκτών του δικαιολογεί τη διαπίστωση ότι διαπνέεται περισσότερο από τη λογική της ασφάλειας και μιας αντεγκληματικής πολιτικής που εστιάζει στον εγκληματία και όχι στο

---

<sup>140</sup> Στο ίδιο, σσ.247-249.

<sup>141</sup> Νόμος 4619/2019, άρ.59 «Παρεπόμενες ποινές», Διαθέσιμο στο: <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/529099/nomos-4619-2019>

έγκλημα, όπου το ποινικό βιογραφικό του ατόμου αποκτά καίρια σημασία. Διαφαίνεται εν προκειμένω ότι το ποινικό μητρώο μαζί με την απαγόρευση άσκησης επαγγέλματος συνθέτουν ένα συμπαγές φράγμα εξόδου από το ΣΑΠΔ. Παράλληλα οι όποιες προσπάθειες επανενταξιακής πολιτικής ιδίως ως προς την εργασία, διαφαίνονται αντιφατικές, όταν την ίδια στιγμή η πολιτεία που θεσμοθετεί τα επανενταξιακά δικαιώματα των αποφυλακισμένων ατόμων, ταυτόχρονα διατηρεί κωλύματα διορισμού στο δημόσιο.<sup>142 143</sup> Συνεπώς γίνεται αντιληπτό ότι «οι νόμιμες συνέπειες που ακολουθούν την ποινική καταδίκη επιφέρουν ρωγμή στην αρχή της χρόνια προσδιορισμένης στερητικής της ελευθερίας ποινής ....κάνοντας λόγω για «προέκταση του ποινικού δικαίου, εφόσον η επένεργεια του με τη λήξη της ποινής δεν παύει αλλά συνεχίζεται με άλλα μέσα... και η τιμωρία συνεχίζεται με σιωπηλό τρόπο, αθέατη και απροσμέτρητη».<sup>144</sup>

Προς την άρση των δυσχερειών που επιφέρει το ποινικό μητρώο στην εργασιακή επανένταξη, το VII Συνέδριο της Διεθνούς Εταιρίας Ποινικού Δικαίου (Αθήνα 1957), είχε ήδη τονίσει την επανεξέταση των νομικών συνεπειών την ποινικής καταδίκης, την επιβολή τους με δικαστική απόφαση και εξατομικευμένα και τέλος την κωδικοποίηση τους.<sup>145</sup> Προς την ίδια κατεύθυνση έχει προταθεί μεταξύ άλλων η αποκάλυψη της πλήρους ποινικής βιογραφίας του προσώπου, να γίνεται μόνο στις περιπτώσεις «ευαίσθητων» θέσεων εργασίας που θα αφορούν την εθνική ασφάλεια, την προστασία του κοινού και την προστασία των παιδιών, καθώς σημαντική κρίνεται και η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του κοινού αλλά και των εργοδοτών για την άμβλυνση των συνεπειών του στίγματος.<sup>146</sup>

---

<sup>142</sup>Ε. Φυτράκης, «Προάγοντας τον κοινωνικό αποκλεισμό. Οι έννομες συνέπειες της ποινικής καταδίκης», Εγκληματολογία, Ιούλιος 2012, σ.3.

<sup>143</sup>Σύμφωνα με τον Νόμο 3584/2007,άρθρ.16, «Δεν διορίζονται υπάλληλοι: α. όσοι καταδικάστηκαν για κακούργημα και σε οποιαδήποτε ποινή για κλοπή, υπεξαίρεση (κοινή ή στην υπηρεσία), απάτη, εκβίαση, πλαστογραφία, απιστία δικηγόρου, δωροδοκία, καταπίεση, απιστία περί την υπηρεσία, παράβαση καθήκοντος, καθ' υποτροπή συκοφαντική δυσφήμιση, καθώς και για οποιοδήποτε έγκλημα κατά της γενετήσιας ελευθερίας ή έγκλημα οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής, β. οι υπόδικοι που έχουν παραπεμφθεί με τελεσίδικο βούλευμα για κακούργημα ή για πλημμέλημα της περίπτωσης α', έστω και αν το αδίκημα έχει παραγραφεί, γ. όσοι, λόγω καταδίκης, έχουν στερηθεί τα πολιτικά τους δικαιώματα και για όσο χρόνο διαρκεί η στέρηση αυτή, δ. όσοι τελούν υπό στερητική δικαστική συμπαράσταση (πλήρη ή μερική), υπό επικουρική δικαστική συμπαράσταση (πλήρη ή μερική) και υπό τις δύο αυτές καταστάσεις, ενώ η ανικανότητα προς διορισμό αίρεται μόνο με την έκδοση του κατά το άρθρο 47 παρ. 1 του Συντάγματος (Χάρη και αμνηστία) διατάγματος που αίρει τις συνέπειες της ποινής». Διαθέσιμα στο: <https://www.e-nomothesia.gr/autodioikese-demoi/n-3584-2007.html>

<sup>144</sup>Φυτράκης, ό.π., σ.10.

<sup>145</sup>Στο ίδιο,σ.11.

<sup>146</sup>Γιοβάνογλου, ό.π.,σ.221-222.

## **Β' Μέρος: Πολιτικές εργασιακής επανένταξης στην Ελλάδα και Διεθνώς**

### **Κεφάλαιο 1: Διεθνής εμπειρία**

Η είσοδος των αποφυλακισμένων στην αγορά εργασίας θεωρείται μαζί με την αποφυγή της υποτροπής ένα από τα σημαντικότερα κριτήρια των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της μεταχείρισης τους από το ΣΑΠΔ.<sup>147</sup> Με βάση τα στατιστικά που προέρχονται από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης τα ποσοστά ανεργίας τόσο πριν όσο και μετά τη φυλάκιση είναι ιδιαίτερα αυξημένα σε όλη την Ευρώπη. Ενδεικτικά η Φιλανδία κυμαίνεται στο 75% τόσο πριν όσο και μετά την αποφυλάκιση, η Ιρλανδία 70% αντίστοιχα, ενώ προβληματικό θεωρείται το γεγονός ότι οι περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν έχουν επίσημα στατιστικά στοιχεία για την ανεργία μετά την αποφυλάκιση.<sup>148</sup> Γι' αυτό τον λόγο διεθνώς έχουν ληφθεί πρωτοβουλίες για τη βελτίωση των πολιτικών επανένταξης με έμφαση στην εργασία και στην εκπαίδευση. Με βάση τη διεθνή εμπειρία υπάρχουν πλήθος προγραμμάτων και καλών πρακτικών με γνώμονα την ενίσχυση της εργασιακής επανένταξης μετά την αποφυλάκιση. Παραδείγματος χάριν ένα ιδιαίτερα επιτυχημένο πρόγραμμα που εστιάζεται στην προσεκτική αξιολόγηση των ατομικών αναγκών των αποφυλακισμένων είναι το πρόγραμμα "Passport", σύμφωνα με το οποίο αφού προηγηθεί μια εξατομικευμένη αξιολόγηση των συμμετεχόντων, σε δεύτερη φάση αντιστοιχίζεται η αξιολόγηση αυτή με ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης προσαρμοσμένο στις ιδιαίτερες ανάγκες του κάθε αποφυλακισμένου. Το πρόγραμμα αυτό προέρχεται από τη Νότια Σκωτία, και συγκεκριμένα από μια οργάνωση που ονομάζεται "Access to Industry", η οποία στοχεύει στην αντιμετώπιση του αποκλεισμού των αποφυλακισμένων και άλλων μειονεκτούντων ομάδων από την αγορά εργασίας με γνώμονα μια προσεκτικά δομημένη εκπαίδευση και κατάρτιση. Αναλυτικότερα το πρόγραμμά ξεκινά 6 μήνες πριν την απελευθέρωση των αποφυλακισμένων, όπου τους παρέχεται συμβουλευτική για θέματα επαγγελματικής κατάρτισης τα οποία σχετίζονται με τις προσωπικές επαγγελματικές φιλοδοξίες του καθενός. Το πρόγραμμα βασίζεται κατά πολύ στην εξατομικευμένη προσέγγιση καθώς ένας "case manager" (διαχειριστής περίπτωσης), παρακολουθεί την πορεία κάθε μαθητή-αποφυλακισμένου σε όλα

---

<sup>147</sup>Γ. Νικολόπουλος, «Ποινική μεταχείριση και κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων: μια προβληματική σχέση», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Τόμος 118, 2005, σ.96, Διαθέσιμο στο:

<https://criminology.panteion.gr/attachments/article/313/%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%9B%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%A5.pdf>

<sup>148</sup>“The Social Reintegration of Ex-Prisoners in Council of Europe Member States”, *Op.cit.*, pp.70-71.



τα στάδια του προγράμματος, με προσωπικές συνεδρίες οι οποίες ξεκινούν ήδη από τη φυλακή, κατά την τοποθέτηση του σε αντίστοιχες εργασιακές θέσεις καθώς και για ένα χρονικό διάστημα μετά την ανεύρεση εργασίας.<sup>149</sup>

Η δομή και το περιεχόμενο των προγραμμάτων εργασιακής επανένταξης θα πρέπει να είναι προσαρμοζόμενα στις ανάγκες των κρατουμένων και να στοχεύουν στην εργασιακή τους κινητοποίηση. Προς αυτή την κατεύθυνση λειτουργεί το συμπεριφορικό πρόγραμμα “FOR...A Change”, το οποίο ακολουθεί γνωσιακά μοντέλα αλλαγής της στάσης και της συμπεριφοράς των κρατουμένων. Εκτενέστερα πρόκειται για ένα πρόγραμμα 13 συναντήσεων που προσπαθεί να κινητοποιήσει τον κρατούμενο και να διαμορφώσει το πρόγραμμα για την αλλαγή του. Στις ομαδικές συναντήσεις συμμετέχουν επαγγελματίες που ακολουθούν την παραπάνω μέθοδο, ενώ μια από τις τελευταίες συναντήσεις ονομάζεται «αγορά εργασίας», κατά την οποία οι κρατούμενοι έρχονται σε επαφή με φορείς και ανθρώπους από την κοινότητα προκειμένου να συζητήσουν θέματα που αφορούν την πορεία τους μετά την αποφυλάκιση δίνοντας έμφαση στην εργασία.<sup>150</sup>

Άλλο ένα πρόγραμμα που έχει σχεδιαστεί με γνώμονα την εργασιακή επανένταξη των αποφυλακισμένων είναι το πρόγραμμα “Zubilis”<sup>151</sup>, το οποίο έλαβε χώρα στη Γερμανία κατά τα έτη 2005-2007 και περιλάμβανε την κατάρτιση των κρατουμένων και την τοποθέτηση τους σε θέσεις εργασίας μετά την αποφυλάκιση τους. Το πρόγραμμα αυτό βασιζόταν στη σύμπραξη μεταξύ των επίσημων θεσμικών φορέων του κράτους και της κοινότητας καθώς συντονίζονταν από το Υπουργείο Δικαιοσύνης αλλά συμμετείχαν και το Υπουργείο Παιδείας, διάφορα κέντρα επαγγελματικής κατάρτισης, διάφοροι εργοδότες μέσω της εθνικής υπηρεσίας εξεύρεσης εργασίας καθώς και μια σειρά οργανισμών που εξειδικεύονταν στην πιστοποίηση δεξιοτήτων με ιδιαίτερη έμφαση στη διεξαγωγή σεμιναρίων για την εκμάθηση της χρήσης της τεχνολογίας και της πληροφορικής από τους κρατούμενους. Το πρόγραμμα αυτό σχεδιάστηκε βάση των μεταβαλλόμενων αναγκών στην αγορά εργασίας και των νέων απαιτούμενων εργασιακών δεξιοτήτων, καθώς διασύνδεσε τον ποινικό πληθυσμό των φυλακών με τα

---

<sup>149</sup>Ibid, pp.71-72.

<sup>150</sup>Μηλιώνη, *ό.π.*, σ.2361.

<sup>151</sup>Το πρόγραμμα “ZUBILIS”, αποτελεί συνέχεια του προγράμματος “MABIS” το οποίο ξεκίνησε το 1998 με στόχο την παροχή εξατομικευμένης εργασιακής συμβουλευτικής και επαφής των κρατουμένων με πιθανούς εργοδότες, κατά το τελευταίο διάστημα πριν την απόλυση τους. Τα αρχικά του προγράμματος “ZUBILIS” σημαίνουν: Zukunft der Bildung im Strafvollzug (Μέλλον της Κατάρτισης και της Εκπαίδευσης στο Σύστημα Φυλακών της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας) (Βλέπε σχετικά: “From Prison To Working Life Networking For A Successful Transition”, pp.1-2, Διαθέσιμο στο:[https://ec.europa.eu/employment\\_social/equal\\_consolidated/data/document/etg1-exa2-zubilis.pdf](https://ec.europa.eu/employment_social/equal_consolidated/data/document/etg1-exa2-zubilis.pdf))

πρακτορεία προσωρινής απασχόλησης, προσφέροντας αυξημένες εργασιακές προοπτικές κατά την αποφυλάκιση.<sup>152</sup>

### ***Κοινωνική επιχειρηματικότητα και επανένταξη***

Κατά γενική ομολογία οι σχετικές έρευνες αξιολόγησης των προγραμμάτων επαγγελματικής επανένταξης των αποφυλακισμένων έχουν καταλήξει σε πολύ μετριοπαθείς εκτιμήσεις σχετικά με την εμβέλεια και την αποτελεσματικότητα τους, ενώ τα συστήματα που εδράστηκαν αποκλειστικά στη δημόσια συμμετοχή απέτυχαν σε μεγάλο βαθμό να εξασφαλίσουν το βασικό στόχο, δηλαδή τη μείωση της υποτροπής, ενώ παράλληλα αποδείχθηκαν εξαιρετικά δαπανηρά και αναποτελεσματικά.<sup>153</sup> Δεδομένης αυτής της κατάστασης διεθνώς πολλές χώρες κινούνται στον χώρο της κοινωνικής οικονομίας, με σκοπό να περιορίσουν τον κοινωνικό αποκλεισμό μειονεκτούντων ατόμων και να διευκολύνουν την εργασιακή τους ένταξη. Η δυναμική του πεδίου της Κοινωνικής Οικονομίας έχει αποτυπωθεί σε πολλές έρευνες, ενώ τα τελευταία χρόνια εντοπίζεται ως προτεραιότητα σταθερά ψηλά στην πολιτική ατζέντα ειδικά όσον αφορά ζητήματα εργασιακής και κοινωνικής ένταξης. Η Κοινωνική Οικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση αριθμεί περί τα δύο εκατομμύρια επιχειρήσεις, δηλαδή περίπου ένας στους δέκα φορείς ανήκει στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις. Στη διεθνή βιβλιογραφία οι κοινωνικές επιχειρήσεις αποδίδονται συχνά με τον όρο “**WISES**” (Work Integration Social Enterprises).<sup>154</sup> Περισσότερα από 11 εκατομμύρια άτομα εργάζονται σε Κοινωνικές Επιχειρήσεις, καθώς ο αριθμός αυτός αντιστοιχεί στο 6% του συνόλου των απασχολουμένων στην Ευρώπη.<sup>155</sup> Στην Ευρώπη, οι συμπράξεις Δημοσίου και Τρίτου Τομέα έχουν επικρατήσει ως καλή πρακτική για τρεις κυρίως λόγους: πρώτον προσφέρουν υπηρεσίες με χαμηλότερο κόστος σε σχέση με την ανάπτυξη προγραμμάτων με αποκλειστικά δημόσια δαπάνη, δεύτερον συγκεντρώνουν-σχετικά εύκολα-μεγάλα επενδυτικά κεφάλαια και τρίτον πετυχαίνουν σε σημαντικό βαθμό τους στόχους τους. Τέσσερις από τις συνολικά 43 τέτοιου είδους συμπράξεις (διεθνώς), αφορούν τα σωφρονιστικά καταστήματα και τη μείωση της υποτροπής (μεταξύ αυτών η σύμπραξη για τη φυλακή του Peterborough στο Ηνωμένο Βασίλειο και η σύμπραξη για τη φυλακή στο Ryker’s Island στις Ηνωμένες Πολιτείες).<sup>156</sup>

---

<sup>152</sup>Ibid, pp.1-2.

<sup>153</sup>X. Τσιλίκης, Ε. Μ. Γάκου, «Κοινωνική επιχειρηματικότητα και σωφρονιστική. Προτεινόμενο μοντέλο εργασιακής επανένταξης έγκλειστων και αποφυλακισμένων στην Ελλάδα», *Κοινωνική πολιτική*, Τεύχος 9, Ιανουάριος 2018, σ.100.

<sup>154</sup> C. Davister, J. Defourny, O. Gregoire, “Work Integration Social Enterprises in The European Union: An Overview of Existing Models”, *European Research Network*, April 2004, p.3.

<sup>155</sup> Ibid, p. 95.

<sup>156</sup>X, Τσιλίκης, Ε.Μ. Γάκου, *ό.π.*,σ.97.

Η ανάπτυξη προγραμμάτων κοινωνικής επανένταξης μέσω της σύστασης κοινωνικών επιχειρήσεων εντός και εκτός φυλακών, στηρίζεται στο σχεδιασμό ενός ενιαίου και συνεκτικού πλαισίου επανένταξης, αξιοποιώντας τα υπάρχοντα προγράμματα και εργαλεία, συνδυάζοντας τη συνεργατική επιχειρηματικότητα με την κοινωνική και εργασιακή «επανενεργοποίηση» του ατόμου, με σκοπό την απασχόληση των κρατουμένων όσο καιρό βρίσκονται έγκλειστοι στις φυλακές αλλά και την εργασιακή τους εξασφάλιση και αποκατάσταση μετά την απόλυση. Υπάρχουν πολλά παραδείγματα φορέων Κοινωνικής Οικονομίας που απασχολούν αποφυλακισμένους, ενώ δε λείπουν και παραδείγματα ίδρυσης Κοινωνικών Επιχειρήσεων εντός των φυλακών, όπως για παράδειγμα το εργαστήριο γραφικών τεχνών ονόματι «*Barbed*» στο Ηνωμένο Βασίλειο που αποτελεί την πρώτη Κοινωνική Επιχείρηση στην Ευρώπη.<sup>157</sup> Επιπρόσθετα, η Σκωτία ήταν από τις πρώτες χώρες που ανέπτυξε συμπράξεις μεταξύ Δημοσίου και Κοινωνικών Επιχειρήσεων για τη μείωση της υποτροπής. Παράλληλα στην ίδια χώρα υλοποιείται μεταξύ άλλων το εθνικό πρόγραμμα υποστήριξης επιχειρήσεων «*Just Enterprise*», ενώ ταυτόχρονα έχει προς τον σκοπό αυτό αναπτυχθεί ένα επενδυτικό πρόγραμμα ύψους 6 εκατομμυρίων λιρών, το οποίο ονομάζεται «*Enterprise Ready Fund*». Επίσης στην ίδια λογική κινείται και το εθνικό πρόγραμμα για την ανάπτυξη αγορών για φορείς της κοινωνικής οικονομίας, το οποίο υλοποιήθηκε από την «*Ready for Business*» και υποστηρίζει την ανάπτυξη των «Κοινωνικών Εταιρικών συμπράξεων με φορείς του Δημοσίου» (Public Social Partnerships - PSP).<sup>158</sup>

Άλλα παραδείγματα καλών πρακτικών κοινωνικής επιχειρηματικότητας και επανένταξης αποτελούν, το «*Big Lottery Fund*» και το «*Social Fund*» του Υπουργείου Δικαιοσύνης του Ηνωμένου Βασιλείου, τα οποία δημιούργησαν το πρώτο στον κόσμο «*Social Impact Bond*» (ομόλογο κοινωνικού αντίκτυπου) το Σεπτέμβρη του 2010, για να χρηματοδοτήσουν μια πρωτοβουλία που στόχο είχε τη μείωση της υποτροπής 3000 τροφίμων με ποινές κάτω του έτους, κατά 10% μέσα στο χρόνο. Εάν ο στόχος ξεπερνούσε το 10% τότε οι συμπράττοντες φορείς θα πληρώνονταν επιπλέον ποσό κατ' αναλογία. Η πληρωμή γίνεται εκ μέρους του Υπουργείου Δικαιοσύνης και υπολογίζεται ότι το συνολικό κόστος του προγράμματος ανέρχεται στο μισό των αντίστοιχων προγραμμάτων που υλοποιούνταν μέσω δημοσίας δαπάνης.<sup>159</sup> Στην Ιταλία επίσης, ιδρύθηκε εντός των φυλακών του «*Λέτσε*» η Κοινωνική Επιχείρηση «*Made in Prison*», στην οποία οι κρατούμενες γυναίκες απασχολούνται στην

---

<sup>157</sup>Στο ίδιο, σ.94.

<sup>158</sup>Στο ίδιο, σ.98.

<sup>159</sup>Στο ίδιο, σ.99.

κατασκευή τσαντών με ανακυκλώσιμα υλικά (τα οποία συγκεντρώνονται από συνεργαζόμενες βιοτεχνίες), ενώ το πελατολόγιο της επιχείρησης περιλαμβάνει υπουργεία, σούπερ μάρκετ, πανεπιστήμια κ.α. Μάλιστα τα τελευταία χρόνια η επιχείρηση επεκτάθηκε σε μία ακόμα πτέρυγα των φυλακών υψίστης ασφαλείας, στις φυλακές του «Τράνι», καθώς επίσης και εκτός φυλακών για όσους βρίσκονται σε κατ' οίκον περιορισμό.<sup>160</sup>

Η ανάπτυξη κοινωνικών επιχειρήσεων έχει πολλαπλά οφέλη όπως μεταξύ άλλων την ενίσχυση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, την ανάπτυξη ευρύτερων συμπράξεων Δημόσιου και Ιδιωτικού Τομέα, τη μείωση της υποτροπής, την αποσυμφόρηση των σωφρονιστικών καταστημάτων, την ενίσχυση της απασχόλησης κυρίως σε τοπικό επίπεδο και την εξοικονόμηση δημοσίων πόρων. Με γνώμονα μια ολιστική προσέγγιση έχει προταθεί η εφαρμογή προγραμμάτων που θα έχουν τη μορφή **«Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων»**, τόσο εντός, όσο και εκτός των φυλακών, με σκοπό τόσο την **«επανενεργοποίηση»** της εργασιακής διαδικασίας στους εγκλείστους, όσο και την ανάπτυξη δυνατοτήτων εργασιακής ένταξης μετά την αποφυλάκιση.<sup>161</sup> Π.χ., οι αγροτικές φυλακές στην Ελλάδα μπορούν κάλλιστα να αξιοποιηθούν για την εφαρμογή ενός πιλοτικού προγράμματος συνεταιριστικής επιχείρησης, δεδομένου ότι η οργάνωση της εργασίας εντός αυτών έχει ως σκοπό την παραγωγή προϊόντων, τα οποία εύκολα θα μπορούσαν να προωθηθούν στις τοπικές κοινωνίες. Αναλυτικότερα προτείνεται η δημιουργία μιας συνεργασίας σε οικονομικό και παραγωγικό επίπεδο μεταξύ τοπικής κοινωνίας και καταστήματος κράτησης, με σκοπό την απορρόφηση της παραγωγής των προϊόντων που θα παράγονται στα καταστήματα κράτησης. Η σύσταση μιας «Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης», εκτός του ότι προσφέρει στους εγκλείστους σημαντικές δυνατότητες εργασίας, εξειδίκευσης και πιστοποίησης δεξιοτήτων, προσφέρει εξίσου και ένα σημαντικό οικονομικό κίνητρο και βοήθημα, ενώ ταυτόχρονα ενισχύει σε ατομικό επίπεδο την αυτοεκτίμηση, την εργασιακή επανενεργοποίηση, την κοινωνικοποίηση και την ανάπτυξη του ομαδικού πνεύματος. Παράλληλα στα πλαίσια της σύστασης Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων εσωτερικά της φυλακής, σημαντική κρίνεται και η ανάπτυξη δεξιοτήτων στους εγκλείστους που συνδέεται με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας της τοπικής κοινωνίας, δημιουργώντας έτσι δυνατότητες ευκολότερης επαγγελματικής απορρόφησης μετά την αποφυλάκιση.<sup>162</sup> Συνοψίζοντας, σύμφωνα με την παραπάνω θεώρηση οι συμπράξεις Τρίτου, Δημοσίου και Ιδιωτικού τομέα μπορούν να

---

<sup>160</sup>Στο ίδιο,σ.100.

<sup>161</sup>Στο ίδιο,σ.105.

<sup>162</sup>Στο ίδιο,σ.106.

συμβάλλουν σημαντικά στην επιτυχή υλοποίηση προγραμμάτων κοινωνικής και εργασιακής ένταξης μέσω της ίδρυσης κοινωνικών επιχειρήσεων ένταξης, τόσο εντός όσο και εκτός των σωφρονιστικών καταστημάτων. Τα οφέλη είναι πολλαπλά τόσο για τους κρατούμενους, όσο και για το δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα αλλά και τις τοπικές κοινωνίες και οικονομίες.

## **Κεφάλαιο 2: Ελληνική Εμπειρία**

Στην Ελλάδα η «ΕΠΑΝΟΔΟΣ» η οποία αποτελεί «**Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου Για Την Επανάταξη Αποφυλακισμένων**» (Ν.Π.Ι.Δ.), υπό την εποπτεία του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη, συστάθηκε με σκοπό τη διευκόλυνση και την υποστήριξη των αποφυλακισμένων, καθώς αποτελεί τον μοναδικό επίσημο φορέα μετασωφρονιστικής μέριμνας που εδράζεται στην Ελλάδα, κινούμενη με γνώμονα την δραστηριοποίηση σε πλήθος δράσεων που αφορούν στην κοινωνική επανένταξη. Εκτενέστερα οι δράσεις της επάνοδου αφορούν στην οργάνωση προγραμμάτων ήδη μέσα στα σωφρονιστικά καταστήματα, τα οποία κινούνται με γνώμονα την προετοιμασία των εγκλειστών σε σωφρονιστικά καταστήματα και στοχεύουν στην ομαλή επανένταξη τους στην ελεύθερη κοινωνία. Παράλληλα η επάνοδος υλοποιεί δράσεις που αφορούν στη δημιουργική απασχόληση και κατάρτιση των κρατουμένων με στόχο την επαγγελματική τους ένταξη. Επιπρόσθετα δημιουργεί έναν διάυλο επικοινωνίας με τις κοινωνικές υπηρεσίες των σωφρονιστικών καταστημάτων, παρέχοντας συμβουλευτικές υπηρεσίες στους κρατούμενους, με έμφαση σε θέματα που αφορούν νομικά ζητήματα και νομικές εκκρεμότητες, ενώ παράλληλα παρέχει στήριξη και κοινωνική αρωγή στους ίδιους και στις οικογένειες τους. Επιπρόσθετα ενημερώνει τόσο τους κρατουμένους, όσο και του αποφυλακισμένους, σε σχέση τα εργασιακά τους δικαιώματα, τα επιδόματα που μπορεί να δικαιούνται καθώς και για τα τρέχοντα επιδοτούμενα προγράμματα κατάρτισης και απόκτησης εργασιακής εμπειρίας, συνεργαζόμενη με τον **ΟΑΕΔ** και άλλους αρμόδιους φορείς με στόχο την ένταξη των πρώην κρατουμένων στην αγορά εργασίας, ενώ ταυτοχρόνως παρέχει και υπηρεσίες προσωρινής φιλοξενίας και σίτισης στους αποφυλακισμένους.<sup>163</sup>

Ως προς την εργασιακή ένταξη των αποφυλακισμένων ατόμων, η επάνοδος δραστηριοποιείται και ως προς την ευαισθητοποίηση και ενημέρωση των εργοδοτών, καθώς ενθαρρύνει την «κατά προτεραιότητα πρόσληψη αποφυλακισμένων» και υποστηρίζει τη σύσταση

---

<sup>163</sup> Διαθέσιμο στο: <https://www.epanodos.org.gr>

κοινωνικών επιχειρήσεων από τους ίδιους τους αποφυλακιζόμενους. Ακόμα συμμετέχει σε πλήθος ευρωπαϊκών προγραμμάτων τα οποία στοχεύουν στη κοινωνική επανένταξη των πρώην κρατουμένων, όπως: το **“European Offender Employment Forum”** το **“CEP The European Organization for Probation”**, το **“ExoCop Ex-Offender Community of Practice”** και το **“Grundtvig”**.<sup>164</sup>

Η Ν.Π.Ι.Δ. ΕΠΑΝΟΔΟΣ για την κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων, συμμετέχει εξίσου στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα **“Convicts Upskilling Pathways” (CUP)**, το οποίο κινείται με γνώμονα την εργασιακή ένταξη και την ενίσχυση της απασχολησιμότητας 210 ανδρών και γυναικών κρατουμένων σε έξι ευρωπαϊκές φυλακές στην Ιταλία, την Ελλάδα, την Κύπρο και την Ολλανδία, εφαρμόζοντας πιλοτικά καινοτόμες μεθόδους εκπαίδευσης και αξιολόγησης. Πιο συγκεκριμένα, οι εκπαιδευσεις λαμβάνουν χώρα στο Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλώνα, στο Κατάστημα Κράτησης Γυναικών Ελεώνα Θήβας και στο Κατάστημα Κράτησης Ανδρών Χαλκίδας. Οι εκπαιδευσεις είναι διάρκειας 100 ωρών και αφορούν τις εξής θεματικές: **Βασικές δεξιότητες** (γραμματισμός, τεχνική ορολογία, μαθηματικά, Η/Υ), **Κοινωνικές δεξιότητες** (επικοινωνία, ομαδικότητα, ικανότητα διαπραγμάτευσης, αυτό-διαχείριση, δεξιότητες αυτό-παρουσίασης, αναζήτηση εργασίας), **Τεχνικές Δεξιότητες** (μηχανολογίας αυτοκινήτου, οδήγησης και κανόνες ασφάλειας στο Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλώνα, ραπτικής και επανάχρησης του υφάσματος, στο Κατάστημα Κράτησης Γυναικών Ελεώνα Θήβας και στρωματοποιίας στο Κατάστημα Κράτησης Ανδρών Χαλκίδας).<sup>165</sup>

Προς αυτήν την κατεύθυνση κινείται και το **«Γραφείο Υποστήριξης Αποφυλακισμένων και κρατουμένων»** της **«ΑΡΣΙΣ»**, η οποία αποτελεί **Κοινωνική Οργάνωση Υποστήριξης Νέων** και έχει ως έδρα τη Θεσσαλονίκη. Στόχος του Γραφείου είναι η συμβολή ως προς την κοινωνική επανένταξη των κρατούμενων που πρόκειται να αποφυλακιστούν, καθώς και προσφάτως αποφυλακισμένων ατόμων. Ακόμη το Γραφείο παρέχει στήριξη και στις οικογένειες των αποφυλακισμένων ατόμων με στόχο μια πολυεπίπεδη παρέμβαση. Επιπρόσθετα συνδράμει μεταξύ άλλων, ως προς την ενημέρωση σε σχέση με επιδόματα (π.χ. Ειδικό Επίδομα του ΟΑΕΔ για τους αποφυλακισμένους),<sup>166</sup> και παροχές οι οποίες προβλέπονται κρατικά για τα αποφυλακισμένα άτομα, ενώ ταυτοχρόνως καλύπτει και τις

---

<sup>164</sup> Στο ίδιο.

<sup>165</sup> Διαθέσιμο στο: <https://www.cup-project.eu/en/cup-project/>

<sup>166</sup> Ενδεικτικά αναφέρεται πως κινούμενη προς αυτή την κατεύθυνση η Πολιτεία, συνεργαζόμενη με τον ΟΑΕΔ έχει θεσμοθετήσει την απόδοση ειδικού βοηθήματος στους αποφυλακισμένους, δικαιούχοι του οποίου είναι όλοι εκείνοι οι οποίοι δεν έχουν παρουσιάσει υποτροπή εντός τριμήνου από την αποφυλάκιση τους και εφόσον διαθέτουν ευνοϊκή έκθεση της Κοινωνικής Υπηρεσίας της φυλακής. (Διαθέσιμο στο: <https://www.oaed.gr/>)

βασικές βιοποριστικές ανάγκες τους. Τέλος το «Γραφείο υποστήριξης Αποφυλακισμένων και κρατουμένων» της «ΑΡΣΙΣ» , κινείται με γνώμονα την ενδυνάμωση και την ενίσχυση των κοινωνικών δεξιοτήτων των εξυπηρετούμενων, παρέχοντας εργασιακή συμβουλευτική στους ωφελούμενους του, ενώ παράλληλα δημιουργεί δράσεις ευαισθητοποίησης των εργοδοτών με στόχο την προώθηση ενεργειών ένταξης στην απασχόληση.<sup>167</sup>

Συνακόλουθα με γνώμονα την κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων κινούνται ο «ΟΝΗΣΙΜΟΣ», (Σύλλογος Συμπαραστάσεως Κρατουμένων), ο οποίος ιδρύθηκε το 1982 με αριθμό Απόφασης 269/1982 του Πρωτοδικείου Αθηνών, με σκοπό να βοηθήσει υλικά και ηθικά τους άπορους φυλακισμένους, αποφυλακισμένους και τις οικογένειες τους και αποτελεί σωματείο αναγνωρισμένο ως ειδικώς φιλανθρωπικό<sup>168</sup> και το «Περιοδικό Σχεδία» της **Αστικής Μη Κερδοσκοπικής Εταιρίας «Διογένης»** με έδρα την Αθήνα, η οποία δίνει τη δυνατότητα σε άτομα άστεγα ή άτομα που βιώνουν κοινωνικό αποκλεισμό να εργαστούν μέσω της πώλησης του περιοδικού.<sup>169</sup> Ακόμη συμβουλευτική και ψυχοκοινωνική υποστήριξη σε άτομα που βιώνουν κοινωνικό αποκλεισμό και κατ'επέκταση αποφυλακισμένους προσφέρουν το **Μη κερδοσκοπικό Σωματείο «PRAKSIS»**<sup>170</sup> και η «Πύλη Ελευθερίας»(**Freedom Gate Greece**), η οποία δραστηριοποιείται στον τομέα της ψυχοκοινωνικής υποστήριξης κρατουμένων και αποφυλακισμένων ατόμων και του οικείου τους περιβάλλοντος.<sup>171</sup> Τέλος στον τομέα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα δραστηριοποιείται η «**Κοιν.Σ.Επ.**» Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων με τον διακριτικό τίτλο «**Νέοι ορίζοντες**», η οποία δραστηριοποιείται κυρίως στην παροχή υπηρεσιών καθαρισμού κτιριακών εγκαταστάσεων και τη δημιουργία και συντήρηση κήπων και χώρων πρασίνου και της οποίας τα ιδρυτικά μέλη είναι αποφυλακισμένοι.<sup>172</sup>

---

<sup>167</sup> Διαθέσιμο στο: <https://www.arsis.gr/drasis-ke-ipiresies/grafeio-ypostirixis-apofylakizomenon-kai-kratoymenon/>

<sup>168</sup> Διαθέσιμο στο: <https://www.onisimos.gr/index.php>

<sup>169</sup> Διαθέσιμο στο: <https://www.shedia.gr/what-shedia-is/>

<sup>170</sup> Διαθέσιμο στο: <https://praksis.gr/about/>

<sup>171</sup> Διαθέσιμο στο: <https://www.freedomgate.gr/index.php/el/>

<sup>172</sup> Διαθέσιμο στο: <http://koinssep.org>

## Γ 'Μέρος: Στάσεις Αποφυλακισθέντων και Εργοδοτών

### Κεφάλαιο 1: Ερευνητική εμπειρία

Ενώ η έννοια της «στάσης» (attitude), ταυτίζεται συχνά με την έννοια της «γνώμης» (opinion), ωστόσο διαφέρουν μεταξύ τους εννοιολογικά σε τρία τουλάχιστον επίπεδα: **α)** ως γνώμες εκλαμβάνονται οι «παρατηρήσιμες, λεκτικές αποκρίσεις σε ένα ζήτημα» και όχι «οι συγκαλυμμένες ψυχολογικές διαθέσεις ή τάσεις», **β)** η στάση εκφράζει περισσότερο συναισθηματικές αντιδράσεις, ενώ η γνώμη στρέφεται κυρίως προς τη νόηση, και **γ)** η στάση θεωρείται ως «συνολικός διαρκής προσανατολισμός σε μια γενική τάξη ερεθισμάτων», σε αντίθεση με τη γνώμη που συγκεκριμενοποιείται σένα δεδομένο ζήτημα αναφοράς». <sup>173</sup>

Πιο συγκεκριμένα, ο Thurstone ήταν ένας από τους πρώτους ο οποίος έκανε σαφή διάκριση μεταξύ της έννοιας της στάσης από αυτήν της γνώμης. Ο ίδιος κατανόησε τη στάση «ως λανθάνουσα ετοιμότητα αντίδρασης σε μια κατάσταση με έναν δεδομένο τρόπο και τη γνώμη ως την ίδια την αντίδραση». <sup>174</sup> Συνεπώς με βάση των ίδιο «η γνώμη αποτελεί την έκδηλη ένδειξη μιας στάσης που δεν μπορεί να παρατηρηθεί άμεσα». <sup>175</sup> Πιο συγκεκριμένα η στάση εξετάζεται «ως ψυχοκοινωνικό φαινόμενο και προσδιορίζει τόσο ατομικές όσο και κοινωνικές καταστάσεις», <sup>176</sup> καθώς στις κοινωνικές επιστήμες, ο όρος παραπέμπει σε «έναν προσανατολισμό συμπεριφορών ή κρίσεων, εφόσον αυτές παρουσιάζουν ορισμένη συνάφεια και σταθερότητα». <sup>177</sup> Ως εκ τούτου, συνεπάγεται ότι οι στάσεις υποβόσκουν των διαμορφωμένων συμπεριφορών και απόψεων των υποκειμένων, τις επηρεάζουν και ταυτοχρόνως επηρεάζονται από αυτές, αλλά δεν υπάρχει ταύτιση μεταξύ τους. <sup>178</sup>

Αναλυτικότερα, ο E. Durkheim, ήδη από το 1898 αναφέρθηκε στην έννοια των «συλλογικών αναπαραστάσεων», καθώς έκανε διάκρισή μεταξύ των συλλογικών αναπαραστάσεων και των ατομικών με σκοπό να αναδείξει την ιδιαιτερότητα της «κοινωνικής σκέψης» σε σχέση με την

---

<sup>173</sup> Χ. Ζαραφονίτου, «Τιμωρητικότητα, σύγχρονες τάσεις, διαστάσεις και εγκληματολογικοί προβληματισμοί», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2008, σ.27

<sup>174</sup> V. Price, «Κοινή γνώμη», Α' Έκδοση, Οδυσσέας, Αθήνα, 1996, σ.89.

<sup>175</sup> Στο ίδιο, σ.89.

<sup>176</sup> Ζαραφονίτου, ό.π., σ.27.

<sup>177</sup> Στο ίδιο, σ.27.

<sup>178</sup> Στο ίδιο, σ.27.



«ατομική».<sup>179</sup> Ο όρος των «κοινωνικών αναπαραστάσεων» ωστόσο, διατυπώθηκε μεταγενέστερα από τον S. Moscovici, σύμφωνα με τον οποίο, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις μπορούν να νοηθούν ως «ένας τρόπος ιδιαίτερης γνώσης που έχει ως λειτουργία την επεξεργασία συμπεριφορών και την επικοινωνία μεταξύ ατόμων».<sup>180</sup> Σύμφωνα με τον ίδιο, τρία είναι τα στοιχεία που συνθέτουν μια κοινωνική αναπαράσταση: «οι στάσεις, οι πληροφορίες και το πεδίο αναπαράστασης. Η πληροφορία αφορά στο πλαίσιο αυτό το σύνολο των γνώσεων που το υποκείμενο κατέχει για το κοινωνικό αντικείμενο, στην ποσότητα και την ποιότητα τους, λιγότερο ή περισσότερο στερεότυπες, κοινές ή πρωτότυπες. Το σύνολο αυτών των πληροφοριών οργανώνεται μέσα στο «νοητικό σύμπαν» το οποίο αποτελεί το πεδίο της αναπαράστασης και η στάση εκφράζει τη γενική προδιάθεση, αρνητική ή θετική, έναντι του αντικειμένου της αναπαράστασης».<sup>181</sup> Σήμερα η μελέτη των κοινωνικών στάσεων και αναπαραστάσεων ερευνάται με συνδυασμένες μεθόδους, ποσοτικές και ποιοτικές, καθώς τα μεθοδολογικά εργαλεία με τα οποία προσεγγίζονται οι μελέτες αυτές είναι συνήθως το ερωτηματολόγιο, η ημι-κατεθυνόμενη συνέντευξη και η ανάλυση περιεχομένου.<sup>182</sup>

Η θεωρία των «κοινωνικών αναπαραστάσεων» προέρχεται από τον επιστημονικό χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας, αλλά πλέον χρησιμοποιείται ευρέως και στον χώρο των κοινωνικών επιστημών με στόχο την διεπιστημονική προσέγγιση των κοινωνικών φαινομένων.<sup>183</sup> Στον χώρο της εγκληματολογικής επιστήμης, η μελέτη των αναπαραστάσεων συνείσφερε ως προς μια πιο σφαιρική προσέγγιση των κοινωνιο-γνωστικών φαινομένων καθώς πλήθος εγκληματολόγων την επιλέγουν με γνώμονα την επιστημονική διερεύνηση της συνθετότητας και πολυπλοκότητας των κοινωνικών φαινομένων.<sup>184</sup> Σύμφωνα με τα παραπάνω μέσα από τη μελέτη των αναπαραστάσεων, επιχειρείται: «η αναδόμηση του αντικειμένου για ένα υποκείμενο, γύρω από ένα κεντρικό νόημα, το οποίο απορρέει από γνώμες, συμπεριφορές, που ένα άτομο ή μια ομάδα αναπτύσσουν συνειδητά ή ασυνειδήτα. Η αναπαράσταση αποτελεί συνεπώς την αντανάκλαση όχι του ίδιου του αντικειμένου, αλλά των σύνθετων σχέσεων που διαμορφώνει το υποκείμενο με το αντικείμενο».<sup>185</sup>

---

<sup>179</sup> Στο ίδιο, σ.27.

<sup>180</sup> Στο ίδιο, σ.28-29.

<sup>181</sup> Στο ίδιο, σ.29.

<sup>182</sup> Στο ίδιο, σ.29.

<sup>183</sup> Χ. Ζαραφωνίτου, Α. Μαντόγλου, « Η κοινωνική αναπαράσταση του εγκλήματος και του εγκληματία», στο, Ν. Ε. Κουράκης, Ν. Κ. Κουλούρης, (επιμ), «Αντεγκληματική Πολιτική II», Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2000, σ.79. Διαθέσιμο στο: <https://www.academia.edu/>

<sup>184</sup> Στο ίδιο, σσ.79-80.

<sup>185</sup> Στο ίδιο, σσ. 79-80.

### **1.1. Οι στάσεις των εργοδοτών ως προς την εργασιακή ένταξη των αποφυλακισμένων**

Για να μελετηθεί εκτενέστερα το ζήτημα των κοινωνικών αναπαραστάσεων και κατά πόσο αυτές επηρεάζουν τους εργοδότες κατά τη διαδικασία επιλογής υποψηφίων για θέσεις εργασίας που αφορούν στην πρόσληψη κάποιου με ποινικό μητρώο, είναι σκόπιμο να γίνει με βάση την ερευνητική εμπειρία μια προσπάθεια ανάδειξης των κριτηρίων επιλογής των εργοδοτών και να μελετηθεί κατά πόσο το ποινικό μητρώο αποτελεί πρόσκομμα στην απόφαση για την πρόσληψη ή μη κάποιου υποψηφίου. Στη διεθνή βιβλιογραφία συναντάμε πλήθος ερευνών που μελετούν το συγκεκριμένο ζήτημα. Με βάση την ερευνητική εμπειρία οι εργοδότες λαμβάνουν τις αποφάσεις τους σε σχέση με την πρόσληψη ή μη των ατόμων ελέγχοντας πρώτα το ποινικό ιστορικό τους. Κατά γενική ομολογία υπάρχει έντονη απροθυμία από την πλευρά των εργοδοτών να προσλάβουν πρώην αποφυλακισθέντες που έχουν διαπράξει βίαια αδικήματα, που έχουν αποφυλακισθεί πρόσφατα και που δεν έχουν προηγούμενη επαγγελματική εμπειρία. Στον αντίποδα οι εργοδότες είναι λιγότερο αντίθετοι με την πρόσληψη αποφυλακισμένων που έχουν διαπράξει αδικήματα περί του νόμου των ναρκωτικών και αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας.<sup>186</sup> Βάση μελετών που έχουν διεξαχθεί διεθνώς τα πορίσματα συγκλίνουν στα εξής συμπεράσματα:<sup>187</sup>

- Ο έλεγχος του ποινικού ιστορικού από τους εργοδότες έχει αυξηθεί σε σχέση με τις προηγούμενες δεκαετίες αλλά ακόμα δεν είναι διάχυτος.
- Οι εργοδότες είναι λιγότερο πρόθυμοι να προσλάβουν κάποιον που έχει αποφυλακισθεί σε σύγκριση με οποιαδήποτε άλλη μειονεκτική ομάδα ατόμων.
- Η προθυμία των εργοδοτών να προσλάβουν αποφυλακισθέντες ποικίλλει ανάλογα με τον κλάδο και τη θέση εργασίας, το είδος και τη σοβαρότητα του διαπραχθέντος αδικήματος και την εργασιακή εμπειρία μετά την αποφυλάκιση.
- Οι εργοδότες μπορεί να ισχυρίζονται προθυμία να προσλάβουν αποφυλακισμένα άτομα αλλά στην πράξη είναι περισσότερο διστακτικοί.

---

<sup>186</sup>S. Kethimeni, D. N. Falcon, "Employment and ex-offenders in the United States: Effects of Legal and extra-Legal factors" *Probation Journal*, Vol.54, 2007, p.41.

<sup>187</sup>J. Fahey, C. Roberts, L. Engel, "Employment of ex-offenders: Employer perspectives" *Crime and Justice Institute*, Vol.55, October 2006, p.2.

Η ύπαρξη ποινικού ιστορικού από τους εργοδότες ή τους υπευθύνους προσλήψεων σύμφωνα με την ερευνητική εμπειρία μπορεί να διαπιστωθεί κατά τη διαδικασία πρόσληψης με έναν από τους παρακάτω τρόπους: διαμέσου ερώτησης στο έντυπο αίτησης προς εργασία, ρωτώντας ευθέως τους αιτούντες κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, μέσω των ίδιων των αιτούντων που το δηλώνουν από μόνοι τους κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, διαμέσου παροχής πληροφοριών από αρμόδιους κρατικούς φορείς. Οι υπεύθυνοι προσλήψεων μπορεί επίσης να υποψιάζονται ότι ένας υποψήφιος έχει ποινικό μητρώο αναλύοντας το ιστορικό της απασχόλησης και της κατοικίας τους.<sup>188</sup>

Εκτενέστερα, σε μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε ένα δημόσιο πανεπιστήμιο των Ηνωμένων Πολιτειών προσπάθησαν να εξετάσουν τον ρόλο τριών μεταβλητών κατά τη διαδικασία επιλογής των υποψηφίων για μια θέση ταμεία. Αναλυτικότερα οι μεταβλητές που μελετήθηκαν αφορούσαν την ύπαρξη ποινικού μητρώου, τη φυλή και τα επαγγελματικά προσόντα των υποψηφίων. Το δείγμα αποτελούνταν από 275 προπτυχιακούς φοιτητές που ανέλαβαν τον ρόλο του εργοδότη. Στους συμμετέχοντες δόθηκε μια περιγραφή μιας θέσης ταμεία (η οποία επιλέχθηκε σκόπιμα διότι απαιτεί λίγες δεξιότητες), όπου ο καθένας διάβασε 1 από τις 12 τυχαίες περιγραφές ενός υποθετικού υποψηφίου για τη θέση. Ανάμεσα στους 12 υποθετικούς υποψηφίους υπήρχαν άτομα χωρίς ποινικό μητρώο, άτομα με καταδίκη πλημμεληματικού και άλλα κακουργηματικού χαρακτήρα περί του νόμου των ναρκωτικών. Σε πραγματικό χρόνο κάποιος εργοδότης θα είχε την ευκαιρία να εξετάσει πολλούς περισσότερους υποψήφιους για την αντίστοιχη θέση, ωστόσο περιόρισαν τους συμμετέχοντες να εξετάσουν μόνο έναν αιτούντα, για να μειωθεί η πιθανότητα να μαντέψουν τον σκοπό και τις υποθέσεις της έρευνας και επομένως να διακυβεύσουν την εγκυρότητα των ευρημάτων.<sup>189</sup>

Τα αποτελέσματα της έρευνας ανέδειξαν κατά το πλείστον, ότι υπήρχε σημαντική μεροληπτική στάση απέναντι στις αιτήσεις που αφορούσαν άτομα με ποινικό μητρώο σε σύγκριση με εκείνα που δεν είχαν, ενώ η φυλή φάνηκε να μην επηρεάζει καθόλου τα κριτήρια επιλογής των εργοδοτών. Επιπρόσθετα αν και η ύπαρξη ποινικού μητρώου είχε αρνητική επίδραση στην απόφαση ή μη πρόσληψης του υποψηφίου, τα εργασιακά προσόντα ανεδείχθησαν σε σημαντικό κριτήριο πρόσληψης. Κατά γενική ομολογία από την έρευνα φάνηκε ότι υποψήφιοι με κατηγορία είτε πλημμεληματικού είτε κακουργηματικού χαρακτήρα

---

<sup>188</sup>H. Metcalf, T. Anderson, H. Rolfe, "Barriers to employment for offenders and ex-offenders" *Corporate Document Services*, No. 155, London, 2001, p.73.

<sup>189</sup> F. P. Varghese, E.E. Hardin, R. L. Bauer, R. D. Morgan, "Attitudes Toward Hiring Offenders the Roles of Criminal History, Job Qualifications and Race" *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Vol. 54, Number 5, October 2010, pp.773-774.

αντιμετωπίζονταν με την ίδια μεροληπτική στάση, ωστόσο η κατοχή επαγγελματικών προσόντων φάνηκε να μετριάζει την στερεοτυπική στάση, κυρίως όμως για εκείνους με κατηγορία πλημμελήματος. Πιο συγκεκριμένα φάνηκε ότι οι επαγγελματικές δεξιότητες μετρίασαν σε ένα βαθμό τις στερεοτυπικές αντιλήψεις απέναντι στο ποινικό μητρώο, όμως μόνο κατά την πρώτη φάση αξιολόγησης των υποψηφίων. Εντούτοις κατά την τελική απόφαση τα επαγγελματικά προσόντα δεν κατάφεραν να αντισταθμίσουν πλήρως την ύπαρξη ποινικού μητρώου, όπου θα επιλέγονταν ευκολότερα κάποιος υποψήφιος χωρίς προγενέστερη καταδίκη.<sup>190</sup> Συνοψίζοντας διαφαίνεται ότι το ποινικό μητρώο αποτέλεσε ισχυρό εμπόδιο για την πρόσληψη των υποψηφίων.

Σε μια άλλη έρευνα στάσεων που πραγματοποιήθηκε σε δύο μητροπολιτικές περιοχές του Τέξας, (Χιούστον, Ντάλας), κατά τα έτη 1994 και 1995, έγινε μια προσπάθεια μελέτης της στάσης των εργοδοτών απέναντι στην πρόσληψη κάποιου αποφυλακισθέντα και συγκεκριμένα προσπάθησαν να εξετάσουν εάν η στάση των εργοδοτών επηρεάζεται από το επίπεδο εκπαίδευσης που έλαβαν οι αποφυλακισμένοι κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού τους, τις κυβερνητικές πρωτοβουλίες σε σχέση με την προώθηση της εργασιακής ένταξης των αποφυλακισθέντων, καθώς και τη σχέση που μπορεί να έχει το είδος εγκλήματος που είχε διαπραχθεί ανάλογα με το είδος και τον τύπο της θέσης εργασίας. Το δείγμα αφορούσε 300 εργοδότες από τις δύο μητροπολιτικές περιοχές του Τέξας και η επιλογή τους έγινε μέσα από αγγελίες που είχαν δημοσιευθεί για θέσεις εργασίας σε δύο εφημερίδες (Dallas Morning News, Huston Post). Οι θέσεις εργασίας που επιλέχθηκαν αφορούσαν εργασιακά προσόντα σε σχέση με τη διοίκηση επιχειρήσεων, την οικονομική διαχείριση, τη διαχείριση ακινήτων, ασφαλιστικές υπηρεσίες, τεχνική υποστήριξη κ.α. Η έρευνα διεξήχθη με τη μορφή ερωτηματολογίων τα οποία στάλθηκαν στους εργοδότες ταχυδρομικώς μαζί με μια επιστολή σχετικά με τους ερευνητικούς σκοπούς και στόχους.<sup>191</sup>

Σχετικά με τα ευρήματα σε γενικές γραμμές υπήρχε αρνητική στάση ως προς τη θέληση των εργοδοτών να προσλάβουν κάποιον αποφυλακισθέντα καθώς μόνο το 12% συμφωνούσε απόλυτα, ενώ το 42% διαφωνούσε πλήρως. Σε σχέση με τη μεταβλητή που αφορούσε το επίπεδο εκπαίδευσης υπήρχε μεγαλύτερη προθυμία των εργοδοτών να προσλάβουν κάποιον αποφυλακισμένο, καθώς όσο ανέβαινε το επίπεδο εκπαίδευσης αυξανόταν και η προθυμία των εργοδοτών για πρόσληψη, και συγκεκριμένα 32% απάντησαν θετικά για κάποιον που κατείχε

---

<sup>190</sup>Ibid, pp.774-780.

<sup>191</sup>S. Albright, F. Denq, "Employer Attitudes Toward Hiring Ex- Offenders" *The Prison Journal*, Vol.76. No.2, June,1996, pp.124-126.

πτυχίο πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, 30% για κάποιον που κατείχε κάποιο δίπλωμα επαγγελματικής εκπαίδευσης, και 38% για όσους είχαν ολοκληρώσει δύο εκπαιδευτικά προγράμματα κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού. Σε σχέση με τις κυβερνητικές πρωτοβουλίες το ποσοστό των εργοδοτών που θα προσλάμβαναν κάποιον αποφυλακισθέντα αυξήθηκε κατά 39% για όσους διασυνδέονταν με κάποιο επανεναξιακό πρόγραμμα μέσω της πολιτείας με την αντίστοιχη θέση εργασίας. Τέλος σε σχέση με τη μεταβλητή που αφορούσε το είδος του εγκλήματος, το ποσοστό των εργοδοτών που θα προσλαμβάναν κάποιον αποφυλακισθέντα αυξήθηκε σε 47% υπό την προϋπόθεση ότι το διαπραχθέν έγκλημα δεν συσχετιζόταν με την αντίστοιχη θέση εργασίας. Ωστόσο εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι υπήρχε μεγάλη απροθυμία από τους εργοδότες να προσλάβουν κάποιον που είχε διαπράξει κάποιο βίαιο ή σεξουαλικό έγκλημα.<sup>192</sup> Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνουν τη σημαντικότητα που διαδραματίζει το επίπεδο της εκπαίδευσης των αποφυλακισμένων κατά τη διαδικασία αναζήτησης εργασίας μετά την αποφυλάκιση και αναδεικνύουν σε μείζονος σημασίας τη θετική συμβολή που μπορεί να έχουν τα επιμορφωτικά και επαγγελματικά προγράμματα που πραγματοποιούνται κατά τη περίοδο της φυλάκισης και η συνδρομή της πολιτείας που με τον θεσμικό της ρόλο λειτουργεί ευεργετικά προς αυτή την κατεύθυνση.

Σε μια διερεύνηση του νομικού πλαισίου των Η.Π.Α περί της τήρησης του απορρήτου και της ασφάλειας, το Υπουργείο Δικαιοσύνης των Η.Π.Α, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι πληροφορίες του ποινικού ιστορικού των δραστών αξιόποινων πράξεων γίνονται ολοένα και πιο διαθέσιμες στο ευρύ κοινό, αν και ο βαθμός διαθεσιμότητας τους ποικίλλει ανάλογα με το νομικό πλαίσιο της κάθε πολιτείας. Σύμφωνα με τα ευρήματα, σχεδόν σε όλες τις πολιτείες γίνεται διάκριση μεταξύ των «αρχείων σύλληψης» και των «αρχείων καταδίκης». Σε γενικές γραμμές τα ομοσπονδιακά κράτη είναι λιγότερο πιθανό να διαδίδουν ελεύθερα πληροφορίες σχετικά με τα αρχεία συλλήψεων, ειδικά για τις συλλήψεις για υποθέσεις που εξακολουθούν να είναι ανοιχτές ή έχουν σημειωθεί εντός του προηγούμενου έτους. Ωστόσο τείνουν να θέτουν λιγότερους περιορισμούς σχετικά με την πρόσβαση σε αρχεία που αφορούν τις καταδικαστικές αποφάσεις. Συγκεκριμενοποιώντας τα ευρήματα 23 πολιτείες των Η.Π.Α, δίνουν τη δυνατότητα δημόσιας πρόσβασης και πληροφόρησης του κοινού σε αρχεία που αφορούν καταδικαστικές αποφάσεις. Δεδομένης της διαθεσιμότητας των αρχείων αυτών στο ευρύ κοινό οι εργοδότες είναι πολύ πιθανό να ελέγχουν το ποινικό μητρώο των υποψήφιων υπαλλήλων τους κατά τη διαδικασία πρόσληψής τους. Η έκταση στην οποία συμβαίνει ο έλεγχος του ποινικού ιστορικού εντούτοις, ποικίλει ανάλογα με το μέγεθος του ποινικού πληθυσμού της

---

<sup>192</sup>Ibid, pp.127-131.

πολιτείας στην οποία ανήκουν αλλά και με τις ποινικές πολιτικές που εφαρμόζονται στα εκάστοτε ομοσπονδιακά κράτη. Παράλληλα οι εργοδότες ακόμη και αν δεν έχουν άμεση πρόσβαση σε πληροφορίες που αφορούν το ποινικό ιστορικό των υποψηφίων, πολλές φορές λειτουργούν στερεοτυπικά προς συγκεκριμένες κατηγορίες ατόμων τα κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά των οποίων έχουν συνδεθεί με την εγκληματικότητα.<sup>193</sup>

Σε μια άλλη έρευνά η οποία διενεργήθηκε από το 1992 έως 1994 στις μητροπολιτικές περιοχές της Ατλάντα, της Βοστώνης, του Ντιτρόιτ και του Λος Άντζελες μελετήθηκε εάν και κατά πόσο οι εργοδότες είναι πρόθυμοι να προσλάβουν πρώην δράστες αξιόποινων πράξεων και κατά ποσό είναι πρόθυμοι να προβούν σε ελέγχους που αφορούν το ποινικό ιστορικό των υποψηφίων προς εργασία. Δύο εκ των βασικών ερωτήσεων της έρευνας προς ανάλυση ήταν οι έξι: η πρώτη ερώτηση αφορούσε το «εάν οι εργοδότες θα προσλάμβαναν κάποιον που έχει αποφυλακισθεί», με τρεις διαθέσιμες απαντήσεις: «ασφαλώς», «μάλλον όχι» και «σίγουρα όχι» και η δεύτερη ερώτηση αφορούσε το «πόσο συχνά προβαίνουν οι εργοδότες σε έλεγχο του ποινικού ιστορικού των υποψηφίων», με διαθέσιμες απαντήσεις: «πάντα», «συχνά» και «ποτέ». Αναλύοντας τα ευρήματα παρατηρήθηκε πως πάνω από 60% των εργοδοτών απάντησε πώς «μάλλον όχι» ή «σίγουρα όχι» δεν θα προσλάμβαναν κάποιον υποψήφιο με ποινικό μητρώο, ενώ το 58% του συνολικού δείγματος δήλωσε ότι διενεργεί συχνά τακτικούς ελέγχους στο ποινικό μητρώο των υποψηφίων.<sup>194</sup> Ωστόσο από τα ευρήματα της έρευνας φάνηκε ότι ο βαθμός έντασης του ελέγχου του ποινικού ιστορικού ποικίλει ανάλογα του βεληνεκούς της εταιρίας, καθώς παρατηρήθηκε ότι στις μικρότερες επιχειρήσεις με περιορισμένο ανθρώπινο δυναμικό και λιγότερους οικονομικούς πόρους οι έλεγχοι του ποινικού ιστορικού είναι κατά πολύ λιγότεροι αλλά η απροθυμία πρόσληψης είναι εξίσου ίδια.<sup>195</sup>

Συνοψίζοντας, με βάση τα ευρήματα των προαναφερθεισών ερευνών διαφαίνεται ότι το ποινικό μητρώο αποτελεί καθαυτό πρόσκομμα στην εργασιακή ένταξη των αποφυλακισθέντων, ενώ σημαντικό ρόλο προς την άρση των δυσχερειών που αυτό επιφέρει διαδραματίζουν τα τυπικά προσόντα των υποψηφίων, όπως η εργασιακή εμπειρία και το επίπεδο εκπαίδευσης, καθώς σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και το είδος του διαπραχθέντος αδικήματος σε συνάρτηση με την αντίστοιχη θέση εργασίας. Τέλος οι εργοδότες φαίνεται κατά

---

<sup>193</sup>H. J. Holzer, “Will Employers Hire Ex-Offenders? Employer Preferences, Background Checks, and Their Determinants” *Institute for Research on Poverty Discussion Paper*, No. 1243-02, June 2014, pp.3-6.

<sup>194</sup>Ibid, pp.6-7.

<sup>195</sup>Ibid, p.41.

γενική ομολογία να ελέγχουν το ποινικό ιστορικό των υποψηφίων, αν όχι στην πρώτη σε κάποια από τις επόμενες φάσεις της διαδικασίας πρόσληψης και εμφανίζονται συνήθως απρόθυμοι να προσλάβουν κάποιον με ποινικό παρελθόν.

## 1.2. Οι στάσεις των αποφυλακισμένων ως προς την εργασιακή ένταξη

Σε μια ποιοτική διερεύνηση των στάσεων πρώην δραστών μη βίαιων εγκληματιών, ως προς την εργασιακή τους ένταξη, οι οποίοι συμμετείχαν σε ημερήσια κέντρα αναφοράς (day reporting centres, DRCs)<sup>196</sup>, προσδιορίστηκε ότι οι ανάγκες των πρώην δραστών αξιόποινων πράξεων σε σχέση με την αγορά εργασίας αφορούν κυρίως την εκπαίδευση και την κατάρτιση τους, καθώς και την ύπαρξη πρακτικής βοήθειας ως προς την εύρεση και τη διατήρηση μιας μόνιμης απασχόλησης. Πιο συγκεκριμένα τονίστηκε η σημασία της συμβολής του σωφρονιστικού συστήματος προς αυτήν την κατεύθυνση και η σημασία ύπαρξης επαγγελματιών συμβούλων εργασιακής επανένταξης (counselling professionals), που θα δημιουργούν δίκτυα διασύνδεσης των αποφυλακισμένων με την αγορά εργασίας, εξασφαλίζοντας παράλληλα μεγαλύτερη αξιοπιστία στο πρόσωπο των αποφυλακισθέντων για την ευκολότερη εύρεση αλλά και διατήρηση της εργασίας τους.<sup>197</sup>

Αναλυτικότερα με βάση τα ευρήματα της προαναφερθείσας έρευνας τονίστηκε από την πλευρά των πρώην δραστών η σημασία των επιμορφωτικών προγραμμάτων τόσο κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού, όσο και μετά την αποφυλάκιση, τα οποία σύμφωνα με τους ίδιους έχουν θετικό αντίκτυπο ως προς την εργασιακή ένταξη. Παράλληλα από τη διερεύνηση των στάσεων σε σχέση με την εργασιακή αποκατάσταση των πρώην δραστών, φάνηκε ότι η επαγγελματική τους σταδιοδρομία μετά την αποφυλάκιση, θεωρείται από τους ίδιους πολύ σημαντική για την ομαλότερη επανένταξη τους. Πολλοί χαρακτήρισαν την εύρεση εργασίας αμέσως μετά την αποφυλάκιση ως το «σκαλοπάτι», για μια μετέπειτα καλή επαγγελματική σταδιοδρομία, ωστόσο αρκετοί εστίασαν στα εμπόδια και τις προκλήσεις που μπορεί να αντιμετωπίζουν μετά την αποφυλάκιση και έκαναν λόγο για εντατικότερες παρεμβάσεις από

---

<sup>196</sup>Τα ημερήσια κέντρα αναφοράς (DRCs) αποτελούν μια μορφή προγράμματος που προσφέρουν μια ολοκληρωμένη παροχή υπηρεσιών σε μη βίαιους ενήλικες δράστες, οι οποίοι έχουν αφεθεί ελεύθεροι με δικαστική επιτήρηση (probation) ως εναλλακτική λύση στη φυλάκιση και εφαρμόζονται σε κάποιες πολιτείες των Η.Π.Α. Οι δράστες συνεχίζουν να διαμένουν στην οικία τους και επισκέπτονται τακτικά τα κέντρα αναφοράς, συχνά σε καθημερινή βάση. Παράλληλα λαμβάνουν διάφορες υπηρεσίες, όπως συμβουλευτική, γνωσιακή συμπεριφορική θεραπεία, θεραπείες απεξάρτησης από ουσίες, διάφορες υπηρεσίες επανεισόδου στην κοινότητα, όπως εκπαιδευτικά προγράμματα και επαγγελματική κατάρτιση, με παράλληλη αυστηρή επίβλεψη και εξατομικευμένη προσέγγιση με βάση τις ανάγκες κάθε δράστη. Εφόσον παραβούν τους κανόνες των κέντρων αυτών μπορεί να οδηγηθούν σε φυλάκιση. (Βλέπε σχετικά: “Day Reporting Centers Program (DRCE)”, Διαθέσιμο στο: <http://goccp.maryland.gov/grants/programs/drce/>)

<sup>197</sup>V. A. Shivy, J. J. Wu, A. E. Moon, S. C. Mann, J. G. Holland, C. Eacho, “Ex-offenders reentering the workforce” *Journal of Counselling Psychology*, Vol. 54, No. 4, 2007, p.446.

την πλευρά της πολιτείας που θα διασφαλίσουν την εργασιακή τους ένταξη. Επιπρόσθετα δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στη συμβολή που μπορεί να έχουν τα κοινωνικά δίκτυα (social networks), στην εύρεση και διατήρηση μιας εργασίας, καθώς τονίστηκε από πλευράς τους πως οι οικογένεια, οι φίλοι και τα οικεία τους πρόσωπα εν γένει, διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο ενθαρρύνοντας προς αυτήν την κατεύθυνση. Στον αντίποδα, μέσα από τη διερεύνηση των στάσεων φάνηκε ότι όσοι γυρνούσαν μετά την αποφυλάκιση σε δυσλειτουργικό οικογενειακό περιβάλλον, αυτό επηρέαζε την σχέση τους με την αγορά εργασίας, ιδίως εάν ταυτοχρόνως αντιμετώπιζαν προβλήματα με χρήση ουσιών.<sup>198</sup>

Επιπρόσθετα, στην ίδια έρευνα τονίστηκε από τους πρώην δράστες, πως η περίοδος μετά την αποφυλάκιση είναι μια ιδιαίτερα στρεσογόνος περίοδος, όπου αντιμετωπίζουν πολλά εμπόδια όπως η εύρεση στέγης, δίνοντας εξίσου έμφαση στον στιγματισμό και τον αποκλεισμό που βιώνουν και αναδεικνύοντας την εύρεση εργασίας ως μια κινητήρια δύναμη που θα τους βοηθήσει να ξεκινήσουν από την αρχή μια νέα ζωή. Συνακόλουθα τονίστηκε η έμφαση που πρέπει να δοθεί σε θεραπευτικά προγράμματα για τους χρήστες ουσιών, καθώς με βάση τους ίδιους, πρέπει να γίνει ευρύτερα κατανοητή η δύναμη του εθισμού και οι συνέπειες που αυτός μπορεί να έχει στην ένταξη τους. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε εξίσου στην ύπαρξη παιδιών και στην φροντίδα που αυτά χρήζουν, η οποία πολλές φορές αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα προς την εργασιακή τους ένταξη, διότι δεν διαθέτουν τον απαιτούμενο χρόνο να παρακολουθήσουν επαγγελματικά προγράμματα και να ασχοληθούν ενεργά με την επαγγελματική τους σταδιοδρομία. Τέλος μέσα από τη διερεύνηση των στάσεων των πρώην δραστών προσδιορίστηκε ως περιοριστικός παράγοντας ως προς την εύρεση εργασίας κατά τη διαδικασία της επανένταξης και το προχωρημένο της ηλικίας.<sup>199</sup>

Σε μια άλλη έρευνα που διεξήχθη από το ανατολικό πανεπιστήμιο της Καρολίνα των Η.Π.Α το 2014, με δείγμα 27 ατόμων οι οποίοι είχαν αποφυλακισθεί τα τελευταία επτά χρόνια από την ημερομηνία διεξαγωγής της έρευνας, προσπάθησαν να διερευνήσουν τα εμπόδια και τις προκλήσεις που συναντούν τα άτομα που έχουν αποφυλακισθεί και ζουν με το στίγμα του ποινικού μητρώου. Το δείγμα αφορούσε άτομα με ποινές από λίγους μήνες έως 10 χρόνια, 9 άνδρες και 17 γυναίκες με ηλικίες από 21 έως 50 ετών.<sup>200</sup> Με βάση τα ευρήματα της έρευνας και μέσα από τον λόγο των ερωτηθέντων διαπιστώθηκαν τα παρακάτω σημεία εστίασης: το στίγμα και το ποινικό μητρώο ως πολλαπλασιαστής των δυσχερειών της εργασιακής ένταξης,

---

<sup>198</sup>Ibid, pp. 469-471.

<sup>199</sup>Ibid, pp. 471-472.

<sup>200</sup>M. Jones, S. Coleman, S. Leierer, "Challenges Facing Released Prisoners and People with Criminal Records: A Focus Group Approach", *Corrections: Policy Practice and Research*, Vol.2, No.2, August 2017, pp.91-93.



η σημασία της ύπαρξης στέγης, η σημασία της ύπαρξης εργασίας, η σημασία της ύπαρξης επαγγελματικών και επιμορφωτικών προγραμμάτων που θα οδηγήσουν στην ενίσχυση των εργασιακών προσόντων των αποφυλακισθέντων, ο ευεργετικός ρόλος του υποστηρικτικού οικογενειακού και φιλικού πλαισίου και τέλος η σημασία του αναπροσανατολισμού του τρόπου σκέψης και συμπεριφοράς των αποφυλακισθέντων σε σχέση με το έγκλημα.<sup>201</sup> Μέσα από τον λόγο των ερωτηθέντων, φάνηκε πως η ύπαρξη εργασίας αποτελούσε το δεύτερο ισχυρότερο σημείο εστίασης μετά την ύπαρξη στέγης, με του ίδιους να υποστηρίζουν πως οι εργοδότες τους αντιμετωπίζουν με πολύ καχυποψία ανεξαρτήτως του αδικήματος που έχουν διαπράξει.<sup>202</sup>

Τα ευρήματα των παραπάνω ερευνών επιβεβαιώνονται και από μια εμπειρική διερεύνηση της υποτροπής που διεξήγαγε το ΝΠΙΔ Επάνοδος για την κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων. Το δείγμα αφορούσε 31 άνδρες και 9 γυναίκες και μέσω της ποιοτικής διερεύνησης της υποτροπής και τον λόγο των συμμετεχόντων, ανεδείχθησαν μεταξύ άλλων σε προστατευτικούς για την υποτροπή παράγοντες: η ύπαρξη στέγης, η επαγγελματική αποκατάσταση, η ύπαρξη υποστηρικτικού οικογενειακού περιβάλλοντος και η αποχή από την χρήση ναρκωτικών ουσιών με την επιτυχή ολοκλήρωση ενός θεραπευτικού προγράμματος. Εκτενέστερα η πλειονότητα των συμμετεχόντων υπέδειξε ως βασικό παράγοντα για την πρόληψη της υποτροπής την κάλυψη βασικών αναγκών κατά το πρώτο διάστημα της απόλυσης τους, την εύρεση οικείας και την κάλυψη των βιοποριστικών τους εξόδων, αλλά και τη σημασία ύπαρξης ενός ισχυρού οικογενειακού περιβάλλοντος και φιλικού δικτύου υποστήριξης που θα συνδράμει τόσο βιοποριστικά, κατά το πρώτο μετά την απόλυση διάστημα, όσο και ενθαρρυντικά ως προς την εύρεση εργασίας. Επισημάνθηκε τέλος ως εξαιρετικά σημαντική η απόκτηση μιας σταθερής επαγγελματικής θέσης που θα επιτρέπει στους αποφυλακισθέντες την αυτονομία κάλυψης των βιοποριστικών τους εξόδων.<sup>203</sup>

---

<sup>201</sup>Ibid, p.96.

<sup>202</sup>Ibid, p.97.

<sup>203</sup>X. Ζαραφονίτου, Ε. Κοντοπούλου, Κ. Πανάγος, Ε. Ανίτση, & Μ. Λεμπέση, *ό.π.*, σσ.30-36.

## Κεφάλαιο 2: Περιγραφή και Μεθοδολογία της πιλοτικής έρευνας

### 2.1. Περιγραφή της πιλοτικής έρευνας

Η πιλοτική έρευνα πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο μεταπτυχιακής εργασίας για το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Εγκληματολογία», του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Η διεξαγωγή της έρευνας έγινε στο Ν.Π.Ι.Δ. ΕΠΑΝΟΔΟΣ για την κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισζομένων, στο Δίκτυο Φυλακισμένων και Αποφυλακισμένων Γυναικών, καθώς και στον επαγγελματικό χώρο των εργοδοτών που έλαβαν μέρος στην ερευνά, κατά την χρονική περίοδο και 04 Μαΐου -13 Μαΐου 2022, κατόπιν έγκρισης σχετικής αίτησης για την χορήγηση άδειας για διενέργεια συνεντεύξεων που υποβλήθηκε στους φορείς από την ερευνήτρια. Η επιλογή του πληθυσμού της έρευνας πραγματοποιήθηκε βάσει της μεθόδου της δειγματοληψίας σκοπιμότητας και η διεξαγωγή της έρευνας έγινε με την εφαρμογή της ημι-δομημένης συνέντευξης. Για την ανάλυση των αποτελεσμάτων χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου. Στη συνέχεια ακολουθεί περιγραφή των μεθόδων που χρησιμοποιήθηκαν σε κάθε στάδιο της έρευνας.

### 2.2. Αντικείμενο της πιλοτικής έρευνας και ερευνητικές υποθέσεις

Η ποιοτική κοινωνική έρευνα αποτελεί *«ένα ευρύ πεδίο ερευνητικών εγχειρημάτων που αποσκοπούν με αυστηρό, συστηματικό, μεθοδολογικά τεκμηριωμένο τρόπο να περιγράψουν και να κατανοήσουν σε βάθος την κοινωνική πραγματικότητα»*,<sup>204</sup> καθώς η διατύπωση ερευνητικών ερωτημάτων αποτελεί αναγκαία προκαταρκτική ενέργεια για τη διεξαγωγή μιας εμπειρικής έρευνας.<sup>205</sup> Ωστόσο τα ερευνητικά ερωτήματα στην ποιοτική έρευνα, σε αντίθεση με τη συγκεκριμένη μορφή των ερευνητικών υποθέσεων στην ποσοτική έρευνα, χρειάζεται να είναι ανοιχτά και ευέλικτα επιτρέποντας *«τη σύλληψη απρόσμενων πτυχών του υπό διερεύνηση φαινομένου»*.<sup>206</sup>

Η παρούσα πιλοτική έρευνα επιχειρεί να διερευνήσει τον ρόλο που διαδραματίζει η εργασιακή απασχόληση των αποφυλακισθέντων, ως παράγοντας ομαλότερης κοινωνικής επανένταξης

---

<sup>204</sup>Γ. Τσιώλης, *«Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα»*, Κριτική, Αθήνα, 2014,σ.45.

<sup>205</sup> Στο ίδιο,σ.53.

<sup>206</sup> Φ. Ίσαρη, Μ. Πουρκός, *«Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας» – Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση*, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών Αθήνα, 2015,σ.78, Διαθέσιμο στο: <http://www.openbook.gr/poiotiki-methodologia-ereunas>

και μείωσης της υποτροπής και τη διερεύνηση των στάσεων και των αντιλήψεων τόσο των αποφυλακισθέντων όσο και των εργοδοτών, σε σχέση με αυτό το ζήτημα. Η προσέγγιση πραγματοποιείται μέσα από τις απόψεις ανθρώπων που έχουν αποφυλακισθεί και εργοδοτών με στόχο να αναδειχθεί το πλαίσιο των ευνοϊκών και δυσχεραντικών παραγόντων εργασιακής επανένταξης της συγκεκριμένης κατηγορίας πολιτών. Αντικείμενο της έρευνας αποτελεί η διερεύνηση των στάσεων τόσο των αποφυλακισμένων ατόμων όσο και των εργοδοτών σε σχέση με το ρόλο που διαδραματίζει η εργασία στην επανένταξη σε σχέση με τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

Ως προς τις στάσεις των εργοδοτών:

- A. Ο ρόλος που διαδραματίζει το ποινικό μητρώο στην απόφαση πρόσληψης κάποιου υποψηφίου.
- B. Ο ρόλος που διαδραματίζει το είδος του αδικήματος στην απόφαση πρόσληψης.
- Γ. Ο ρόλος που διαδραματίζει το φύλο στην απόφαση πρόσληψης κάποιου με ποινικό μητρώο.
- Δ. Ο ρόλος που διαδραματίζουν τα τυπικά προσόντα και η εργασιακή εμπειρία στην απόφαση πρόσληψης κάποιου με ποινικό ιστορικό.
- E. Ο ρόλος που διαδραματίζουν οι συστάσεις μέσω τρίτων στην απόφαση πρόσληψης κάποιου με ποινικό μητρώο
- ΣΤ. Ο ρόλος που διαδραματίζει η μετασφρονιστική μέριμνα και η ύπαρξη ειδικού επιμελητή κοινωνικής επανένταξης ως προς την πρόσληψη κάποιου με ποινικό μητρώο.<sup>207</sup>

Ως προς τις στάσεις των αποφυλακισμένων:

- A. Ο ρόλος της εργασιακής εμπειρίας τόσο πριν όσο και μετά την αποφυλάκιση στην εύρεση εργασίας.
- B. Ο ρόλος του ποινικού μητρώου στην εύρεση εργασίας.
- Γ. Ο ρόλος των κοινωνικών δικτύων ως προς την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση.
- Δ. Η διάσταση του φύλου στην αναζήτηση εργασίας μετά την αποφυλάκιση.

---

<sup>207</sup> Η σύσταση για την ύπαρξη του θεσμού των «Επιμελητών Κοινωνικής Επανένταξης», αποτελεί πρόταση της Προέδρου του ΝΠΙΔ ΕΠΑΝΟΔΟΣ για την επανένταξη των αποφυλακισμένων, Κα. Χριστίνα Ζαραφωνίτου.

Ε. Ο ρόλος που διαδραματίζει η μετασφρονιστική μέριμνα και η ύπαρξη ειδικού επιμελητή κοινωνικής επανένταξης ως προς την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση.

ΣΤ. Δυσχεραντικοί παράγοντες που επηρεάζουν την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση.

Ζ. Ο ρόλος της εργασίας στην επανένταξη εν γένει.

### 2.3. Η Μεθοδολογία της πιλοτικής έρευνας

Η αξιοπιστία της ποιοτικής έρευνας έγκειται «στο επίπεδο της σχέσης σχεδιασμού της μεθόδου και υλοποίησης της κατά την επιτόπια έρευνα, αλλά και στο επίπεδο της σχέσης μεθόδου ανάλυσης του υλικού και αποτελεσμάτων της ανάλυσης»<sup>208</sup>. Συνεπώς η λεπτομερής καταγραφή των βημάτων της ερευνητικής διαδικασίας αποτελεί εγγύηση ότι το ερευνητικό υλικό είναι απόρροια αξιόπιστων διαδικασιών και τα συναγόμενα αποτελέσματα προκύπτουν από αξιόπιστες διαδικασίες ανάλυσης.<sup>209</sup> Υπο αυτό το πρίσμα ακολουθεί μια απόπειρα διεξοδικής περιγραφής των σταδίων που ακολουθήθηκαν στην παρούσα ερευνητική διαδικασία καθώς αναλύονται και οι ενέργειες που πραγματοποιήθηκαν με σκοπό την τήρηση της ερευνητικής δεοντολογίας. Είναι σημαντικό να τονιστεί σε αυτό το σημείο ότι τα πορίσματα που προκύπτουν κατά την ανάλυση της παρούσας πιλοτικής έρευνας αφορούν τις υπό μελέτη περιπτώσεις και δεν προσφέρονται προς γενίκευση.

#### 2.3.1. Η επιλογή της «δειγματοληψίας»

Στην παρούσα πιλοτική έρευνα η επιλογή των ερωτώμενων έγινε με την μέθοδο της δειγματοληψίας κριτηρίου, που εντάσσεται στη **δειγματοληψία σκοπιμότητας** και σύμφωνα με την οποία το «*δείγμα επιλέγεται σύμφωνα με κάποιο κριτήριο το οποίο καθορίζεται από τους στόχους της έρευνας*».<sup>210</sup> Η στρατηγική επιλογής του «δείγματος» στην ποιοτική έρευνα αποσκοπεί στην εξεύρεση περιπτώσεων από τις οποίες θα αντληθεί πλούτος πληροφοριών αναφορικά με τους στόχους της έρευνας. Με τη στρατηγική της σκόπιμης δειγματοληψίας, που συνήθως εφαρμόζεται, ο ερευνητής επιλέγει «ενεργητικά και σκόπιμα» το δείγμα που θεωρεί ότι θα τον βοηθήσει στην καλύτερη δυνατή προσέγγιση των ερευνητικών

---

<sup>208</sup> Μ. Θανοπούλου, «Η ποιοτική συνέντευξη. Ένα «ευαίσθητο» προνομιακό εργαλείο κοινωνικής έρευνας», στο, Κ.Ν. Φέλλας, Δ. Μπαλούρδος (επιμ), «Κοινωνία και έρευνα, Σύγχρονες ποσοτικές και ποιοτικές μέθοδοι», Παπαζήση, Αθήνα, 2015, σσ.312-313.

<sup>209</sup> Στο ίδιο, σσ.312-313.

<sup>210</sup> Φ. Ίσαρη, Μ. Πουρκός, ό.π., σ.83.

ερωτημάτων.<sup>211</sup> Κριτήριο επιλογής του πληθυσμού της έρευνας, στην παρούσα πιλοτική ερευνά αποτέλεσε η εμπειρία των ερωτώμενων σε σχέση με την αναζήτηση εργασίας μετά την αποφυλάκιση, γι' αυτό και επιλέχθηκαν ωφελούμενοι αποφυλακισμένοι από την Επάνοδο και από το Δίκτυο Φυλακισμένων και Αποφυλακισμένων γυναικών. Αντιστοίχως επιλέχθηκαν σκόπιμα εργοδότες από συγκεκριμένους τομείς απασχόλησης στους οποίους θα μπορούσαν να εργαστούν αποφυλακισθέντες, με διαφορετικά κριτήρια επιλογής ως προς τα απαιτούμενα προσόντα και την θέση εργασίας, με στόχο τη σφαιρικότερη προσέγγιση των στάσεων των εργοδοτών απέναντι στη συγκεκριμένη κατηγορία πολιτών.

Όσον αφορά στο μέγεθος του πληθυσμού της έρευνας, ορίστηκε εξ αρχής ο στόχος των 4 συμμετεχόντων αποφυλακισθέντων εκ των οποίων 2 άνδρες και 2 γυναίκες και 3 συμμετεχόντων εργοδοτών. Δυσχέρεια αποτέλεσε το γεγονός ότι η μία εκ των γυναικών αποφυλακισμένων δεν μπόρεσε να συμμετέχει εν τέλει στην ερευνητική διαδικασία, λόγω προβλημάτων υγείας. Συνεπώς ο αριθμός του του πληθυσμού των αποφυλακισμένων ατόμων μειώθηκε σε 3 συμμετέχοντες. Ο αριθμός ορίστηκε ως συνάρτηση του χρόνου, για να είναι εφικτή η ανάλυση των δεδομένων, και ενός ενδεικτικά απαιτούμενου αριθμού συμμετεχόντων προκειμένου να εξασφαλιστεί επαρκής και κατάλληλος αριθμός πληροφοριών. Ο αριθμός συμμετεχόντων στην ποιοτική έρευνα είναι συνήθως μικρός, δεδομένων των περιορισμένων πόρων, αλλά και του χρόνου που απαιτείται για την ανάλυση των αποτελεσμάτων.<sup>212</sup> Συμπληρωματικά στην ποιοτική διερεύνηση επιχειρείται η αναζήτηση των εις βάθους πληροφοριών που επιθυμεί να αποκτήσει ένας ερευνητής με την εις βάθος μελέτη, ακόμη και λίγων ατόμων τα οποία όμως δύναται να αποτελούν πλούσια πηγή πληροφοριών.<sup>213</sup>

### **2.3.2. Ο σχεδιασμός της συνέντευξης**

Κατά το σχεδιασμό της συνέντευξης ένα βασικό στοιχείο που πρέπει να αποφασιστεί είναι ο τύπος της συνέντευξης που θα επιλεγεί. Στη συγκεκριμένη έρευνα επιλέχθηκε η **ημι-δομημένη συνέντευξη**. Πιο συγκεκριμένα η συνέντευξη αυτής της μορφής στηρίζεται σε κάποιες γενικές ερωτήσεις και θέματα που ο ερευνητής έχει προσδιορίσει εκ των προτέρων, βάσει των οποίων προσπαθεί να κατευθύνει τη συζήτηση με τον ερωτώμενο.<sup>214</sup> Σύμφωνα με αυτό το τύπο συνέντευξης οι ερωτήσεις δεν έχουν προκαθορισμένη σειρά, ούτε τίθενται όλες με τον ίδιο τρόπο, καθώς ο ερευνητής αξιολογεί τα πράγματα κατά τη διάρκεια της συζήτησης και

---

<sup>211</sup> Στο ίδιο, σσ.81-83.

<sup>212</sup> Μ. Θανοπούλου, *ό.π.* σ.301.

<sup>213</sup> Φ. Ίσαρη, Μ. Πουρκός, *ό.π.*, σ.244.

<sup>214</sup> Ν. Κυριαζή, «*Η κοινωνιολογική έρευνα, Κριτική Επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*», Πεδίο, Αθήνα, 2011, σ.253.

προσαρμόζει αναλόγως, προσθέτει, αναδιαμορφώνει τη μορφή και το περιεχόμενο των ερωτήσεων.<sup>215</sup> Στην ημι-δομημένη συνέντευξη δημιουργείται από τον ερευνητή ένας οδηγός συνέντευξης, ο οποίος αποτελείται τόσο από ενότητες που είναι δομημένες, όσο από ενότητες που είναι αδόμητες, ενώ ταυτοχρόνως προβλέπονται στις δομημένες ενότητες ανοιχτές ερωτήσεις που δίνουν στον ερωτώμενο τη δυνατότητα να εκφραστεί και εκτός των προδιαγεγραμμένων πλαισίων του ερευνητικού σχεδιασμού.<sup>216</sup> Με τον οδηγό συνέντευξης στην παρούσα πιλοτική έρευνα, όπως έχει ήδη αναφερθεί, επιχειρείται η διερεύνηση στάσεων των ερωτώμενων αναφορικά με τα ερευνητικά ερωτήματα που έχουν τεθεί. Οι στάσεις «υποβόσκουν των διαμορφωμένων απόψεων και συμπεριφορών» άρα και διαφοροποιούνται από αυτές, καθώς αντανakλούν ψυχολογικές τάσεις, συναισθηματικές αντιδράσεις, μια κατεύθυνση συμπεριφορών. Για την διερεύνηση αυτού του είδους των ψυχο-κοινωνικών φαινομένων η ημι-δομημένη συνέντευξη συγκαταλέγεται ανάμεσα στα συνηθέστερα εργαλεία στη σύγχρονη έρευνα.<sup>217</sup> Ως τεχνική έρευνας, η ημι-δομημένη συνέντευξη περιλαμβάνει τόσο πλεονεκτήματα όσο και μειονεκτήματα. Ένα από τα κύρια πλεονεκτήματα όπως προαναφέρθηκε, θεωρείται η δυνατότητα προσέγγισης ενός αντικειμένου σφαιρικά και σε βάθος, ενώ ανάμεσα στα βασικά μειονεκτήματα συγκαταλέγεται η υποκειμενικότητα του ερευνητή.<sup>218</sup>

Στην παρούσα πιλοτική έρευνα σχεδιάστηκαν δύο οδηγοί συνέντευξης, ένας που αφορούσε τους εργοδότες και ένας τους αποφυλακισθέντες. Οι οδηγοί συνέντευξης σχεδιάστηκαν να αποτελούνται από δύο μέρη. Το πρώτο μέρος αφορούσε κάποια δημογραφικά στοιχεία των ερωτώμενων και συγκεκριμένα στους εργοδότες ρωτήθηκαν τα εξής προσωπικά στοιχεία: ονοματεπώνυμο, ηλικία, φύλο, εργασιακή ιδιότητα, τομέας απασχόλησης και λοιπά στοιχεία της επιχείρησης. Στον οδηγό συνέντευξης για τους αποφυλακισθέντες ρωτήθηκαν εξίσου τα εξής στοιχεία: ονοματεπώνυμο, ηλικία, φύλο, εκπαιδευτικό επίπεδο, ύπαρξη εργασίας πριν την αποφυλάκιση, ύπαρξη εργασίας μετά την αποφυλάκιση, το χρονικό διάστημα κατά το οποίο έχουν αποφυλακισθεί, οι φορές που έχουν φυλακισθεί καθώς και ο συνολικός χρόνος παραμονής σε κατάσταση εγκλεισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα κράτησης. Το δεύτερο μέρος του οδηγού συνέντευξης αποτελούνταν από ερωτήσεις ανοιχτού τύπου με στόχο να

---

<sup>215</sup> Στο ίδιο, σ.254.

<sup>216</sup> Μ. Θανοπούλου, *ό.π.σ.* 299.

<sup>217</sup> Χ. Ζαραφονίτου, *ό.π.*, σ.27-29.

<sup>218</sup> L. Cohen, M. Manion, «*Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*», Χρ. Μητσοπούλου και Μ. Φιλοπούλου, (μτφρ), Μεταίχμιο, Αθήνα, 1994, σ.374.

καλύψει τα ερευνητικά ερωτήματα στα οποία αποσκοπεί η παρούσα πιλοτική έρευνα και τα οποία διατυπώθηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Οι ερωτήσεις της συνέντευξης διατυπώθηκαν με τέτοιο τρόπο ώστε να μην είναι κατευθυντικές. Ο τρόπος διατύπωσης ήταν τέτοιος (χρήση πολλών λέξεων, συνώνυμων) ώστε οι ερωτήσεις να γίνονται κατανοητές από διάφορα εκπαιδευτικά επίπεδα ή από αλλοδαπούς που μπορεί να είχαν δυσκολίες με την ελληνική γλώσσα. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στη διατύπωση των ερωτήσεων ούτως ώστε να διέπονται από διακριτικότητα, σεβασμό και ευαισθησία. Βασικός στόχος των ερωτήσεων ήταν να δοθεί ο απαραίτητος χώρος σε κάθε συμμετέχοντα προκειμένου να εκφράσει ανοιχτά τους τρόπους με τους οποίους σκέφτεται και αντιλαμβάνεται το καθένα από τα θέματα που διερευνάται. Όσον αφορά τον τρόπο καταγραφής των πληροφοριών, αποφασίστηκε η μαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων, σε περίπτωση φυσικά που ο κάθε ερωτώμενος συναινούσε, ενώ παράλληλα κρατούνταν και σημειώσεις για την καλύτερη δυνατή μετέπειτα επεξεργασία του υλικού που συλλέχθηκε. Επιπλέον του οδηγού συνέντευξης, ετοιμάστηκε ένα έντυπο έγγραφης συγκατάθεσης στην έρευνα. Το εν λόγω έντυπο αποτελούσε τη δήλωση αποδοχής του κάθε ερωτώμενου για συμμετοχή στην έρευνα. Η συγκατάθεση των ερωτώμενων στην έρευνα αντανακλά την ελεύθερη και εθελοντική συμμετοχή τους, η οποία έχει αποφασιστεί κατόπιν ενδεδειγμένης προφορικής και γραπτής ενημέρωσης αναφορικά με την έρευνα, ενώ παράλληλα συνιστά θεμελιώδες στοιχείο τήρησης των κανόνων επιστημονικότητας, μέσα στα οποία πρέπει να διεξάγεται η έρευνα.<sup>219</sup> Το έντυπο συγκατάθεσης που ετοιμάστηκε περιλάμβανε πληροφορίες σε σχέση με το θέμα της εργασίας, το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στα πλαίσια του οποίου διεξάγεται η εργασία, καθώς και την ταυτότητα της μεταπτυχιακής φοιτήτριας. Επιπλέον, προσφέρονταν οι απαραίτητες εγγυήσεις αναφορικά με την χρήση του υλικού για καθαρά επιστημονικούς λόγους και την τήρηση της ανωνυμίας. Επιπρόσθετα είχε προστεθεί ένα ξεχωριστό πεδίο, το οποίο οι συμμετέχοντες θα έπρεπε να μαρκάρουν σε περίπτωση συναίνεσης στη μαγνητοφώνηση της συνέντευξης. Το έντυπο έκλεινε με ειδικό χώρο για τη συμπλήρωση της ημερομηνίας και την υπογραφή του συμμετέχοντα.

### **2.3.3. Η διενέργεια των συνεντεύξεων**

Η διαδικασία των συνεντεύξεων ξεκίνησε κατόπιν έγκρισης σχετικής αίτησης που υποβλήθηκε στο Ν.Π.Ι.Δ. ΕΠΑΝΟΔΟΣ για την κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων και το Δίκτυο φυλακισμένων και αποφυλακισμένων γυναικών για τη χορήγηση άδειας προκειμένου

---

<sup>219</sup>Φ. Ίσαρη, Μ. Πουρκός, ό.π., σσ.88-90.

να διενεργηθούν οι συνεντεύξεις με ωφελούμενους των υπηρεσιών τους. Παράλληλα υποβλήθηκαν στους δύο φορείς, σύμφωνα με τις διαδικασίες που τηρεί αναφορικά με την αποδοχή φοιτητών για τη διεξαγωγή έρευνας, ο οδηγός συνέντευξης και μία επιστολή της επιβλέπουσας Καθηγήτριας, καθώς και αντίγραφο του εντύπου έγγραφης συγκατάθεσης στην έρευνα. Οι συνεντεύξεις έλαβαν χώρα στα γραφεία της επανόδου και του δικτύου φυλακισμένων και αποφυλακισμένων γυναικών, ενώ όσον αφορά τους εργοδότες, η διενέργεια των συνεντεύξεων πραγματοποιήθηκε στο χώρο εργασίας τους. Η διαδικασία ξεκινούσε με τις απαραίτητες συστάσεις αναφορικά με την ταυτότητα και την ιδιότητα της ερευνήτριας και προφορική ενημέρωση για τους σκοπούς και το πλαίσιο διεξαγωγής της έρευνας. Εν συνεχεία, ακολουθούσε η χορήγηση του εντύπου έγγραφης συγκατάθεσης, όπου αφήνονταν ο απαραίτητος χρόνος στους συμμετέχοντες προκειμένου να το διαβάσουν και να υπογράψουν. Ο οδηγός συνέντευξης τηρήθηκε με ευελιξία κατά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων, ενώ οι ερωτώμενοι ενθαρρύνονταν να εκφράσουν τη δική τους άποψη ή να δώσουν έμφαση στα σημεία που επιθυμούσαν και σε περίπτωση που ξέφευγαν από το θέμα η ερευνήτρια διακριτικά τους επανέφερε με την αναδιατύπωση ερωτήσεων. Οι ερωτώμενοι ήταν πρόθυμοι να απαντήσουν σε όλες τις ερωτήσεις και στις περιπτώσεις που δεν κατανοούσαν μια ερώτηση ευγενικά επιθυμούσαν την αναδιατύπωση της, καθώς η ερευνήτρια αναδιατύπωνε κάποιες φορές πιο απλουστευμένα την ερώτηση προσθέτοντας κάποια υποερωτήματα με σκοπό να γίνει πιο κατανοητή στον ερωτώμενο. Με την ολοκλήρωση της συνέντευξης η ερευνήτρια ευχαριστούσε τους συμμετέχοντες για το χρόνο που διέθεσαν και την προθυμία που επέδειξαν. Ο μέσος όρος διάρκειας των συνεντεύξεων ήταν τα 25 λεπτά.

#### ***2.3.4. Η ανάλυση του ερευνητικού υλικού***

Σκοπός της ανάλυσης των αποτελεσμάτων σε κάθε ερώτηση ήταν να συλλεχθούν στοιχεία προκειμένου στη συνέχεια να προσεγγιστούν και να σχολιαστούν τα ερευνητικά ερωτήματα, ενώ η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε είναι η **μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου**. Κατά την ανάλυση του υλικού στόχος είναι να αναζητηθούν κοινά στοιχεία στις συνεντεύξεις προκειμένου να προκύψουν ομαδοποιήσεις, δηλαδή στοιχεία τα οποία επαναλαμβάνονται.<sup>220</sup> Η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου στοχεύει «σε μία συνεπή αποδόμηση και στη συνέχεια αναδόμηση των κειμένων/του υλικού, ενώ η χρήση κατηγοριών και συναρτώμενων συστημάτων κωδικοποίησης συμβάλλουν στην βαθύτερη κατανόηση του περιεχομένου και των

---

<sup>220</sup> Μ. Θανοπούλου, *ό.π.*, σ.311.



σημασιών/νοημάτων που περικλείονται σ' αυτό». <sup>221</sup> Ωστόσο μπορεί να προκύψουν και διαφορετικά είδη πληροφοριών από τους συμμετέχοντες πράγμα που δυσχεραίνει τη σύγκριση και την ομαδοποίηση των αποτελεσμάτων.

Κατά την ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας ακολουθήθηκαν ορισμένα στάδια. Το πρώτο στάδιο αφορούσε την απομαγνητοφώνηση του υλικού που συλλέχθηκε. Η απομαγνητοφώνηση είναι «η διαδικασία μετατροπής του ερευνητικού υλικού από προφορικό σε γραπτό λόγο η οποία μπορεί να είναι πλήρης, λέξη προς λέξη, ή επιλεκτική με έμφαση στα σημεία εστίασης που ενδιαφέρουν τον ερευνητή». <sup>222</sup> Η διαδικασία απομαγνητοφώνησης είναι μια μακρά και χρονοβόρα διαδικασία αλλά έχει ως πλεονέκτημα τη δυνατότητα επαφής του ερευνητή ξανά με το υλικό που συλλέχθηκε κατά τη διαδικασία της συνέντευξης, ώστε να δώσει έμφαση στα στοιχεία της προφορικότητας που τον ενδιαφέρουν και να διαδώσει με κάποιο τρόπο, ίχνη της στο γραπτό κείμενο. <sup>223</sup> Το επόμενο στάδιο αφορούσε την ανάγνωση και την κατανόηση εις βάθος του απομαγνητοφωνήμενου υλικού που συλλέχθηκε. Μετά από συνεχόμενες αναγνώσεις έγινε μια απόπειρα ομαδοποίησης του υλικού ανά ενότητες ερωτήσεων π.χ. απαντήσεις στην ενότητα ερωτήσεων που αφορά, στην περίπτωση των εργοδοτών «τον ρόλο που διαδραματίζει το ποινικό μητρώο στην απόφαση πρόσληψης κάποιου υποψηφίου». Η διαδικασία της ανάλυσης του υλικού συνεχίστηκε και ολοκληρώθηκε κατά τον σχολιασμό των ερευνητικών ερωτημάτων, όπου για το κάθε ερώτημα συλλέχθηκαν στοιχεία από μια ή περισσότερες ενότητες.

#### **2.4. Δεοντολογικά ζητήματα στην έρευνα**

Η παρούσα πιλοτική έρευνα εκπονήθηκε με σεβασμό και τήρηση των βασικών δεοντολογικών αρχών που διέπουν την διεξαγωγή επιστημονικής ερευνας. Η δεοντολογία θα μπορούσε να οριστεί ως «ένα ζήτημα πρωταρχικής ευαισθησίας απέναντι στα δικαιώματα των άλλων». <sup>224</sup> Κατά γενική ομολογία οι κοινωνικοί επιστήμονες φέρουν την ευθύνη όχι μόνο της αναζήτησης της γνώσης και της αλήθειας, αλλά οφείλουν να συνυπολογίζουν τις επιδράσεις που μπορεί να έχει η έρευνα στους συμμετέχοντες και να δρουν με τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται η ανθρώπινη αξιοπρέπεια τους. <sup>225</sup> Αναλυτικότερα κατά τον ερευνητικό σχεδιασμό και κατά τη διεξαγωγή και ανάλυση της έρευνας έγιναν οι απαραίτητες ενέργειες σχετικά με τη λήψη

---

<sup>221</sup> Ι. Τσίγκανου, «Ανάλυση Περιεχομένου», στο, Κ.Ν. Φέλλας, Δ. Μπαλούρδος (επιμ), «Κοινωνία και έρευνα, Σύγχρονες ποσοτικές και ποιοτικές μέθοδοι», Παπαζήση, Αθήνα, 2015, σ.246.

<sup>222</sup> Μ. Θανοπούλου, *ό.π.*, σ.311.

<sup>223</sup> Στο ίδιο, σ.311.

<sup>224</sup> L. Cohen, M. Manion, *ό.π.* σ.92.

<sup>225</sup> Στο ίδιο, σ.92.

άδειας για τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων, καθώς προετοιμάστηκε και χορηγήθηκε έντυπο εγγραφής συγκατάθεσης της έρευνας, όπου στο τέλος περιλάμβανε ειδικό χώρο για τη συναίνεση και μαγνητοφώνηση της συνέντευξης. Ως συγκατάθεση του ερευνώμενου ορίζεται «κάθε ένδειξη βουλήσεως, ελεύθερη, συγκεκριμένη, ρητή και εν πλήρη επιγνώσει, με την οποία το υποκείμενο των δεδομένων εκδηλώνει ότι συμφωνεί, με δήλωση ή με σαφή θετική ενέργεια, να αποτελέσουν αντικείμενο επεξεργασίας τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν».<sup>226</sup> Στο έντυπο συγκατάθεσης τονίστηκε επιπρόσθετα ότι η συμμετοχή στην έρευνα είναι εθελοντική, ότι θα τηρηθούν τα προβλεπόμενα περί ανωνυμοποίησης των δεδομένων, ώστε να καταστούν μη ταυτοποιήσιμα με σκοπό τον αποκλεισμό του ενδεχόμενου μελλοντικής ταυτοποίησης των υποκειμένων και το έντυπο συμπληρώθηκε από τον ερωτώμενο, αφού πρωτίστως η ερευνήτρια είχε σιγουρευτεί ότι ο ερωτώμενος είχε κατανοήσει τους σκοπούς της έρευνας. Συνακόλουθα ο οδηγός συνέντευξης και τα ερωτήματα διατυπώθηκαν με τέτοιο τρόπο ώστε να διέπονται από σεβασμό και διακριτικότητα, στοιχεία τα οποία χαρακτήριζαν και την ερευνήτρια καθόλη τη διάρκεια της συνέντευξης αλλά και κατά την επεξεργασία του υλικού, με σκοπό να μην συμπεριληφθούν πληροφορίες, οι οποίες μπορεί να αποκάλυπταν ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα του ερωτώμενου και να μην αποκαλυφθεί με κανένα τρόπο η ταυτότητα του. Ακόμη τα δεδομένα που έχουν συλλεχθεί κατά την έρευνα (μαγνητοφωνημένο και χειρόγραφο υλικό) φυλάσσονται σε ασφαλές πλαίσιο.

### **Κεφάλαιο 3: Παρουσίαση των αποτελεσμάτων**

#### **3.1. Τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού της πιλοτικής έρευνας**

Ο πληθυσμός της παρούσας πιλοτικής έρευνας, αποτελείται συνολικά από 6 άτομα, εκ των οποίων 3 άτομα συνθέτουν το πληθυσμό της έρευνας των εργοδοτών και 3 άτομα των αποφυλακισμένων. Τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού των εργοδοτών αφορούν σε 2 άνδρες και 1 γυναίκα. Ο ένας εκ των ανδρών είναι 59 ετών, είναι ιδιοκτήτης βιοτεχνίας και ο τομέας απασχόλησης της επιχείρησης αφορά στην μεταποίηση τσαντών. Ο άλλος άνδρας είναι 36 ετών, ο τομέας απασχόλησης του αφορά στην εστίαση και είναι ιδιοκτήτης καφετέριας. Τέλος η γυναίκα του πληθυσμού των εργοδοτών είναι 46 ετών είναι διευθύντρια ανθρωπίνου

---

<sup>226</sup> Χ. Ζαραφονίτου, Ι. Τσίγκανου, «Πλαίσιο κανόνων ηθικής και δεοντολογίας της εγκληματολογικής έρευνας, υπό το πρίσμα του γενικού κανονισμού προστασίας δεδομένων (ΓΚΠΔ)», Διόνικος, Αθήνα, 2020, σ.65, Διαθέσιμο στο: [https://criminology.panteion.gr/index.php?option=com\\_content&view=article&id=590:«πλαίσιο-κανόνων-ηθικής-και-δεοντολογίας-της-εγκληματολογικής-έρευνας,-υπό-το-πρίσμα-του-γκπδ](https://criminology.panteion.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=590:«πλαίσιο-κανόνων-ηθικής-και-δεοντολογίας-της-εγκληματολογικής-έρευνας,-υπό-το-πρίσμα-του-γκπδ)

δυναμικού και διαχείρισης εγκαταστάσεων και η επιχείρηση στην οποία εργάζεται πρόκειται για εμπορική εταιρία οχημάτων και μηχανημάτων.

Τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού της ερευνάς των αποφυλακισθέντων αφορούν εξίσου σε 2 άνδρες και 1 γυναίκα. Ο ένας εκ των ανδρών είναι 63 ετών, το εκπαιδευτικό του επίπεδο είναι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και πριν τη φυλάκιση εργαζόταν ως διακοσμητής βιτρινών σε εμπορικά καταστήματα. Μετά την αποφυλάκιση έχει εργαστεί με τη μορφή ημιαπασχόλησης ως καθαριστής και ως εργάτης σε χωράφια, ενώ τη χρονική στιγμή διεξαγωγής της έρευνας βρίσκεται υπό καθεστώς ανεργίας. Έχει αποφυλακισθεί εδώ και 3 χρόνια, έχει φυλακισθεί 3 φορές, εκ των οποίων παρέμεινε στη φυλακή την πρώτη φορά 2 χρόνια, τη δεύτερη φορά 2 χρόνια και τη τρίτη φορά 1 χρόνο (5 χρόνια φυλάκισης συνολικά). Ο άλλος άνδρας του πληθυσμού της έρευνας είναι 63 ετών, το εκπαιδευτικό του επίπεδο είναι εξίσου δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και πριν τη φυλάκιση του εργαζόταν ως ιδιωτικός οδηγός. Μετά την αποφυλάκιση, εργάστηκε ως καθαριστής για κάποια χρόνια, ενώ τώρα βρίσκεται και αυτός σε κατάσταση ανεργίας. Έχει αποφυλακισθεί εδώ και 8 χρόνια, έχει φυλακισθεί 1 φορά και το συνολικό διάστημα παραμονής του στη φυλακή ήταν 1 χρόνος. Τέλος η γυναίκα του υπό μελέτη πληθυσμού, είναι 51 ετών, το εκπαιδευτικό της επίπεδο είναι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και πριν τη φυλάκιση εργαζόταν σε κατάστημα Internet Café. Μετά την αποφυλάκιση εργάστηκε για μικρό χρονικό διάστημα ως πωλήτρια σε μαγαζί με ξηρούς καρπούς και τώρα είναι άνεργη. Αποφυλακίστηκε πριν από 9 μήνες και τη στιγμή διεξαγωγής της έρευνας βρίσκεται σε καθεστώς υφ' όρων απόλυσης. Έχει φυλακισθεί για 1 φορά, ενώ το συνολικό διάστημα παραμονής της σε σωφρονιστικό κατάστημα ήταν 2 χρόνια και 8 μήνες.

### **3.2. Οι στάσεις των εργοδοτών**

Στόχο του παρόντος κεφαλαίου αποτελεί, η ανάλυση των απαντήσεων των εργοδοτών με σκοπό την ανάδειξη των στάσεων τους σε σχέση με την εργασιακή επανένταξη των αποφυλακισμένων. Θα γίνει συνεπώς μια προσπάθεια καταγραφής των αποτελεσμάτων, βάσει ενοτήτων, των οποίων η κατανομή βασίζεται στις ερευνητικές υποθέσεις του υπό διερεύνηση ζητήματος. Οι ενότητες που θα αναλυθούν μπορεί να εμπεριέχουν απαντήσεις σε παραπάνω από μία ερώτηση, με σκοπό τη σύνθεση και την κωδικοποίηση των απαντήσεων αλλά και τη βαθύτερη κατανόηση του υπό μελέτη ζητήματος.

### **3.2.1. Το ποινικό μητρώο και ο ρόλος του στην πρόσληψη**

#### ***Ο έλεγχος του ποινικού μητρώου***

Με βάση την ανάλυση του υλικού που συλλέχθηκε διαφαίνεται ότι και οι τρεις εργοδότες, ερευνούν κατά τη διαδικασία πρόσληψης, εάν ο υποψήφιος για τη θέση εργασίας έχει ποινικό ιστορικό. Στην ερώτηση «εάν ελέγχουν το ποινικό ιστορικό του υποψηφίου», οι εργοδότες της εστίασης και της βιοτεχνίας φαίνεται να ελέγχουν σε κάθε περίπτωση το ποινικό ιστορικό, ενώ η διευθύντρια ανθρωπίνου δυναμικού της εμπορικής εταιρίας οχημάτων και μηχανημάτων, διαφοροποιήθηκε σε ένα βαθμό, δηλώνοντας ότι το ποινικό ιστορικό ελέγχεται και διασταυρώνεται μόνο σε θέσεις που αφορούν ανώτατα στελέχη. Παράλληλα διαμέσου των απαντήσεων των ερωτώμενων εργοδοτών, διαφαίνεται και ο τρόπος μέσα από τον οποίο γίνεται ο έλεγχος για το ποινικό ιστορικό των υποψηφίων. Πιο συγκεκριμένα ο έλεγχος φαίνεται να πραγματοποιείται διαμέσου αιτήματος αντιγράφου που πιστοποιεί εάν ο υποψήφιος για τη θέση εργασίας κατέχει λευκό ή βεβαρυσμένο ποινικό μητρώο. Ωστόσο μέσα από τον λόγο ενός εκ των εργοδοτών, φαίνεται πρώτα να διασταυρώνεται η πληροφορία για την ύπαρξη ποινικού ιστορικού μέσω τρίτων και σε περίπτωση υπόνοιας ποινικού ιστορικού, ο εργοδότης προβαίνει σε αίτημα για το αντίγραφο του ποινικού μητρώου.

Εργοδότης εστίασης: «*ΝΑΙ*»...«*Ζητάμε μόνο την άδεια εργασίας την οποία έχει πάρει ο ίδιος ο υπάλληλος από το αστυνομικό τμήμα...*»

Διευθύντρια ανθρωπίνου δυναμικού εμπορικής εταιρίας: «*Όχι μόνο σε διευθυντικές θέσεις όπου απαιτείται...εάν πρέπει να είναι μέλη Δ.Σ...εκεί απαιτείται κιάλας...από το Corporate Law... το οποίο έχουμε...στις υπόλοιπες προσλήψεις όχι*»... «*Κάνουμε αίτημα για αντίγραφο ποινικού μητρώου και εννοείται ενημερώνεται και ο ίδιος...το στέλεχος δηλαδή ότι θα χρειαστεί κάτι τέτοιο...*»

Εργοδότης βιοτεχνίας: «*Βεβαίως...παίρνοντας πληροφορίες...από τρίτους...σε κάποιες περιπτώσεις ζητάω και αντίγραφο ποινικού μητρώου...όταν υπάρχει η υπόνοια ότι...ο υποψήφιος υπάλληλος έχει...έχει θέματα με τη δικαιοσύνη...ζητάω πληροφορίες πρώτα...και αν μάθω κάτι...ακούσω κάτι μέσω τρίτων...τότε σίγουρα ζητάω και...και το χαρτί...*»

#### ***Η ύπαρξη ποινικού αδικήματος***

Στην ερώτηση για το «εάν διαδραματίζει κάποιο ρόλο στην απόφαση πρόσληψης το γεγονός ότι κάποιος έχει καταδικαστεί για κάποιο αδίκημα», και οι τρεις εργοδότες απάντησαν θετικά και

φάνηκαν να προβληματίζονται σε σχέση με το αν θα προσλάμβαναν κάποιον, θίγοντας ζητήματα ασφάλειας τόσο της επιχείρησης, όσο και των σχέσεων μεταξύ του υποψηφίου εργαζόμενου με ποινικό ιστορικό και των υπολοίπων εργαζομένων στην επιχείρηση.

Εργοδότης εστίασης: «Προφανώς αλλά μέχρι τώρα εμένα δεν μου έχει τύχει όσο έχω το μαγαζί ούτε όσο έχω εργαστεί σαν υπάλληλος να έχει προσληφθεί ή να έχει έρθει κάποιος ο οποίος έχει δηλώσει κάποιο ποινικό του αδίκημα...σαφώς διαδραματίζει ρόλο στο αν θα προσληφθεί κάποιος για μια δουλειά το αν έχει διαπράξει κάποιο ποινικό αδίκημα»

Διευθύντρια ανθρωπίνου δυναμικού εμπορικής εταιρίας: «Επειδή δεν μας έχει τύχει αυτό...δηλαδή γι'αυτο και δέχτηκα να κάνουμε αυτήν τη συνάντηση...γιατί με προβλημάτισε θετικά...όλο αυτό...εεεε...δεν έχει τύχει να δω βιογραφικό που το ανέφερε κάποιος...μπορεί να έχει τύχει στον ίδιο να μην το ανέφερε στο βιογραφικό του...δεν έχουμε προβληματιστεί πάνω σε αυτό το θέμα...εεε τώρα που μας δίνεται η ευκαιρία να προβληματιστούμε...θεωρώ ότι γενικότερα είναι καλό οι εταιρίες να αξιοποιούν προγράμματα που υπάρχουν για επανένταξη...δηλαδή γενικά μου φαίνεται θετικό σαν δράση ακόμη και αν είναι σε ευρωπαϊκό επίπεδο και κατευθύνεται προς τα κάτω...»

«Σίγουρα το να έχει καταδικαστεί κάποιος είναι κάτι το οποίο πρέπει να το σκεφτείς...ανάλογα με τη θέση...έχει πολύ μεγάλη σημασία να δεις και το ιστορικό του...από που έρχεται αυτός ο άνθρωπος...δηλαδή αν είναι για οικονομική διαχείριση...αναλόγως αν έχει καταδικαστεί για οικονομικά εγκλήματα....δεν θα τον βάλεις σε τέτοια θέση...έχει μεγάλη σημασία να ερευνήσεις το ιστορικό για να καταλήξεις σε τι θέση είναι κατάλληλος... γιατί δεν είμαστε μόνο εμείς είναι και ο κόσμος της επιχείρησης ο οποίος θα πρέπει να τον αποδεχτεί...όποτε είναι καλό να έλθει σε μία θέση που να ταιριάζει στο προφίλ του...και δεν θα κουβαλά την ιστορία αυτή που έχει...σίγουρα θα μας προβλημάτιζε σε σχέση με το να βρούμε ποια είναι η κατάλληλα θέση»

Εργοδότης βιοτεχνίας: «Βεβαίως...παίζει ρόλο...σε σχέση με τους άλλους εργαζόμενους και την ασφάλεια της επιχείρησης...»

### **Προβληματισμοί σε σχέση με το ποινικό μητρώο**

Στην ερώτηση που αφορούσε σχετικά με το «ποιο είναι το γεγονός που θα προβλημάτιζε τους εργοδότες σε σχέση με την πρόσληψη κάποιου με ποινικό μητρώο», μέσα από το λόγο των υποψηφίων ο προβληματισμός εστιάστηκε στους δύο από τους εργοδότες, στο φόβο μήπως τα αποφυλακισμένα άτομα επιστρέψουν ξανά σε εγκληματική δραστηριότητα, ενώ από τον τρίτο εργοδότη δόθηκε έμφαση στο γεγονός της πιθανής ύπαρξης εξαρτήσεων, σε συνδυασμό με

την υποτροπή του υποψήφιου για τη θέση εργασίας. Δυο εκ των εργοδοτών έθιξαν το ζήτημα της «εμπιστοσύνης» ως προς το πρόσωπο των αποφυλακισμένων ατόμων, ο ένας δίνοντας έμφαση στην ασφάλεια που επιζητεί στην επιχείρηση του και ο άλλος εστιάζοντας στη συνδρομή της πολιτείας, αναζητώντας «εχέγγυα» που θα διασφάλιζαν ένα είδος «αξιοπιστίας» προς το πρόσωπο του αποφυλακισμένου ατόμου και θα βοηθούσε ως προς την πρόσληψη του.

Εργοδότης εστίασης: «Εξαρτάται τι είδους έγκλημα έχει κάνει και για ποιο λόγο έχει καταδικαστεί....προφανώς ο μεγαλύτερος φόβος νομίζω είναι ...έχει να κάνει με το κομμάτι των εξαρτήσεων και όχι τόσο με το αν έχει κάνει φυλακή ή όχι...εάν έχει εξαρτήσεις μπορεί να χρειάζεται να κλέψει προκειμένου να μπορέσει να καλύψει πιο ευκολά τις εξαρτήσεις του»

Διευθύντρια ανθρωπίνου δυναμικού εμπορικής εταιρίας: «Το να είναι συνεπής ως προς τις εργασιακές απαιτήσεις και την τήρηση του ωραρίου είναι κάτι που απαιτούμε από τον κάθε υπάλληλο ούτως ή άλλως...δεν θα προβληματιζόμουν για αυτά τα θέματα....ειδικά για αυτόν σε σχέση με άλλους εργαζόμενους...όχι...ο κάθε εργαζόμενος πρέπει να είναι συνεπής...το αν θα ξαναγυρίσει στο έγκλημα...ναι...είναι αυτό που γυρνάει στο μυαλό κάποιου...που δεν έχει συσχετιστεί μέχρι στιγμής με τέτοια δεξαμενή υποψηφίων...έτσι(Παύση)....αυτό...γυρνάει στο μυαλό σου γι'αυτό και θέλεις να πάρεις λίγο περισσότερες πληροφορίες...θα μας βοηθούσε σαν εταιρία η πολιτεία να αναλαμβάνει δράσεις...να υπαχθούμε σε κάποιο πρόγραμμα...και να βοηθήσουμε... όταν αυτό γίνεται η ίδια η πολιτεία έχει φροντίσει να σου δώσει τα εχέγγυα για να μπορέσεις να προσλάβεις έναν τέτοιο άνθρωπο...έχουν τηρηθεί....οι διαδικασίες...για να είναι...όπως θα έπρεπε...άρα εφόσον έχουν τηρηθεί...αυτές οι διαδικασίες γιατί να μην δώσεις μια ευκαιρία σε αυτόν τον άνθρωπο...»

Εργοδότης βιοτεχνίας: «Το πιο πιθανό είναι ότι θα φοβόμουν μήπως ξαναγυρίσει στο έγκλημα...δεν έχει να κάνει με το ωράριο και τη δουλειά...θα φοβόμουν μήπως ξαναμπλέξει...με ότι συνεπάγεται αυτό...αυτό που με νοιάζει είναι η ασφάλεια της οικογένειάς μου...και των εργαζομένων της επιχείρησής μου...»

### **Η ανακάλυψη ποινικού ιστορικού μετά την πρόσληψη**

Στην ερώτηση που αφορούσε στο «αν ανακάλυπταν οι εργοδότες την ύπαρξη ποινικού ιστορικού μετά τη πρόσληψη κάποιου υποψηφίου», οι αντιδράσεις των εργοδοτών φαίνεται να σχετίζονται με τε το είδος του αδικήματος που έχει διαπράξει και τη προσωπικότητα του ίδιου του εργαζόμενου για το οποίο ανακαλύφθηκε ποινικό ιστορικό. Και οι τρεις εργοδότες φάνηκε σε

αυτή τη περίπτωση να επιθυμούν να προβούν σε εντατικότερο έλεγχο των εργαζομένων και έδειξαν προθυμία να διερευνήσουν το γεγονός και να αποφασίσουν κατά περίπτωση, αναλογιζόμενοι το είδος του αδικήματος, σε συνάρτηση με τη συμπεριφορά και την εργασιακή στάση των ατόμων μέχρι τη στιγμή που θα αποκαλύπτονταν το ποινικό ιστορικό. Επιπρόσθετα στην περίπτωση της διευθύντριας ανθρωπίνου δυναμικού, δόθηκε έμφαση και στην εργασιακή ιδιότητα του υποκειμένου και τη θέση εργασίας που κατέχει το άτομο για το οποίο αποκαλύφθηκε ποινικό ιστορικό στην επιχείρηση, αναζητώντας στην περίπτωση αυτή τη συνδρομή ενός αρμόδιου ειδικού. Κατά γενική ομολογία και οι τρεις εργοδότες φάνηκε να μην προβαίνουν σε άμεση απόφαση απόλυσης του υποψηφίου, γεγονός που υποδηλώνει ότι στην περίπτωση που ο εργαζόμενος εργάζεται για την επιχείρησή τους κάποιο χρονικό διάστημα είναι πιθανό να έχει «αποδείξει σε ένα βαθμό την αξιοπιστία του». Σημαντικό ρόλο ωστόσο, διαδραματίζει σε αυτή τη περίπτωση το είδος του αδικήματος(ειδεχθή, βίαια, σεξουαλικά εγκλήματα), όπως χαρακτηριστικά ειπώθηκε από δύο εργοδότες: «...δηλαδή αν έχει ποινικό ιστορικό ανθρωποκτονίας...θα πρέπει να προβληματιστούμε και να δούμε τι και πως..» «...βιαστής ας πούμε...μπορεί να τον απέλυα... τον βιαστή...αυτόν που έχει σκοτώσει...θα τον έδιωχνα αμέσως...θεωρώ ότι κάποιος μπορεί να επανενταχθεί πιο εύκολα στη κοινωνία...μετά από κλοπή...από τον βιαστή ή τον φονιά...»

Εργοδότης εστίασης: «Προφανώς να ρωτήσεις αν ισχύει ή δεν ισχύει όλο αυτό το οποίο έμαθες...να μάθεις τι ακριβώς έχει γίνει γιατί προφανώς κάποια πράγματα είναι τελείως διαφορετικά όταν στα λέει ο άνθρωπος ο οποίος τα έχει περάσει...παρά αυτά που μαθαίνεις εσύ ο ίδιος από τρίτους....και...προφανώς θα έχεις λίγο πιο στενή παρακολούθηση των κινήσεων και των αντιδράσεων αυτού.... προκειμένου να εξακριβώσεις ότι τα πράγματα βαίνουν καλώς παρότι έχει συμβεί στο παρελθόν του...»

Διευθύντρια ανθρωπίνου δυναμικού εμπορικής εταιρίας: «Αναλόγως...του ποινικού ιστορικού(Παύση)...είναι η απάντηση...δηλαδή αν έχει ποινικό ιστορικό ανθρωποκτονίας...θα πρέπει να προβληματιστούμε και να δούμε τι και πώς...αλλά όλο αυτό...γενικά...για να προκύψει θα πρέπει να τύχει κάτι...εμείς δεν ψάχνουμε ποινικά ιστορικά...για να έρθει στα χέρια μας κάτι τέτοιο σημαίνει ότι κάτι έγινε...κατά καιρούς έχει τύχει να προκύψουν κάποιες υπόνοιες για κλοπή...εκεί το διερευνάς...και αποφασίζεις αναλόγως...και κατά περίπτωση...πάντα κατά περίπτωση...εξαρτάται για ποιον μαθαίνεις και τι μαθαίνεις... εάν δεν έχεις κακά δείγματα στην ίδια τη δουλειά ίσως να το ξεπερνάς απλά...αναλόγως και τη θέση...αν πρόκειται για οικονομικό

διευθυντή...και προκύψει στην πορεία ότι έχει ποινικό μητρώο...θα ήθελα σίγουρα τη γνώμη ενός ειδικού για να διαχειριστώ το περιστατικό...»

Εργοδότης βιοτεχνίας: «Θα εξέταζα το ποινικό του μητρώο...πάλι...και τη συμπεριφορά του μέχρι και την ημέρα που το ανακάλυψα...εξαρτάται αν υπήρχαν κρούσματα...ή υποψίες ότι κάτι δεν κάνει σωστά...ή αν ήταν κάποιο από τα προαναφερθέντα εγκλήματα...που έχει κάνει...βιαστής ας πούμε...μπορεί να τον απέλυα...»

Εξέχοντα ρόλο στη διατήρηση της θέσης εργασίας κάποιου με ποινικό ιστορικό σε περίπτωση αποκάλυψης του μετά τη πρόσληψη, φάνηκε να διαδραματίζει το χρονικό διάστημα που εργάζεται για τον εργοδότη. Και για τους τρεις εργοδότες φάνηκε να υπάρχει θετική συσχέτιση του χρόνου που εργάζεται το άτομο με ποινικό ιστορικό στην επιχείρηση και της ύπαρξης εμπιστοσύνης προς το πρόσωπο του.

Εργοδότης εστίασης: «Εντάξει άμα το μάθεις στο δεκαήμερο...πρέπει να το ελέγξεις...(γελώντας)...αν το μάθεις τώρα μετά από δύο χρόνια...προφανώς δεν έχει κάποια σημασία...τον έχεις ζήσει...του έχεις περισσότερη εμπιστοσύνη γιατί τον ξέρεις...τον έχεις ζήσει στην δουλειά...»

Διευθύντρια ανθρωπίνου δυναμικού εμπορικής εταιρίας: «Σίγουρα παίζει ρόλο...όταν τον ξέρεις τον άλλον...τον έχεις δει στα δύσκολα και πως αντιδράει...μπορεί να είσαι πιο ανοιχτός...αν ανακαλύψεις κάτι...να το ξεπεράσεις πιο γρήγορα...αν έχει κερδίσει την εμπιστοσύνη σου...»

Εργοδότης βιοτεχνίας: «Όσο περισσότερο χρόνο έχει εργαστεί...τόσο καλύτερα...θα μπορούσα να βγάλω πιο ασφαλή συμπεράσματα...τον βιαστή...αυτόν που έχει σκοτώσει...θα τον έδιωχνα αμέσως...αν ήταν κλεφτής...και τον ξέρω χρόνια...τον έχω στη δουλειά...ξέρω τον χαρακτήρα του...δεν με πειράζει τόσο...θεωρώ ότι κάποιος μπορεί να επανενταχθεί πιο εύκολα στην κοινωνία...μετά από κλοπή...από τον βιαστή ή τον φονιά...»

### **3.2.2. Ο ρόλος που διαδραματίζει το είδος του αδικήματος στην απόφαση πρόσληψης**

Στην ερώτηση που αφορά στο «ρόλο που διαδραματίζει το είδος του αδικήματος που έχει διαπράξει κάποιος αποφυλακισμένος σε σχέση με την απόφαση των εργοδοτών για την πρόσληψη του», φαίνεται και οι τρεις εργοδότες να λαμβάνουν σοβαρά υπόψιν το είδος του διαπραχθέντος αδικήματος. Εκτενέστερα, οι απαντήσεις δύο εκ των εργοδοτών συγκλίνουν στο γεγονός ότι θα ήταν πιο απρόθυμοι να προσλάβουν κάποιον που έχει διαπράξει



συγκεκριμένου είδους αδικήματα, δίνοντας έμφαση σε σοβαρά εγκλήματα, όπως το αδίκημα της ανθρωποκτονίας, της εμπορίας και διακίνησης ναρκωτικών και σε σεξουαλικά αδικήματα, όπως αυτό της προσβολής της γενετήσιας ελευθερίας. Μέσα από τον λόγο δύο εκ των εργοδοτών γίνεται νύξη στο ζήτημα του φόβου και της ανασφάλειας, σε σχέση με τη σοβαρότητα του διαπραχθέντος αδικήματος: «..εάν μιλούσαμε για βίαιο σεξουαλικό έγκλημα θα προβληματιζόμουν περισσότερο για να είμαι ειλικρινής...θα ήθελα πολλές διασφαλίσεις σαν εργοδότης για να μπορέσω να προχωρήσω σε μια πρόσληψη...», «Ανάλογα με τη φύση του μητρώου που έχει...αν είναι βιαστής δεν μπορώ να τον βάλω μέσα...εδώ με την κόρη μου!...μέσα με τα υπόλοιπα κορίτσια που τυχόν εργάζονται εδώ πέρα...εεε...αν έχει διαπράξει φόνο... αν είναι έμπορος ναρκωτικών».

Επιπρόσθετα ένας εκ των εργοδοτών που ο τομέας απασχόλησης του αφορά στην εστίαση, έκανε λόγο για το αδίκημα της κλοπής και για αδικήματα περί του νόμου των ναρκωτικών. Κατά γενική ομολογία μέσα από τον λόγο των ερωτώμενων εργοδοτών διαφαίνεται να υπάρχει κάποιου είδους συσχέτιση ανάμεσα στο αδίκημα που έχει διαπράξει ο υποψήφιος και στην αντίστοιχη θέση εργασίας. Πιο συγκεκριμένα ο εργοδότης του κλάδου της εστίασης δεν θα προσλάμβανε κάποιον με ποινικό ιστορικό κλοπής ή με αδικήματα περί του νόμου των ναρκωτικών: «Προφανώς... δεν θα προσλάμβανα σίγουρα κάποιον που έχει κλέψει ...σίγουρα αν έχει καταδικαστεί για κατοχή ναρκωτικών... σε έναν χώρο με τον οποίο έχει να συναναστραφεί με άλλο κόσμο...με πελάτες...αλλά και με το ταμείο του καταστήματος». Αντιστοίχως, η διευθύντρια ανθρωπίνου δυναμικού της εμπορικής εταιρίας οχημάτων ανέφερε ότι θα εξέταζε το είδος του αδικήματος, σε σχέση με την αντίστοιχη θέση εργασίας για την οποία προορίζεται ο υποψήφιος: «Ναι σίγουρα πρέπει να λάβεις υπόψιν σου τι έχει συμβεί!.. για να καταλάβεις αν θα ήταν επιρρεπής ας πούμε...να μην του δώσεις αφορμές να ξανασκεφτεί κάποια πράγματα...εεε...πρέπει να μελετηθεί αυτό...το συγκρίνω με τη θέση εργασίας...».

Εργοδότης εστίασης: «Προφανώς... δεν θα προσλάμβανα σίγουρα κάποιον που έχει κλέψει ...σίγουρα αν έχει καταδικαστεί για κατοχή ναρκωτικών...νομίζω αυτά... αλλά γενικά δεν είναι το πιο εύκολο πράγμα να προσλάβεις κάποιον ο οποίος έχει κάνει αδικήματα...σε έναν χώρο με τον οποίο έχει να συναναστραφεί με άλλο κόσμο...με πελάτες...αλλά και με το ταμείο του καταστήματος»

Διευθύντρια ανθρωπίνου δυναμικού εμπορικής εταιρίας: «Ναι σίγουρα πρέπει να λάβεις υπόψιν σου τι έχει συμβεί!.. για να καταλάβεις αν θα ήταν επιρρεπής ας πούμε...να μην του δώσεις αφορμές να ξανασκεφτεί κάποια πράγματα...εεε...πρέπει να μελετηθεί αυτό...το συγκρίνω με τη θέση εργασίας....δηλαδή όταν θα πάρεις έναν εργαζόμενο....θα δεις ποιες είναι οι δεξιότητες

του...ποια είναι τα αδύναμα σημεία του...ποια είναι τα δυνατά του...για να μπορέσεις να τον εντάξεις ομαλά σε μία θέση εργασίας...εάν μιλούσαμε για βίαιο σεξουαλικό έγκλημα θα προβληματιζόμουν περισσότερο για να είμαι ειλικρινής...θα ήθελα πολλές διασφαλίσεις σαν εργοδότης για να μπορέσω να προχωρήσω σε μία πρόσληψη...δηλαδή...αν μιλάμε για περιπτώσεις...και...ανθρωποκτονίας...εκεί θα δυσκολευόμουν λίγο...θα ήθελα πολύ συνεργασία...από κρατικούς φορείς που προτείνουν επανένταξη...το λέω γιατί και ανθρωπίνως...ο φόβος...σε μια τέτοια περίπτωση είναι το πρώτο που σκέφτεσαι... χρειάζομαι σίγουρα βοήθεια από την πολιτεία να με βάλει σε ένα πλαίσιο να νιώθω και εγώ ότι με φροντίζουν...είναι πολύ σημαντικό το πως η ίδια η πολιτεία προωθεί τέτοιες πρωτοβουλίες...»

Εργοδότης βιοτεχνίας: «Ανάλογα με τη φύση του μητρώου που έχει...αν είναι βιαστής δεν μπορώ να τον βάλω μέσα...εδώ με την κόρη μου!...μέσα με τα υπόλοιπα κορίτσια που τυχόν εργάζονται εδώ πέρα...εεε...αν έχει διαπράξει φόνο... αν είναι έμπορος ναρκωτικών...πάλι...αν είναι για «μικροπταίσματα»...δεν θα το λάβω υπόψιν μου...αλλά για σοβαρά αδικήματα...σίγουρα...θα ληφθεί υπόψιν για να τον προσλάβω...εντάξει...για μικροκλοπές ας πούμε...εγώ τουλάχιστον δεν θα το λάμβανα υπόψιν μου...αν είναι κατ' εξακολούθηση βέβαια και έχει...πολλά αδικήματα κλοπής θα το λάμβανα υπόψιν μου...»

### **3.2.3. Η διάσταση του φύλου σε σχέση με την απόφαση πρόσληψης κάποιου με ποινικό ιστορικό**

Στην ερώτηση «εάν διαδραματίζει κάποιο ρόλο στην απόφαση πρόσληψης κάποιου με ποινικό ιστορικό το φύλο του υποψήφιου για τη θέση εργασίας», οι απαντήσεις και των τριών εργοδοτών συγκλίνουν στο ότι το φύλο δεν σχετίζεται με την απόφαση πρόσληψης, εν γένει, κάποιου υποψήφιου και συνακόλουθα δεν σχετίζεται και με κάποιον υποψήφιο που έχει ποινικό ιστορικό. Αναλυτικότερα οι ερωτώμενοι σχετικά με την απόφαση πρόσληψης κάποιου με ποινικό μητρώο, εστίασαν περισσότερο στα προσόντα του υποψηφίου σε σχέση με την αντίστοιχη θέση εργασίας και στην συνολική εικόνα της προσωπικότητας του υποψήφιου.

Εργοδότης εστίασης: «Εεε... όχι δεν θα το έλεγα...δεν έχει να κάνει το αν είναι άνδρας ή γυναίκα.. στον χώρο της εστίασης μπορούν να δουλέψουν και άνδρες και γυναίκες σε όλα τα πόστα...»

Διευθύντρια ανθρωπίνου δυναμικού εμπορικής εταιρίας: «Όχι.. κανένα!...δεν παίζει κανένα ρόλο το φύλο για καμία θέση εργασίας...εμείς κοιτάμε αν τα προσόντα...ο χαρακτήρας...του ατόμου ταιριάζει με την θέση εργασίας...τα πράγματα έχουν πλέον προχωρήσει...πλέον η

«LGPTQ» κοινότητα...εεεε...έχει εδραιωθεί...σαν εταιρία δεν μας....ενδιαφέρει...είμαστε ανοιχτοί στο διαφορετικό...οπότε το φύλο...και σε αυτήν την περίπτωση...όπως και σε καμία άλλη δεν παίζει κανένα ρόλο..»

Εργοδότης βιοτεχνίας: «Όχι...όχι...δεν παίζει ρόλο αν είναι άνδρας ή γυναίκα...το θέμα είναι να κάνει για τη δουλειά...κοιτάς και τον χαρακτήρα...και την προσωπικότητα...ειδικά αν έχει εγκληματήσει...κοιτάς πρώτα τον χαρακτήρα...»

### **3.2.4. Τα τυπικά προσόντα και η εργασιακή εμπειρία στην απόφαση πρόσληψης**

#### ***Τα τυπικά προσόντα***

Στην ερώτηση για το «τι ρόλο διαδραματίζουν τα τυπικά προσόντα (πτυχία, επιμορφωτικά σεμινάρια) στην απόφαση πρόσληψης κάποιου με ποινικό μητρώο», οι απαντήσεις των εργοδοτών συγκλίνουν στο ότι επηρεάζουν την απόφαση πρόσληψης σε κάποιο βαθμό. Δυο εκ των εργοδοτών δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην προσωπικότητα του υποψηφίου και στην ικανότητα του να μαθαίνει, πληρώνοντας τα κριτήρια για τη δυνατότητα εξέλιξης του σε σχέση με την αντίστοιχη θέση εργασίας, ενώ ένας εκ των εργοδοτών φάνηκε να είναι πιο θετικά προσκείμενος σε σχέση με την ύπαρξη κάποιας συναφούς ειδίκευσης με τον τομέα απασχόλησης.

Εργοδότης εστίασης: «Κοίτα ο τομέας της εστίασης είναι ένας τομέας ο οποίος το βασικό πράγμα που χρειάζεται κάποιος για να εργαστεί είναι η αντίληψη...από κει και πέρα αν υπάρχει λίγο...λίγο μυαλό...όλα μαθαίνονται...προφανώς τα σεμινάρια τα επιμορφωτικά και τα πιο εξειδικευμένα πάνω στον κλάδο μας είναι αυτά τα οποία βοηθάνε...αλλά...δεν είναι κάτι το οποίο θα συντελέσει στο να μην προσλάβεις κάποιον εάν δεν έχει κάποια πιστοποίηση.»

Διευθύντρια ανθρωπίνου δυναμικού εμπορικής εταιρίας: «Καταρχήν να απαντήσω γενικότερα...τα τυπικά προσόντα είναι σημαντικά...σε μία θέση...αλλά αν θα έλεγα το ποσοστό...θα έλεγα ότι είναι ένα 20% με 30%..αναλόγως τη θέση βεβαίως...αλλά γενικότερα έχουμε δει ότι...εεεε.. «you hire for character you built for skill»...δίνουμε πάρα πολύ μεγάλη έμφαση στην προσωπικότητα...αρκεί να είναι φιλότιμος...να μαθαίνει γρήγορα...και να έχει κάποια ικανότητα να μαθαίνει...συνήθως το ακαδημαϊκό επίπεδο συνδέεται με την ικανότητα να μαθαίνεις...συνήθως(Παύση)...δεν είναι απαραίτητο...αρά τα τυπικά προσόντα

καθαυτά....επαναλαμβάνω!...δεν είναι ο πιο δυνατός παράγοντας για να προσλάβεις κάποιον σε μια θέση...το ίδιο ισχύει και για αυτόν που έχει ποινικό μητρώο...δεν θα κοιτάζα τόσο τα πτυχία εάν είχα ποινικό μητρώο θα με προβλημάτιζε αυτό καθαυτό....και να μπορώ να επανεντάξω έναν άνθρωπο...και πως μπορώ να τον επανεντάξω...»

Εργοδότης βιοτεχνίας: «Αν είχε κάποιο σεμινάριο σχετικό με τη δουλειά...εεεε...θα έπαιζε ρόλο...θετικά θα το έβλεπα...αν ήταν ειδικευμένος...βέβαια θα τον προσλάμβανα πιο εύκολα...από κάποιον ανειδίκευτο θα το προτιμούσα...»

### **Επιμορφωτικά σεμινάρια κατά τη διάρκεια της φυλάκισης**

Στην ερώτηση «εάν οι εργοδότες θα έβρισκαν θετικό ως προς την πρόσληψη κάποιου υποψηφίου το γεγονός ότι έχει ολοκληρώσει κάποιο επιμορφωτικό πρόγραμμα μέσα στη φυλακή», και οι τρεις εργοδότες είχαν θετική απόκριση. Πιο συγκεκριμένα μέσα από τις απαντήσεις των ερωτώμενων φαίνεται να εστιάζουν, όχι τόσο στο γεγονός της ύπαρξης εξειδίκευσης, αλλά στο γεγονός ότι αυτή η εμπειρία κατά τη διάρκεια της φυλάκισης δίνει μια αίσθηση αλλαγής κατεύθυνσης σε σχέση με το έγκλημα. Οι εργοδότες αξιολόγησαν θετικά τη διάθεση των ατόμων αυτών για αλλαγή και προσωπική εξέλιξη, δίνοντας περισσότερες πιθανότητες για ενδεχόμενη πρόσληψη.

Εργοδότης εστίασης: «Εάν ας πούμε είχε να κάνει με τον τομέα της εστίασης...π.χ. σεμινάρια barista... ναι πολύ πιθανόν να ήταν στα συν...σίγουρα βοηθάει γιατί δείχνει ότι προσπάθησε μέσα από αυτό το οποίο έκανε να...μέσα από αυτό το οποίο πέρασε δείχνει ότι προσπάθησε τουλάχιστον να αλλάξει... να μάθει κάτι και να εξελιχθεί μέσα από εκεί..»

Διευθύντρια ανθρωπίνου δυναμικού εμπορικής εταιρίας: «Θα ήταν θετικό σίγουρα...κυρίως ως προς το ότι μέσα σε αυτό το χρονικό διάστημα...εεεε...προσπάθησε...θέλησε...να εξελιχθεί...αυτό δείχνει κάτι για την προσωπικότητα του...η διάθεση για αλλαγή...για εξέλιξη...είναι πάντα κάτι που εξετάζουμε θετικά...»

Εργοδότης βιοτεχνίας: «Ναι γιατί...αυτό δείχνει...κάτι....ότι προσπαθεί και μέσα από τη φυλακή να μπει στον ίδιο δρόμο...θα ήταν θετικό ναι...θα τον προσλάμβανα πιο εύκολα...»

### **Σύγκριση λευκού και βεβαρυμμένου ποινικού μητρώου**

Στην ερώτηση «εάν κάποιος υποψήφιος για τη θέση εργασίας με ποινικό ιστορικό διαθέτει τα ίδια τυπικά προσόντα με κάποιον που δεν έχει ποινικό ιστορικό, ποιόν θα προτιμούσατε για την κάλυψη της θέσης», υπάρχει απόλυτη προτίμηση και των τριών εργοδοτών ως προς αυτόν που δεν έχει βεβαρυμμένο ποινικό ιστορικό. Η απόφαση για τη μη πρόσληψη σε αυτή τη περίπτωση του υποψήφιου με ποινικό ιστορικό, φαίνεται να διαμορφώνεται με βάση το «ρίσκο» που θα έπαιρναν οι εργοδότες σε περίπτωση ενδεχόμενης υποτροπής και της ανασφάλειας που δημιουργεί σε αυτούς το γεγονός της ύπαρξης ποινικού ιστορικού. Παράλληλα ένας εκ των εργοδοτών θίγει και σε αυτή τη περίπτωση το ζήτημα της σοβαρότητας του διαπραχθέντος αδικήματος στην απόφαση πρόσληψης.

Εργοδότης εστίασης: «Εεεε.. προφανώς αυτόν που δεν έχει ποινικό ιστορικό»

Διευθύντρια ανθρωπίνου δυναμικού εμπορικής εταιρίας: «Υπάρχει προτίμηση...ναι!..Προς αυτόν που δεν έχει το ποινικό μητρώο...το είπα από την αρχή...αυτό μπορεί να προχωρήσει με τη βοήθεια της Πολιτείας...για να ξεπεράσεις...την ψυχολογική αβεβαιότητα που υπάρχει...προκειμένου να πάρεις μια τέτοια απόφαση...γιατί οι επιχειρήσεις παίρνουν αποφάσεις με βάση το ρίσκο....ρίσκο...impact...άρα όταν έχεις δυο υποψήφιους που ο ένας έχει ποινικό μητρώο....και άλλος όχι...τι θα κάνεις...δηλαδή αν είσαι μόνος σου σαν επιχείρηση...δεν είμαστε τεράστια επιχείρηση για να πούμε ότι θα...θα αφιερώσουμε αυτούς τους πόρους σε προγράμματα εταιρικής κοινωνικής ευθηνής γι' αυτό τον σκοπό...άρα αν μας βοηθούσε η πολιτεία....εεεε....και ειδικά στις προδιαγραφές ενός τέτοιου ανθρώπου...ότι έχει περάσει από μια κατάσταση...ότι έχει μετανοήσει δηλαδή...ότι έχει αποδείξει ότι θέλει να αλλάξει...»

Εργοδότης βιοτεχνίας: «Αυτόν που δεν έχει ποινικό μητρώο...αλλά...και πάλι εξαρτάται το μητρώο του...αν ήταν βεβαρυμμένο υπερβολικά το μητρώο του...θα έπαιζε ρόλο σίγουρα αρνητικό....αν δεν ήταν...τα πταίσματα σημαντικά δεν θα έπαιζε και τόσο ρόλο...»

### **Εργασιακή εμπειρία πριν τη φυλάκιση**

Σχετικά με την ερώτηση «τι ρόλο διαδραματίζει η εργασιακή εμπειρία πριν τη φυλάκιση στην απόφαση πρόσληψης κάποιου με ποινικό μητρώο», οι απαντήσεις των εργοδοτών διαφοροποιούνται. Δύο εκ των εργοδοτών θεωρούν σημαντική την ύπαρξη προϋπηρεσίας, με τον έναν εκ των δύο να αποκρίνεται θετικότερα ως προς την πρόσληψη κάποιου με ποινικό ιστορικό, εφόσον υπάρχει συναφής προϋπηρεσία με το αντικείμενο απασχόλησης. Αντιθέτως ένας εκ των εργοδοτών εμμένει στο προβληματισμό σε σχέση με το ποινικό μητρώο και δεν

θεωρεί ότι η εργασιακή εμπειρία πριν τη φυλάκιση θα διαδραμάτιζε κάποιο ρόλο στην απόφαση πρόσληψης.

Εργοδότης εστίασης: «Πολύ σημαντικό... γιατί δεν ξέρεις για ποιο λόγο φυλακίστηκε στην τελική...μπορεί να φυλακίστηκε καταλάθος...φυσικά ρωτάς για την προϋπηρεσία πριν.. γενικά ρωτάς για την προϋπηρεσία του άλλου και για την εκπαίδευση του άλλου στο σύνολο... τώρα το κομμάτι της φυλάκισης νομίζω ότι είναι σχετικό...κοιτάς και άλλα πράγματα όπως και η προϋπηρεσία και τον χαρακτήρα...και αποφασίζεις αναλόγως...»

Διευθύντρια ανθρωπίνου δυναμικού εμπορικής εταιρίας: «Όχι δεν αλλάζει κάτι...είναι ο ίδιος προβληματισμός...αν έχει ποινικό μητρώο...θα με απασχολούσε αυτό...δεν θα κοιτούσα την εργασιακή εμπειρία πριν...»

Εργοδότης βιοτεχνίας: « Βεβαίως παίζει ρόλο...θα το σκεφτόμουν πιο εύκολα αν είχε εμπειρία στον τομέα...»

### **Εργασιακή εμπειρία μετά την αποφυλάκιση**

Στην ερώτηση «τι ρόλο διαδραματίζει η εργασιακή εμπειρία μετά την αποφυλάκιση στην απόφαση πρόσληψης κάποιου με ποινικό μητρώο», οι εργοδότες φαίνεται διαμέσου των απαντήσεων τους να τη θεωρούν σημαντική. Πιο συγκεκριμένα δυο εκ των εργοδοτών δίνουν έμφαση στο γεγονός, ότι από τη στιγμή που έχει εργασιακή εμπειρία κάποιος μετά την αποφυλάκιση, αυτό τον καθιστά αυτόματα πιο αξιόπιστο, καθώς υποδεικνύει πως το άτομο έχει επανενταχθεί σε ένα βαθμό και έχει αφήσει πίσω του την εμπλοκή με την εγκληματική δραστηριότητα. Ωστόσο μέσα από τον λόγο ενός εκ των εργοδοτών και συγκεκριμένα αυτόν της εστίασης, διαφαίνεται η δυσκολία που αντιμετωπίζουν τα αποφυλακισμένα άτομα να εργαστούν στον συγκεκριμένο κλάδο και οι στιγματιστικές συνέπειες του ποινικού μητρώου ως προς την εύρεση εργασίας.

Εργοδότης εστίασης: Πολύ σημαντικό... αλλά δεν ξέρω κατά πόσο θα μπορέσει κάποιος μετά την αποφυλάκιση του να μπορέσει να εργαστεί ξανά σε αντίστοιχο κλάδο με αυτόν της εστίασης...δεν έχω δηλαδή αυτή τη στιγμή κάποιο παράδειγμα ανθρώπου που έχει προσληφθεί μετά από φυλακή...τουλάχιστον στο δικό μου κοντινό επαγγελματικό περιβάλλον....εάν προσλάμβανα κάποιον που έχει κάνει φυλακή...θα κοιτούσα περισσότερο την εργασιακή εμπειρία πριν.... γιατί μετά κατά πάσα πιθανότητα είναι δύσκολο να έχει...»

Διευθύντρια ανθρωπίνου δυναμικού εμπορικής εταιρίας: «Μετά την αποφυλάκιση είναι λίγο πιο εύκολο...διότι όταν έχει αποφυλακιστεί και έχει επανενταχθεί στην κοινωνία ήδη...είναι...ένας τρόπος να μπορέσεις να ησυχάσεις κάποιες αμφιβολίες...διότι έχει ήδη μπει σε μια διαδικασία...έχει επανενταχθεί...έτσι...και πλέον...το...το αφήνει πίσω του...είναι πιο εύκολο σίγουρα αν έχει εργασιακή εμπειρία αφού έχει αποφυλακισθεί....σίγουρα!»

Εργοδότης βιοτεχνίας: «Δεν με πειράζει αν είναι πριν τη φυλακή ή μετά...εμπειρία να είναι...ειδικά αν είναι και στον τομέα μας...ακόμα καλύτερα...εντάξει...αν έχει και μετά τη φυλακή κάτι...κάτι δείχνει αυτό...έχει...είναι πιο κοντά στον έντιμο βίο...αλλά γενικά...η εμπειρία είναι σημαντική...»

### **3.2.4. Ο ρόλος που διαδραματίζουν οι συστάσεις μέσω τρίτων στην απόφαση πρόσληψης κάποιου με ποινικό μητρώο**

Στην ερώτηση σχετικά με το «ρόλο που διαδραματίζουν οι συστάσεις μέσω τρίτων για την πρόσληψη κάποιου με ποινικό μητρώο», υπάρχει ταύτιση και των τριών εργοδοτών ως προς το θετικό ρόλο που διαδραματίζουν οι συστάσεις μέσω τρίτων. Εκτενέστερα οι εργοδότες θίγουν σε αυτή τη περίπτωση το ζήτημα της εμπιστοσύνης και της ασφάλειας που δημιουργούνται απέναντι στο άτομο με το ποινικό μητρώο, όταν διαμεσολαβεί κάποιος τρίτος και τους παρέχει τις απαραίτητες διασφαλίσεις. Παράλληλα ένας εκ των εργοδοτών τονίζει πως σε αυτή τη περίπτωση δημιουργείται και ένα αίσθημα υποχρέωσης του αποφυλακισμένου ατόμου, προς το πρόσωπο του διαμεσολαβητή, το οποίο διευκολύνει τη δυνατότητα πρόσληψης.

Εργοδότης εστίασης: «Εεεε... θα τον έπαιρνα πιο ευκολά σίγουρα....αν κάποιος που ξέρω καλά μου διασφάλιζε ότι κάνει για την δουλειά...ότι ρε παιδί μου έχει κάνει φυλακή άλλα είναι καλό παιδί....θα το σκεφτόμουν πιο ευκολά....να τον προσλάβω»

Διευθύντρια ανθρωπίνου δυναμικού εμπορικής εταιρίας: « Ναι...σίγουρα ναι!...θα ήμουν πιο θετικά προσκείμενη...διότι θα ένιωθα πιο ασφαλής...ότι κάποιος εγγυάται για αυτόν...ότι θα είναι και αυτός ίσως πιο συνεπής...γιατί θα έχει έρθει εδώ και θα αισθάνεται και αυτός ότι...ότι είναι υπόχρεος σε κάποιον...θα το σκεφτόμουν σίγουρα περισσότερο να τον προσλάβω...»

Εργοδότης βιοτεχνίας: «Ναι θα έπαιζε σημαντικό ρόλο...θα τον προσλάμβανα πιο εύκολα...γιατί υποτίθεται ξέρω τον άνθρωπο...που τον συστήνει και θα μπορούσα να....να εκτιμήσω την κατάσταση πριν τον προσλάβω....εάν μου έλεγε κάποιος άνθρωπος...που τον ξέρω...του έχω

εμπιστοσύνη...ξέρεις...αυτός έχει επανενταχθεί στην κοινωνία...θα τον εμπιστευόμουν...πιο εύκολα..»

### **3.2.4. Η μετασφρονιστική μέριμνα και ο ρόλος της στην απόφαση πρόσληψης κάποιου υποψηφίου με ποινικό μητρώο**

#### **Η πρόσληψη διαμέσου κρατικού προγράμματος**

Στην ερώτηση «εάν οι εργοδότες θα προσλάμβαναν ευκολότερα κάποιον υποψήφιο με ποινικό μητρώο διαμέσου κάποιου κρατικού προγράμματος», οι απαντήσεις διαφοροποιούνται. Δυο εκ των εργοδοτών δεν θεωρούν ότι θα προσλάμβαναν ευκολότερα κάποιον με ποινικό ιστορικό διαμέσου κάποιου κρατικού προγράμματος, δίνοντας έμφαση περισσότερο στα προσόντα των υποψηφίων για την αντίστοιχη θέση εργασίας. Αντιθέτως η διευθύντρια ανθρωπίνου δυναμικού φαίνεται να είναι θετικά προσκείμενη, δίνοντας έμφαση στη μείωση του ενδεχόμενου ρίσκου και τονίζοντας ότι η παρουσία του κράτους και του θεσμικού του ρόλου σε αυτή τη περίπτωση, διασφαλίζει τη νομιμότητα των διαδικασιών και των όρων πρόσληψης του υποψηφίου.

Εργοδότης εστίασης: «Δεν ξέρω...δεν νομίζω...νομίζω ότι για μένα είναι ακριβώς το ίδιο...ίσα...ίσα πιο πολύ θα εμπιστευόμουν έναν άνθρωπο που θα ερχόταν μόνος του και να μου ζητούσε δουλειά παρά ένα κρατικό πρόγραμμα....ίσως εάν υπήρχε χρηματοδότηση από πίσω...αλλά και πάλι θα με ενδιέφερε αν μου κάνει για τη δουλειά πρώτα..»

Διευθύντρια ανθρωπίνου δυναμικού εμπορικής εταιρίας: «Ναι...σίγουρα ναι...γιατί θα διασφάλιζε κάποιες διαδικασίες...θα δημιουργούνταν καλύτεροι όροι...είναι αλλιώς να εγγυάται το κράτος...μας διευκολύνει και μας να πάρουμε το ρίσκο...»

Εργοδότης βιοτεχνίας: «Δεν νομίζω να παίζει ιδιαίτερο ρόλο...δεν θα έπαιξε κάποιο ρόλο για μένα αν έρχεται με κρατικό πρόγραμμα ή επιχορήγηση...το θέμα είναι να είναι κατάλληλος για τη δουλειά...»

#### **Η ύπαρξη ειδικού επιμελητή κοινωνικής επανένταξης**

Στην ερώτηση «εάν οι εργοδότες θα θεωρούσαν θετικό το γεγονός να υπήρχε κάποιος ειδικός επιμελητής κοινωνικής επανένταξης που θα παρέχει εργασιακή συμβουλευτική και θα δημιουργεί έναν σύνδεσμο μεταξύ των εργοδοτών και των αποφυλακισμένων ατόμων με στόχο την εύρεση εργασίας», οι απαντήσεις και των τριών εργοδοτών βρίσκονται σε απόλυτη συμφωνία. Και οι τρεις εργοδότες αποκρίθηκαν θετικά ως προς την ύπαρξη ενός ειδικού επιμελητή κοινωνικής



επανεένταξης, ο οποίος σύμφωνα με τα λεγόμενα τους, θα τους παρέχει τις απαραίτητες διασφαλίσεις σχετικά με την πρόσληψη κάποιου με ποινικό ιστορικό. Μέσα από τον λόγο των εργοδοτών φαίνεται ότι επιζητούν έναν διαμεσολαβητή, ο οποίος θα παρέχει συμβουλευτική και θα δημιουργεί έναν διάλογο επικοινωνίας μεταξύ των εργοδοτών και των αποφυλακισμένων ατόμων και ο οποίος με την κατάλληλη εξειδίκευση θα επιλύει και τα διάφορα εργασιακά προβλήματα που μπορεί να προκύπτουν. Η ύπαρξη ειδικού επιμελητή επανεένταξης και του θεσμικού του ρόλου, φαίνεται να δημιουργεί στους εργοδότες μεγαλύτερο αίσθημα εμπιστοσύνης και μειώνει το αίσθημα του ρίσκου απέναντι στα άτομα με ποινικό ιστορικό, καθώς αναζητούν έναν ενδιάμεσο κρίκο που θα αναλαμβάνει την ευθύνη για τυχόν προβλήματα που μπορεί να προκύψουν. Συνακόλουθα, τονίζεται και σε αυτή τη περίπτωση, το αίσθημα της υποχρέωσης που θα αισθάνονται τα αποφυλακισμένα άτομα απέναντι στον επιμελητή κοινωνικής επανεένταξης, δημιουργώντας στους εργοδότες μεγαλύτερο αίσθημα ασφάλειας σε σχέση με την πρόσληψη κάποιου με ποινικό μητρώο.

Εργοδότης εστίασης: *«Σίγουρα αυτό είναι κάτι το οποίο θα βοηθούσε πάρα πολύ....και νομίζω ότι θα είχε...θα ήταν ένας πολύ δυνατός ενδιάμεσος κρίκος ανάμεσα στο κράτος και στους επιχειρηματίες της εστίασης προκειμένου να μπορέσει αυτό να υλοποιηθεί σωστά και να βρίσκουν και αυτοί οι άνθρωποι πιο ευκολιά δουλειά»*

Διευθύντρια ανθρωπίνου δυναμικού εμπορικής εταιρίας: *«100%!...Σαφέστατα!...ναι γιατί τι γίνεται...θες εξειδικευμένους ανθρώπους να κάνουν αυτή τη δουλειά...όπως όταν δεν ξέρεις κάτι ο ίδιος...πας να βρεις από την αγορά κάποιον που το ξέρει...άρα...υπάρχει διάθεση μέσα σε αυτή τη δεξαμενή και να βοηθήσουμε στην επανεένταξη αλλά δεν έχουμε την εξειδικευμένη γνώση να το κάνουμε μόνοι μας...θα θέλαμε έναν σύνδεσμο που να μπορεί να μας...να μας ησυχάζει όσον αφορά στις αμφιβολίες μας...να μας λύνει τα θέματα...και ημών...και της άλλης πλευράς....άρα βλέπω σαφέστατα ένα θετικό πρόσημο σε έναν τέτοιο επαγγελματικό ρόλο...και είναι και πάρα πολύ ωραίος ρόλος... κρατήστε δύο πράγματα...βοήθεια από την πολιτεία και συνεργασία με εξειδικευμένους επαγγελματίες που θα λειτουργούν σαν....εεεε...σαν σύνδεσμος..»*

Εργοδότης βιοτεχνίας: *«Πιστεύω θα βοηθούσε... από θέμα εμπιστοσύνης...δηλαδή...θα έπρεπε και αυτός να λογοδοτήσει σε κάποιον...και γώ να απευθυνθώ...σε κάποιον...θετικό θα το έβλεπα...ναι...μου προσφέρει ασφάλεια...αυτό...»*

**Πίνακας 1: Σύνοψη των απαντήσεων των εργοδοτών με τη μορφή πίνακα**

<b>Κατάλογος θεματικών</b>	<b>Εργοδότης εστίασης</b>	<b>Διευθύντρια ανθρωπίνου δυναμικού</b>	<b>Εργοδότης βιοτεχνίας</b>
<b>Έλεγχος ποινικού μητρώου</b>	Ναι, μέσω αντίγραφου ποινικού μητρώου	Ναι, μέσω αντίγραφου ποινικού μητρώου	Διασταύρωση πληροφορίας μέσω τρίτων και ακολούθως αίτημα για αντίγραφο ποινικού μητρώου
<b>Η ύπαρξη ποινικού αδικήματος στη απόφαση πρόσληψης</b>	Διαδραματίζει ρόλο	Διαδραματίζει ρόλο	Διαδραματίζει ρόλο
<b>Προβληματισμοί σε σχέση με το ποινικό μητρώο</b>	Ουσιοξάρτηση και πιθανότητα υποτροπής	Πιθανότητα υποτροπής	Πιθανότητα υποτροπής
<b>Ανακάλυψη ποινικού ιστορικού μετά τη πρόσληψη</b>	Εντατικότερος έλεγχος, πιθανόν όχι απόλυση	Εντατικότερος έλεγχος, πιθανόν όχι απόλυση ανάλογα το είδος του αδικήματος	Εντατικότερος έλεγχος, πιθανόν όχι απόλυση, απόλυση σε περίπτωση σοβαρού αδικήματος(ανθρωποκτονίας, βιασμού)
<b>Ανακάλυψη ποινικού ιστορικού μετά τη πρόσληψη και χρονικό διάστημα εργασίας</b>	Θετική συσχέτιση χρονικού διαστήματος εργασίας και πιθανότητας μη απόλυσης του υποψήφιου με ποινικό ιστορικό Απροθυμία πρόσληψης για το αδίκημα της κλοπής και αδικήματα περί του νόμου των ναρκωτικών, σύνδεση του αδικήματος με την αντίστοιχη θέση εργασίας	Θετική συσχέτιση χρονικού διαστήματος εργασίας και πιθανότητας μη απόλυσης του υποψήφιου με ποινικό ιστορικό	Θετική συσχέτιση χρονικού διαστήματος εργασίας και πιθανότητας μη απόλυσης του υποψήφιου με ποινικό ιστορικό
<b>Το είδος του αδικήματος στην απόφαση πρόσληψης</b>	Απροθυμία πρόσληψης για το αδίκημα της κλοπής και αδικήματα περί του νόμου των ναρκωτικών, σύνδεση του αδικήματος με την αντίστοιχη θέση εργασίας	Απροθυμία πρόσληψης για το αδίκημα της ανθρωποκτονίας, και για σεξουαλικά αδικήματα, σύνδεση του αδικήματος με την αντίστοιχη θέση εργασίας	Απροθυμία πρόσληψης για το αδίκημα της ανθρωποκτονίας, της εμπορίας και διακίνησης ναρκωτικών και για σεξουαλικά αδικήματα.
<b>Ο ρόλος του φύλου στην απόφαση πρόσληψης κάποιου με ποινικό μητρώο</b>	Δεν διαδραματίζει κανένα ρόλο, έμφαση στη προσωπικότητα και τα προσόντα	Δεν διαδραματίζει κανένα ρόλο, έμφαση στη προσωπικότητα και τα προσόντα	Δεν διαδραματίζει κανένα ρόλο, έμφαση στη προσωπικότητα και τα προσόντα
<b>Τυπικά προσόντα υποψηφίων</b>	Θετικό ρόλο σε κάποιο βαθμό	Θετικό ρόλο σε κάποιο βαθμό	Θετικό ρόλο σε κάποιο βαθμό

<p><b>Επιμορφωτικό σεμινάριο στη φυλακή</b></p>	<p>Θετική αξιολόγηση όχι τόσο ως προς την εξειδίκευση αλλά ως προς την αλλαγή κατεύθυνσης σε σχέση με το έγκλημα</p>	<p>Θετική αξιολόγηση όχι τόσο ως προς την εξειδίκευση αλλά ως προς την αλλαγή κατεύθυνσης σε σχέση με το έγκλημα</p>	<p>Θετική αξιολόγηση όχι τόσο ως προς την εξειδίκευση αλλά ως προς την αλλαγή κατεύθυνσης σε σχέση με το έγκλημα</p>
<p><b>Σύγκριση λευκού - βεβαρυσμένου ποινικού μητρώου και ίδιων τυπικών προσόντων</b></p>	<p>Πρόσληψη αυτού με το λευκό ποινικό μητρώο</p>	<p>Πρόσληψη αυτού με το λευκό ποινικό μητρώο λόγω ρίσκου ενδεχόμενης υποτροπής</p>	<p>Πρόσληψη αυτού με το λευκό ποινικό μητρώο, διασύνδεση με τη σοβαρότητα του διαπραχθέντος αδικήματος.</p>
<p><b>Εργασιακή εμπειρία πριν τη φυλάκιση</b></p>	<p>Θετική ανταπόκριση</p>	<p>Αρνητική ανταπόκριση, προβληματισμός σε σχέση με το ποινικό μητρώο</p>	<p>Θετική ανταπόκριση κυρίως σε περίπτωση συναφούς εμπειρίας</p>
<p><b>Εργασιακή εμπειρία μετά την αποφυλάκιση</b></p>	<p>Θετική ανταπόκριση, έμφαση στη δυσχέρεια απόκτησης εμπειρίας μετά τη φυλάκιση σε αυτόν τον κλάδο λόγω των στιγματιστικών συνεπειών του ποινικού μητρώου</p>	<p>Θετική ανταπόκριση, εκλαμβάνεται ως δείκτης επανένταξης</p>	<p>Θετική ανταπόκριση, εκλαμβάνεται ως δείκτης επανένταξης</p>
<p><b>Συστάσεις μέσω τρίτων για την πρόσληψη κάποιου με ποινικό ιστορικό</b></p>	<p>Θετική απόκριση, αίσθημα ασφάλειας και εμπιστοσύνης</p>	<p>Θετική απόκριση., αίσθημα ασφάλειας και εμπιστοσύνης</p>	<p>Θετική απόκριση, αίσθημα ασφάλειας και εμπιστοσύνης</p>
<p><b>Πρόσληψη διαμέσου κρατικού προγράμματος</b></p>	<p>Αρνητικά προσκείμενος, έμφαση στα τυπικά προσόντα</p>	<p>Θετικά προσκείμενη, μείωση του ρίσκου διαμέσου του θεσμικού ρόλου του κράτους</p>	<p>Αρνητικά προσκείμενος, έμφαση στα τυπικά προσόντα του υποψήφιου</p>
<p><b>Ύπαρξη ειδικού επιμελητή κοινωνικής επανένταξης</b></p>	<p>Θετικά προσκείμενος, έμφαση στον διαμεσολαβητικό ρόλο</p>	<p>Θετικά προσκείμενη, έμφαση στην εξειδίκευση, στον διαμεσολαβητικό ρόλο και στο αίσθημα ασφάλειας</p>	<p>Θετικά προσκείμενος, έμφαση στην δημιουργία όρων εμπιστοσύνης, ασφάλειας και στο αίσθημα υποχρέωσης από τα αποφυλακισμένα άτομα απέναντι στο πρόσωπο του</p>

### 3.2.5. Σύνοψη των αποτελεσμάτων των στάσεων των εργοδοτών

Αναλύοντας τις απαντήσεις των εργοδοτών σχετικά με τις θεματικές ενότητες που διαμορφώθηκαν παραπάνω θα γίνει μια προσπάθεια διεξαγωγής κάποιων συμπερασμάτων. Πιο συγκεκριμένα με βάση την ανάλυση των απαντήσεων προκύπτει πως οι εργοδότες προβαίνουν σε έλεγχο του ποινικού μητρώου των υποψήφιων εργαζομένων, καθώς η ύπαρξη ποινικού ιστορικού φαίνεται να διαδραματίζει αποθαρρυντικό ρόλο στην απόφαση πρόσληψης. Εκτενέστερα οι λόγοι για τους οποίους οι εργοδότες προβληματίζονται σε σχέση με την ύπαρξη ποινικού ιστορικού φαίνεται να είναι η ανασφάλεια που τους δημιουργεί αυτό καθαυτό, σε συνδυασμό με τον φόβο ενδεχόμενης υποτροπής των αποφυλακισμένων ατόμων. Ο φόβος και η ανασφάλεια αναφέρονται τόσο στον υποκειμενικό φόβο περί διάπραξης κάποιου αδικήματος σε βάρος αυτών και των υπόλοιπων εργαζομένων της επιχείρησης, όσο και στην ενδεχόμενη εν γένει υποτροπή του ατόμου, η οποία θα δημιουργούσε πρακτικά προβλήματα στην μεταξύ τους εργασιακή σχέση.

Ωστόσο παρά τη σκεπτικιστική στάση που εμφανίζουν ως προς την πρόσληψη κάποιου υποψηφίου με ποινικό μητρώο, οι εργοδότες φαίνεται να μην προβαίνουν άμεσα σε απόλυση, σε περίπτωση αποκάλυψης ποινικού ιστορικού μετά την πρόσληψη, αλλά να προχωρούν σε εντατικότερο έλεγχο των εργαζομένων, λαμβάνοντας υπόψιν στην αντίδραση που θα έχουν, το είδος του αδικήματος σε συνάρτηση με την αντίστοιχη θέση εργασίας και το χρονικό διάστημα που εργάζονται τα άτομα για την επιχείρηση. Ακόμη διαφαίνεται θετική συσχέτιση του χρόνου εργασίας κάποιου εργαζομένου για την επιχείρηση με την δημιουργία όρων εμπιστοσύνης προς το πρόσωπο του, ακόμη και μετά την αποκάλυψη ποινικού ιστορικού. Σημαντική επίδραση για την απόφαση πρόσληψης κάποιου με ποινικό ιστορικό, διαδραματίζει το είδος και η σοβαρότητα του διαπραχθέντος αδικήματος, ιδίως για τα εγκλήματα της ανθρωποκτονίας, της προσβολής της γενετήσιας ελευθερίας και της κατοχής και διακίνησης ναρκωτικών, καθώς φαίνεται το είδος του αδικήματος να λαμβάνεται υπόψιν σε σχέση με τη αντίστοιχη θέση εργασίας για την οποία προορίζεται ο υποψήφιος. Π.χ. Ο εργοδότης εστίασης δεν θα προσλάμβανε κάποιον με ποινικό ιστορικό κλοπής, καθώς η θέση εργασίας του έχει να κάνει με την διαχείριση των χρημάτων της επιχείρησης.

Επιπροσθέτως, μέσα από την ανάλυση των απαντήσεων των εργοδοτών προκύπτει, ότι το φύλο του υποψηφίου δεν διαδραματίζει κανένα ρόλο στην απόφαση πρόσληψης κάποιου με ποινικό ιστορικό. Όσον αφορά τα τυπικά προσόντα των υποψηφίων αυτά εκλαμβάνονται θετικά σε κάποιο βαθμό από τους εργοδότες, αλλά για την απόφαση πρόσληψης κάποιου με ποινικό ιστορικό δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην προσωπικότητα και τις δυνατότητες του σε σχέση

με τη θέση εργασίας, ενώ η απόκτηση κάποιας πιστοποίησης κατά τη διάρκεια της εγκλεισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα αξιολογείται θετικά ως δείκτης αλλαγής και θέλησης του αποφυλακισμένου να απεμπλακεί από το έγκλημα. Παράλληλα σε σχέση με τα τυπικά προσόντα, οι εργοδότες δείχνουν σαφή προτίμηση σε κάποιον με λευκό ποινικό μητρώο, σε σχέση με κάποιον με τα ίδια τυπικά προσόντα, αλλά βεβαρυμμένο ποινικό μητρώο. Η ύπαρξη εργασιακής εμπειρίας παρουσιάζεται σημαντική σε κάποιο βαθμό και ιδίως αν είναι συναφής του αντικειμένου στο οποίο αναφέρεται η θέση εργασίας, με τους εργοδότες εντούτοις, να δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην ύπαρξη εργασιακής εμπειρίας μετά την αποφυλάκιση, αξιολογώντας την θετικά και ως πιθανό δείκτη επανένταξης.

Τέλος, εξέχοντα ρόλο στην απόφαση πρόσληψης κάποιου με ποινικό μητρώο διαδραματίζει η έννοια της «εμπιστοσύνης» και της «αξιοπιστίας» στο πρόσωπο των αποφυλακισμένων ατόμων. Οι εργοδότες φαίνεται να αποζητούν διασφαλίσεις, είτε μέσω συστάσεων από τρίτα πρόσωπα τα οποία γνωρίζουν και θα εγγυηθούν για την αξιοπιστία του υποψηφίου με ποινικό ιστορικό, είτε μέσω της ύπαρξης ειδικού επιμελητή επανένταξης, ο οποίος μέσω του θεσμικού του ρόλου και της εξειδίκευσης του, θα παρέχει συμβουλευτική και θα δημιουργεί στους εργοδότες μεγαλύτερο αίσθημα εμπιστοσύνης, μειώνοντας το αίσθημα του ρίσκου που μπορεί να αισθάνονται οι εργοδότες, απέναντι σε αυτή την κατηγορία ατόμων.

### **3.3. Οι στάσεις των αποφυλακισμένων**

Στόχος του παρόντος κεφαλαίου είναι να αποτυπωθούν οι στάσεις των αποφυλακισμένων ατόμων σε σχέση με το ρόλο που διαδραματίζει η εργασία στην επανένταξη και εκτενέστερα να αναλυθούν οι απόψεις τους σε σχέση με τους δυσχεραντικούς παράγοντες που προκύπτουν κατά την εργασιακή τους επανένταξη. Θα γίνει συνεπώς μια προσπάθεια καταγραφής των αποτελεσμάτων, βάσει ενοτήτων, των οποίων η κατανομή βασίζεται στις ερευνητικές υποθέσεις του υπό διερεύνηση ζητήματος. Οι ενότητες που θα αναλυθούν μπορεί να εμπεριέχουν απαντήσεις σε παραπάνω από μία ερώτηση, με σκοπό τη σύνθεση και την κωδικοποίηση των απαντήσεων, αλλά και τη βαθύτερη κατανόηση του υπό μελέτη ζητήματος.

### 3.3.1. Ο ρόλος της εργασιακής εμπειρίας

#### **Εργασιακή εμπειρία πριν τη φυλάκιση**

Σε σχέση με την ερώτηση «τι ρόλο διαδραματίζει η εργασιακή εμπειρία πριν τη φυλάκιση στην εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση», μέσα από τις απαντήσεις των ερωτώμενων φαίνεται η εργασία πριν τη φυλάκιση να μην διαδραματίζει σημαντικό ρόλο ως προς την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση, καθώς μέσα από τον λόγο και των τριών αποφυλακισμένων, γίνεται εμφανές, ότι η εμπειρία της φυλάκισης και η ύπαρξη ποινικού μητρώου δυσχεραίνει την επαγγελματική τους ένταξη. Δύο εκ των ερωτώμενων, επισημαίνουν τη σημασία των συστάσεων μέσω τρίτων, με τον έναν εκ των δύο, να δίνει έμφαση στη μετασφρονιστική αρωγή και στα κρατικά προγράμματα, τα οποία συμβάλουν στην εύρεση εργασίας. Επιπλέον και οι τρεις υποψήφιοι υποστηρίζουν πώς παρόλο που πριν τη φυλάκιση είχαν εργασιακή εμπειρία, μετά την αποφυλάκιση είναι δύσκολο να επιστρέψουν στις ίδιες εργασιακές συνθήκες.

Ερωτώμενος/η 1: «Δεν μπορούσα μετά τη φυλακή να βρω δουλειά με τίποτα...και βέβαια δεν μπορούσα να γυρίσω στη παλιά μου δουλειά με τίποτα... επειδή έγραψε η φυλακή εμένα επάνω μου...είμαι από αυτούς που άμα τους στερήσεις την ελευθερία...παθαίνουν ήττα μεγάλη...ήμουν οδηγός...έχω τελειώσει τουριστικές επιστήμες...δεν βοήθησαν αυτά όταν βγήκα....να είναι καλά η επάνοδος...που μου βρήκε έστω μια δουλειά...για κάποιο καιρό αλλιώς θα ήμουν στο δρόμο...δεν παίζει ρόλο η εργασία πριν...εκτός αν έχεις γνωριμίες...έχεις κάποιον και σου πει...το παραβλέπουμε ότι έχεις κάνει φυλακή....ξέρω με τι άνθρωπο έχω να κάνω...δώστα όλα και δούλεψε...»

Ερωτώμενος/η 2: «Εεεε....δεν βρήκα τις ίδιες....εργασιακές συνθήκες εννοείται...καμία σχέση...τότε πριν τη φυλάκιση μου είχα γύρω στους 120 πελάτες...δεν προλάβαινα...μέρα νύχτα δεν προλάβαινα να δουλέψω!...Μετά (Αναστεναγμός)..μετά κάπου με χάσανε...κάπου...πήρανε άλλον...κατά την διάρκεια της φυλακής...έχασα τους πελάτες...και τώρα είμαι με δύο...τρεις περιπτώσεις...καμία φορά με φωνάζουν...κάποια διορθώματα....και...τώρα κάνω δουλείες του ποδιού ας πούμε...όπου βρω μεροκάματο....άρα.....η εργασία που είχα πριν δεν βοηθάει τώρα...όχι...»

Ερωτώμενος/η 3: «Δούλευα πριν...ναι από την αρχή που ήρθα στην χώρα...είμαι 20 χρόνια εδώ...έχω περάσει από σπίτια...καθαρισμούς...από δουλειά σε νοσοκομείο...και τελευταία μου εργασία...ήταν το Internet Cafe...όπου έκατσα αρκετά χρόνια...εντάξει εμπειρία παντού

*είχα...για να βρεις τώρα δουλειά...το ποινικό μητρώο τα χαλάει λίγο...δυσκολεύεται δεν μπορείς...παντού...δηλαδή...χρειάζεται είτε κάποιο πρόγραμμα είτε κάποια γνωριμία...για να μπει σε δουλειά...»*

### ***Επιμορφωτικά προγράμματα και εργασία στη φυλακή***

Σε σχέση με την ερώτηση «τι ρόλο διαδραματίζουν τα επιμορφωτικά προγράμματα στη φυλακή ως προς την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση», υπάρχει διαφοροποίηση στις απαντήσεις των ερωτώμενων. Δυο εκ των ερωτηθέντων θεωρούν, παρόλο που οι ίδιοι δεν παρακολούθησαν κάποιο πρόγραμμα κατά τη διάρκεια της φυλάκισης τους, ότι δεν βοηθούν ως προς την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση, με τον έναν εκ των δύο να αναφέρει πως τα επιμορφωτικά προγράμματα σε συνδυασμό με την εργασία, χρησιμεύουν κυρίως ως προς την μείωση του χρόνου της παραμονής στη φυλακή και τον άλλον να αναφέρει, ότι ούτε η εργασιακή εμπειρία του κατά τη διάρκεια της φυλακής, αποτέλεσε αρωγό ως προς την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση. Αντιθέτως, ο τρίτος ερωτώμενος θεωρεί ότι διαμέσου της εργασιακής απασχόλησης και της παρακολούθησης επιμορφωτικών προγραμμάτων μέσα στη φυλακή, το άτομο έχει τη δυνατότητα να διατηρήσει αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης και να ανταπεξέλθει με ευνοϊκότερους όρους στη ψυχολογική επιβάρυνση που μπορεί να δημιουργεί το καθεστώς του εγκλεισμού, ενώ παράλληλα μπορεί να αποκτήσει και κάποιες δεξιότητες τις οποίες θα χρησιμοποιήσει ως προς την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση.

Ερωτώμενος/η1: «*Τα προγράμματα μέσα...δεν βοηθάνε ιδιαίτερα...εκτός αν ο φυλακισμένος...πως να στο πω...έχει σχέδιο...όταν βγει από τη φυλακή και αντιλαμβάνεται ότι αυτό το πρόγραμμα θα βοηθήσει...εννοώ ας πούμε οι αλλοδαποί...που μαθαίνουν τη γλώσσα...γενικά δεν πολυβοηθά...το κάνουν γιατί...κόβουν μέρες...και τα επιμορφωτικά και η καθαριότητα αφαιρούν μέρες...φυλάκισης...όσους γνώρισα...ποτέ δεν τους βοήθησε το πρόγραμμα στη φυλακή...ξέρω γώ...ράβανε...μαθαίνουν να βάζουν...αλλά έξω δεν κάνανε κάτι σχετικό...οι περισσότεροι που ξέρω...δηλαδή...ή καθαριστές είναι...ή ανακατεύονται πάλι με δοσούλες...ξέρεις...έχουν ζαναμπλέξει..»*

Ερωτώμενος/η 2: «*Κανένα...η φυλακή για μένα...εντάξει...ίσα που εξέτισα την ποινή μου...με είχαν σε καλή κατάσταση γιατί ήμουν κύριος μέσα στη φυλακή!...είχα καλή διαγωγή...πάντα...και ήμουν πάντα στα καλά πόστα...δούλενα στην αίθουσα συνηγόρων με τους δικηγόρους...φώναζα φυλακισμένους στα ραντεβού τους...να είναι με τους δικηγόρους τους...και σε καθαριότητα στη φυλακή δούλεψα...δεν μπήκα σε κάποιο πρόγραμμα στη*

φυλακή...και η δουλειά που έκανα στη φυλακή...δεν βοηθάει τώρα...το ότι καθαρίζα δεν λέει τίποτα...όλοι ξέρουν να καθαρίζουν..»

Ερωτώμενος/η 3: «Μπορείς να...υπάρχουν προγράμματα...επειδή εγώ ήμουν σε αγροτικό τμήμα...σε μας...δεν μπορούμε...γιατί έχουμε τη δική μας εργασία...οι ώρες όπως είναι...δεν μας βολεύει...δεν μπορείς να παρατήσεις τη δουλειά...τα μαθήματα πέφτουν στις ώρες εργασίας δεν μπορείς...έξι μήνες που ήμουν μέσα...στην άλλη φυλακή...πήγα...παρακολούθησα αγγλικά...και μουσική...πρόγραμμα μουσικής...γενικά αυτά βοηθάνε και για τη δουλειά μετά...και για να νιώθουμε άνθρωποι...να έχουμε μια απασχόληση...γιατί...καθένας πρέπει να δουλέψει όταν βρεθεί μέσα...και βοηθάει και το ψυχολογικό...γιατί...στη φυλακή μετράει και το ψυχολογικό κομμάτι...είναι το μεγαλύτερο...τρελαίνεσαι...εκεί βοηθάει πάρα πολύ να παρακολουθείς κάτι...να επιζήσεις!...να επιβιώσεις...να μείνεις άνθρωπος...λίγο...νορμάλ...και γενικά κάτι μαθαίνεις...μετά μπορεί στη ζωή σου να τα χρησιμοποιήσεις...να βγεις και να έχεις εργασία...διάφορα μαθήματα έχουν...barista...κουζίνα...ραπτική...κεντήματα...αυτά μετά τα βάζεις και στο βιογραφικό σου ότι ξέρεις κάτι...»

### **Εργασιακή εμπειρία μετά τη φυλάκιση**

Στην ερώτηση «τι ρόλο διαδραματίζει η εργασιακή εμπειρία μετά την αποφυλάκιση στην εύρεση εργασίας», οι ερωτώμενοι θεωρούν ότι η εργασιακή εμπειρία μετά την αποφυλάκιση, δεν διαδραματίζει σημαντικό ρόλο ως προς την εύρεση μιας σταθερής εργασίας. Δύο εκ των ερωτώμενων δίνουν έμφαση στο προχωρημένο της ηλικίας, με τον έναν εκ των δύο να θίγει συνδυαστικά με το γεγονός της προχωρημένης ηλικίας και προσωπικά θέματα υγείας, τα οποία αποτελούν πρόσκομμα στην εύρεση εργασίας, ενώ ο τρίτος ερωτώμενος δίνει έμφαση στις συστάσεις μέσω τρίτων, οι οποίες είναι κατά τη γνώμη του απαραίτητες ως προς την εύρεση εργασίας για κάποιον με ποινικό ιστορικό. Κατά γενική ομολογία μέσα από τα λεγόμενα των ερωτώμενων διαφαίνεται, ότι η εργασιακή εμπειρία που έχουν μετά την αποφυλάκιση είναι αποσπασματικού χαρακτήρα, γεγονός που δεν ευνοεί τη εργασιακή τους ένταξη.

Ερωτώμενος/η 1: «Δεν βοηθά όχι...γιατί πλέον μεγάλωσα εγώ...δεν ήθελα να γυρίσω και στην προηγούμενη δουλειά...γιατί έχω και θέματα υγείας...έχω παρκινσόν...και σαν οδηγός δεν θα είχα τα αντανακλαστικά να οδηγήσω...μετά τη φυλακή δεν μπορούσα να βρω δουλειά πουθενά...πέρα από κάποιο χαρτζιλίκι...μετά ευτυχώς ήρθε σωτήρια...το πρόγραμμα...το στέγη και εργασία...όπου με βοήθησαν να κάνω αίτηση...ευτυχώς...»

Ερωτώμενος/η 2: « Η εμπειρία η εργασιακή μετά την αποφυλάκιση...όχι δεν με βοηθάει...είναι αποσπασματική...κάνω μεροκάματα εδώ και κει...δεν έχω σταθερή δουλειά...ένα εισόδημα...να



*πω ότι ως καθαριστής...που έχω δουλέψει μετά τη φυλακή...να πω ότι με βοήθησε να βρω μια άλλη δουλειά... θέλουν να έχω κάποια εμπειρία...την οποία δεν μπορείς να την έχεις....όταν έχεις βγει από τη φυλακή...σε αυτήν την ηλικία...»*

Ερωτώμενος/η 3: *«Εντάξει και στο μαγαζί που δούλεψα...με τους ξηρούς καρπούς...ως πωλήτρια...από γνωστό τη βρήκα...πήγα και με πήρε...ήξερε ότι βγήκα από τη φυλακή...και τώρα που θέλω πάλι δουλειά...πάλι από γνωριμία ψάχνω να βρω...εντάξει δεν ξέρω αν βοηθάει ή δεν βοηθάει η εμπειρία μετά τη φυλακή...εντάξει σε ρωτάνε όπου πας...τι εμπειρία έχεις...ανάλογα τι δουλειά βρίσκεις...κάποιες χρειάζονται και γνώσεις...αν ξέρω καλά ελληνικά...αν γράφω...αν διαβάζω...»*

### **3.3.2. Ο ρόλος του ποινικού μητρώου στην εύρεση εργασίας**

Στην ερώτηση «αν το ποινικό μητρώο αποτελεί εμπόδιο στην εύρεση εργασίας», οι απαντήσεις των ερωτώμενων διαφοροποιούνται. Ένας εκ των ερωτώμενων δεν θεωρεί ότι το ποινικό μητρώο αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα ως προς την εύρεση εργασίας, μολονότι δηλώνει ότι δεν αποκαλύπτει το ποινικό του ιστορικό εάν δεν του ζητηθεί, και εστιάζει περισσότερο στο γεγονός του προχωρημένου της ηλικίας, το οποίο θεωρεί ότι τον εμποδίζει ως προς την εύρεση εργασίας. Ο δεύτερος ερωτώμενος θεωρεί ότι το ποινικό μητρώο στιγματίζει σε μεγάλο βαθμό τα αποφυλακισμένα άτομα ως προς την εύρεση εργασίας. Ο ίδιος, σε σχέση με τις αναπαραστάσεις των εργοδοτών αναφέρει, πως η απόφαση των εργοδοτών για την πρόσληψη κάποιου με ποινικό ιστορικό, διαμορφώνεται ανάλογα με τη σοβαρότητα του αδικήματος και τη θέληση των εργοδοτών να εντυφήσουν στα προσόντα και τις δεξιότητες του αποφυλακισμένου που αναζητεί εργασία. Παράλληλα σύμφωνα με τον ίδιο, το ποινικό μητρώο επηρεάζει και τη διατήρηση μιας εργασίας, καθώς στη περίπτωση που δημιουργηθεί κάποιο εργασιακό πρόβλημα, ο εργοδότης θα απολύσει το αποφυλακισμένο άτομο, λόγω του ποινικού ιστορικού του. Ο τρίτος ερωτώμενος θεωρεί εξίσου στιγματιστική την ύπαρξη ποινικού μητρώου, καθώς αποκόπτει τον αποφυλακισμένο από πολλούς εργασιακούς τομείς. Σχετικά με τις αναπαραστάσεις των εργοδοτών για τα αποφυλακισμένα άτομα, ο ίδιος δηλώνει εξίσου, ότι είναι καλύτερο να αποκρύπτει το ποινικό του ιστορικό, εάν του δίνεται η δυνατότητα, καθώς οι εργοδότες θα τον αξιολογήσουν αρνητικά και μπορεί να μην προβούν στην πρόσληψη του.

Ερωτώμενος/η 1: « Όχι καθόλου...δεν μου το ζητάνε....αν με ρωτήσουν το λέω...ότι έχω κάνει φυλακή...αν δεν με ρωτήσουν...δεν το λέω...δεν νομίζω...ότι είναι η φυλακή το θέμα...είναι η ηλικία μου που δεν βρίσκω δουλειά..»

Ερωτώμενος/η 2: «Δεν είχα συνειδητοποιήσει...μέχρι τη στιγμή που βγήκα...ότι αν ψάξει κάποιος μπορεί να βρει ό,τι έχεις κάνει!...η φυλακή γράφει πάνω σου και σε ακολουθεί!...το ποινικό μητρώο εμποδίζει να...κοίτα...τώρα επειδή είναι λίγο πιο προχωρημένα τα μυαλά...θα το βάλω 50-50...δηλαδή κάποιιοι σου λένε ότι δεν έχουν κανένα πρόβλημα...ναι...έχει να κάνει και με το τι έχεις κάνει...δηλαδή αν έχεις σκοτώσει...δεν θα σε πάρει κάποιος για δουλειά...αν το ξέρει...αλλά δεν θα έπρεπε να λειτουργεί έτσι...κάνεις κάτι και τιμωρείσαι...το πληρώνεις...δεν ξέρω και αν έχει και τη διάθεση ο εργοδότης...να σε δει σαν κουτάκι στο γραφείο του ή να επεκταθεί... και να αξιολογήσει το χαρακτήρα σου και να πει ότι...τον είδα και από μια άλλη πλευρά τον άνθρωπο...το αξίζει να πάρει τη δουλειά ότι και αν έχει κάνει...όταν θα πεις τι έχεις κάνει...όταν τα λες όλα...θα το πληρώσεις...αν γίνει κάτι στη δουλειά και ξέρουν ότι έχεις ιστορικό...είσαι ο πρώτος που θα την πληρώσει...αυτός που θα πρέπει να φύγει με το δάχτυλο θα σε δείχνουν...επειδή έχεις προίστορία..»

Ερωτώμενος/η 3: «Ναι...ανάλογα και τη δουλειά βέβαια...αν το ζητάνε αναγκαστικά....το λες και άμα σε πάρουν σε πήραν...ανάλογα...άμα δεν στο ζητήσουν...μπορεί και να μην το πεις...γιατί θα σε δουν με κακό μάτι... Το βασικό είναι ότι δεν μπορείς να δουλέψεις παντού....δηλαδή...μπορεί να χρειαστεί να βρεις δουλειά....κάπου ας πούμε σε δουλείες σε νησιά...για σεζόν και πρέπει να δώσεις το παρόν στην αστυνομία...όποτε είναι δύσκολο....το πρώτο που δυσκολεύει είναι το ποινικό μητρώο...και επειδή εγώ έχω αποφυλακισθεί με όρους...και δίνω το παρόν...εεε...στην αστυνομία...κάθε μήνα...όποτε αν θα πας εκτός Αθήνας...να δουλέψεις...πρέπει να μεταφέρεις την υπογραφή σου εκεί...και να πας στον εισαγγελέα....είναι ολόκληρη διαδικασία...και αν μάθει και το αφεντικό ότι είσαι πρώην αποφυλακισμένη...μπορεί να μη σε θέλει...μετά...το ποινικό μητρώο παίζει ρόλο σε πολλές δουλείες...πας σε ξενοδοχείο πέντε αστέρων...να δουλέψεις...με κόσμο ξέρεις με πολυτέλεια...και άμα μάθει ότι ήσουν φυλακή...δεν θα σε πάρει...γιατί σε αυτές τις δουλείες...καμία φορά ζητάνε χαρτί...ότι δεν έχεις κάνει φυλακή...»

### **3.3.3. Ο ρόλος των κοινωνικών δικτύων ως προς την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση**

Στην ερώτηση «εάν διαδραματίζουν κάποιο ρόλο τα κοινωνικά δίκτυα ως προς την εύρεση εργασίας», μέσα από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων διαφαίνεται ότι ο ρόλος των κοινωνικών δικτύων είναι βοηθητικός ως προς την εύρεση εργασίας, αλλά κυρίως διαδραματίζει σημαντικό ρόλο ως προς την εν γένει υποστήριξη (ψυχολογική/οικονομική), των αποφυλακισμένων ατόμων, τόσο κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα, όσο και μετά την αποφυλάκιση. Πιο συγκεκριμένα δύο εκ των ερωτηθέντων δίνουν έμφαση στον υποστηρικτικό ρόλο της οικογένειας τόσο κατά την περίοδο του εγκλεισμού όσο και μετά την αποφυλάκιση. Παράλληλα δύο εκ των ερωτηθέντων, κάνουν λόγο για την υποστήριξη που έλαβαν μέσω του φιλικού τους περίγυρου και πιο συγκεκριμένα, ένας εκ των ερωτώμενων αναφέρεται στην οικονομική στήριξη που έλαβε από κάποιον φίλο του κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού, ενώ ο άλλος αναφέρει ότι διαμέσου του φιλικού περιβάλλοντος, κατάφερε να εργαστεί για κάποιο χρονικό διάστημα. Επιπρόσθετα, ένας ερωτώμενος αναφέρεται στη σύντροφο του, η οποία αποτέλεσε για εκείνον «στήριγμα ζωής», τόσο κατά τη διάρκεια της φυλάκισης, όσο και μετά παρέχοντας του και οικονομική υποστήριξη.

Ερωτώμενος/η 1: «Το ευτύχημα ήταν ότι ένας προσωπικός μου φίλος...είχε συμφωνήσει με την ιδιοκτήτρια μου...να κατέβει το ενοίκιο από 180..στα...90...και της το πλήρωνε μαζί με τους λογαριασμούς όσο ήμουν μέσα....η οικογένεια...μου...όχι...ο αδερφός μου όχι...καμία σχέση...δεν ήρθε ούτε να με δει στη φυλακή...έχουμε και περιουσιακά στη μέση...η πρώην σύζυγος...με βοήθησε...και τα παιδιά μου με στήριξαν...ειδικά η μεγάλη μου κόρη... είναι και πιο συναισθηματική...μέσα...στη φυλακή με στήριζαν πολύ...και όταν βγήκα...συναισθηματικά...γιατί...μετά ψυχολογικά...είχα πέσει...πολύ...μου έφερναν ρούχα...φαγητά...παρόλο που είχαμε χωρίσει...»

Ερωτώμενος/η 2: «Δεν έχω κανέναν... είμαι μόνος μου...απλά...έχω...κάποιους φίλους...ούτε συγγενείς έχω...κανέναν δεν έχω από οικογενειακό περιβάλλον...όλοι έχουν πεθάνει...είμαι μόνος μου ας πούμε...εδώ και πολλά χρόνια...έχω κάποιους φίλους τους οποίους δεν μπορώ να πω κολλητούς...όχι...αλλά είναι κάποιοι που...ε...καμία φορά βοηθάνε να βρω κάτι...ένα μεροκάματο...με βοήθησαν να βρω κάποια μαγαζιά στον κλάδο μου...και γενικά μεροκάματα...από καθαρισμό...μέχρι στα αμπέλια να μαζεύω σταφύλια...δουλείες του ποδιού δηλαδή...το ζευγάρι μου ας το πω...που συγκατοικούμε...αυτή με βοήθησε...και στη φυλακή που

μπήκα...κράτησε το διαμέρισμα...που ήταν σε ενοίκιο...αυτή έδινε το ενοίκιο...όσο μπορούσε με βοήθησε και όταν βγήκα...και αυτή δεν έχει μια σταθερή δουλειά...η σύντροφος μου!... Να την έχει καλά ο θεός!...Τα χρωστάω όλα σε αυτήν!(Συγκίνηση)...Όταν με γνώρισε είχα ήδη μπλέξει...και εμείνει εκεί μαζί μου...το στήριγμα της ζωής μου...»

Ερωτώμενος/η 3: «Μεγάλο βεβαίως...βοηθάνε...αν έχεις δίπλα σου ανθρώπους...σε βοηθάνε...εννοείται...η οικογένεια με στήριζε...η μαμά μου...προσωπικά με στηρίζει ακόμα και τώρα...και οικονομικά...»

### **3.3.4. Η διάσταση του φύλου στην αναζήτηση εργασίας μετά την αποφυλάκιση**

Σε σχέση με την ερώτηση «εάν διαδραματίζει κάποιο ρόλο το φύλο ως προς την εύρεση εργασίας», και οι τρεις ερωτώμενοι συγκλίνουν στο γεγονός, ότι δεν διαδραματίζει κανένα ρόλο ως προς την πρόσληψη το φύλο καθαυτό, ενώ δύο εκ των ερωτώμενων έδωσαν περισσότερη έμφαση στη προσωπικότητα και στη θέληση του αποφυλακισμένου ατόμου να εργαστεί.

Ερωτώμενος/η 1: «Όχι γιατί...έτυχα μπροστά ας πούμε σε συνέντευξη εργασιακή...που μπροστά μου ήταν 3 κοπέλες και μετά εγώ...και αυτοί έβλεπαν το ίδιο...έναν άνθρωπο...ανθρώπους που ήταν πρώην φυλακισμένοι...δεν έχει να κάνει με το φύλο...τουλάχιστον...στη διαδικασία τη φανερή...δεν ξέρω τι σκεφτόντουσαν...πίσω τους...στη φανερή διαδικασία...γενικά πιστεύω...έχουμε ίδια αντιμετώπιση...»

Ερωτώμενος/η 2: «Δεν νομίζω...όχι...εντάξει...να είναι καθαρό το μητρώο σου...είναι κάτι...ξεχωριστό...αλλά το αν είσαι άνδρας ή γυναίκα...δεν παίζει και πολύ μεγάλο ρόλο για να βρει κάποιος δουλειά ειδικά άμα είναι έμπειρος πάνω σε κάτι...είναι θέμα προσωπικότητας και χαρακτήρα...και έμπνευσης...πάνω στην δουλειά...να θες να δουλέψεις αυτό μετράει...δημιουργικότητα...και θέληση...»

Ερωτώμενος/η 3: «Όχι (Παύση)...είτε άνδρας...είτε γυναίκα...αν το θέλει...πραγματικά κάτι να βρει...και γενικά και να μην έχεις περάσει φυλακή...στη σημερινή ζωή δεν είναι εύκολο να βρεις δουλειά...δεν βρίσκεται εύκολα...αν το θέλεις κάτι...βρίσκεις...αν θέλεις να δουλέψεις...δεν παίζει ρόλο...στον καθαρισμό ας πούμε...στους νέους ορίζοντες...δουλεύουν άνδρες...και γυναίκες...δεν παίζει ρόλο και εγώ γυναίκα είμαι και έκανα αγροτικές δουλείες στη φυλακή...βαριές ήταν...πάρα πολύ...με τα μηχανήματα...με σκάψιμο...στο χώμα!...Χρειάζεται και δύναμη και όλα...κόβεις δέντρα...καθαρίζεις...σκάβεις...και όμως τα κατάφερα και ας είμαι γυναίκα...μες τα κακά...υπάρχει και καλό...δηλαδή με δυνάμωσε πάρα πολύ...η επαφή με τη

φύση...που δεν είχα ιδέα...που μπαίνουν και πως βγαίνουν...τα φυτά...στη ζωή ότι μαθαίνεις μπορεί να σου χρειαστεί...»

### **3.3.5. Η μετασφρονιστική μέριμνα και η εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση**

Μέσα από τον λόγο των τριών αποφυλακισμένων ατόμων διαφαίνεται ότι η μετασφρονιστική μέριμνα θεωρείται κομβικής σημασίας ως προς την επανένταξη τους, καθώς προσφέρει στους αποφυλακισμένους κάποια απαραίτητα εφόδια, όπως η εργασία και η στέγη. Εκτενέστερα δύο εκ των ερωτώμενων αναφέρουν πως ήταν πολύ σημαντική η αρωγή της Επανόδο, ως προς την εύρεση εργασίας και μία εκ των ερωτώμενων αναφέρεται στο Δίκτυο Φυλακισμένων και Αποφυλακισμένων Γυναικών, το οποίο της παρείχε στέγη, τροφή και εργασία, δημιουργώντας ευνοϊκές συνθήκες, όχι μόνο ως προς την εργασιακή της ένταξη αλλά και ως προς την αποχή από εξαρτησιογόνες ουσίες: «..ευτυχώς είχα το δίκτυο και για να με βοηθήσει να βρω δουλειά...να μην πάω παράπλευρα πάλι...να περπατάς στον σωστό δρόμο....γενικά...σε απελπισία πολλές φορές πέφτεις...ειδικά εγώ...χρήστρια ήμουν...ευκολά σε δυσκολία μπορείς να σε τραβήξει...»

Ερωτώμενος/η 1: *Ναι με βοήθησαν πολύ από την επάνοδο...αυτοί οι άνθρωποι ξέρουν τι έχει χάσει ένας άνθρωπος που μπήκε φυλακή...το μέσα ήταν το πρόβλημα...το έξω χάρη σε έναν φίλο και χάρη στην επάνοδο...στήριξη τρομερή!...και για να βρω δουλειά...να σταθώ στα πόδια μου...»*

Ερωτώμενος/η 2: *«Μέσα από την Επάνοδο...αν βοηθήθηκα...κάπως...με έστειλαν και έκανα κάποια μεροκάματα...και σε συνεργείο καθαρισμού πήγα...δυο τρεις φορές...σε αυτήν την ηλικία που είμαι...είναι δύσκολό να βρω δουλειά...και άλλοι απλοί πολίτες που δεν έχουν μπει φυλακή στην ηλικία μου...την ίδια αδικία αντιμετωπίζουν...δεν είμαι μόνο εγώ...πόσο μάλλον εγώ...που έχω κάνει και μια φυλακή...αλλά είμαι αισιόδοξος τύπος...δεν το βάζω κάτω(Γέλιο)...πιστεύω στη δική μου δύναμη πιο πολύ...δεν περιμένω από το κράτος...από τους άλλους...»*

Ερωτώμενος/η 3: *«Πάρα πολύ...μιλάμε για πάρα πολύ!...εγώ κάθε μέρα λέω δόξα το θεό!...και ευλογία το στέλνω(Γέλιο)...βρέθηκα σε αυτό το δίκτυο...δεν φαντάζεστε τι βοήθεια μπορεί να προσφέρει...μακάρι όσοι βγαίνουν από τη φυλακή να έχουν κόσμο που ξέρει να τους*

*βοηθήσει...γιατί το πρώτο που θες είναι κάπου να μείνεις...και να έχεις δουλειά...και εγώ ήμουν τυχερή...με πρόσεξαν εδώ...πολύ...πολύ!...που έμεινα στον ξενώνα...μου πρόσφερε τα πάντα...σαν να βρέθηκα στο σπίτι μου...η στήριξη ήταν φοβερή...κάτι που χρειάζεσαι να συνέλθεις...γιατί βγαίνεις και σου βγαίνει μετά και μελαγχολία...και νευρά...σκέφτεσαι τι έπαθες...που ήσουν...πώς έχασες αυτά τα χρόνια εκεί...έχεις στο κεφάλι σου πολλά...τρελαίνεσαι...ψυχολογικά δεν είσαι καλά...μέχρι να αρχίζεις να επανέλθεις...είναι μεγάλη υπόθεση όταν σου προσφέρουν στέγη...φαῖ...όλα...τουλάχιστον είσαι ήρεμη από αυτή τη πλευρά...και μπορείς να σκεφτείς...πως θα προχωρήσεις...ευτυχώς είχα το δίκτυο και για να με βοηθήσει να βρω δουλειά...να μην πάω παράπλευρα πάλι...να περπατάς στον σωστό δρόμο...γενικά...σε απελπισία πολλές φορές πέφτεις...ειδικά εγώ...χρήστρια ήμουν...ευκολά σε δυσκολία μπορείς να σε τραβήξει...»*

### ***Η ύπαρξη ειδικού επιμελητή κοινωνικής επανένταξης***

Σε σχέση με την ερώτηση «περί ύπαρξης ειδικού επιμελητή κοινωνική επανένταξης που θα παρέχει εργασιακή συμβουλευτική και θα δημιουργεί έναν σύνδεσμο μεταξύ των εργοδοτών και των αποφυλακισμένων ατόμων με στόχο την εύρεση εργασίας», υπήρξε απόλυτη ταύτιση στις απαντήσεις των ερωτώμενων, ως προς την αναγκαιότητα ύπαρξης ειδικού επιμελητή κοινωνικής επανένταξης. Εκτενέστερα διαμέσου των απαντήσεων, διαφαίνεται η ανάγκη εξειδικευμένης και ουσιαστικής υποστήριξης των αποφυλακισμένων ατόμων ως προς την εύρεση εργασίας. Μέσα από τον λόγο των υποψηφίων γίνεται εμφανές ότι χρειάζονται έναν ενδιάμεσο κρίκο, ο οποίος θα τους δημιουργεί μεγαλύτερη αίσθηση αυτοπεποίθησης και ασφάλειας και θα τους παρέχει εξειδικευμένη συμβουλευτική υποστήριξη κατά τη διαδικασία εύρεσης εργασίας. Επιπρόσθετα, ένας εκ των ερωτώμενων θίγει το ζήτημα της «υπευθυνοποίησης», καθώς θεωρεί ότι η ύπαρξη ειδικού επιμελητή κοινωνικής επανένταξης, θα δημιουργεί όρους εμπιστοσύνης στα αποφυλακισμένα άτομα, τα οποία με τη σειρά τους θα αισθάνονται υπόχρεα απέναντι σε αυτόν και συνακόλουθα θα λειτουργούν με συνέπεια και προς το πρόσωπο του εργοδότη. Παράλληλα ο ίδιος επισημαίνει, ότι ο επιμελητής κοινωνικής επανένταξης θα λειτουργεί σε κάποιο βαθμό προστατευτικά ως προς τα αποφυλακισμένα άτομα, διασφαλίζοντας για αυτά, καλύτερες εργασιακές συνθήκες.

Ερωτώμενος/η 1: «100%!...Γιατί κοίταξε να δεις...θέλει μια οργάνωση το πράγμα...γιατί δεν φτάνουν οι κοινωνικοί λειτουργοί που έρχονται μέσα στη φυλακή...πόσα να σου δώσουν...σε βλέπουν 10 λεπτά ένα τέταρτο...πιστεύω ότι αν γινόταν αυτός ο επιμελητής...και όλα τα νέα

παιδιά που έχουν όρεξη...να δουλέψουν σε αυτό το σκοπό...θα ήταν πολύ καλύτερα...θα γινόταν καλύτερη δουλειά...δηλαδή...κάποιον που να βοηθά και μέσα όσο είσαι στη φυλακή...και έξω...να σε καθοδηγήσει σωστά...γιατί αν δεν έχεις ζανά...βλέψεις προς το έγκλημα...όταν βγεις...θέλεις κάπου να πιαστείς...γκρεμίζονται όλα...ξέρετε όταν υπάρχει ο ενδιάμεσος...διαθέτει και μια πείρα...μια εξειδίκευση...ναι είναι η σανίδα σωτηρίας..»

Ερωτώμενος/η 2: «Ναι αυτό θα είναι πολύ σωστό...βεβαίως!...αυτό θα είναι πολύ σωστό για μένα...αυτή τη στιγμή...αν υπήρχε αυτό το άτομο...ίσως είχα εργασία...θα είχα κάποιο σταθερό μισθό...θα μου έδινε αυτή την αυτοπεποίθηση...να νιώθω κάποια σιγουριά...ότι κάποιος είναι εκεί για μένα...για να βρω δουλειά...να μπορώ πληρώσω τα φώτα μου...τα ενοίκια μου...τα έξοδα μου...να αισθάνομαι και εγώ ότι έχω κάποιον να με οδηγεί...με σωστό τρόπο να βρω δουλειά...»

Ερωτώμενος/η 3: «Θα ήταν καλό...ναι...γιατί...όταν βγαίνεις...δυσκολεύεσαι να βρεις τον σωστό τον δρόμο...γι'αυτο...μετά ακούς...δεύτερη φυλακή... τρίτη φυλακή...αν δεν έχουνε στήριξη...αν δεν έχουν κάτι...πέφτουν πάλι στα χάλια τους...στον άλλον τρόπο...αν έχεις όμως στήριξη...λίγο κάποιος που τον συμβουλεύει...που τον τραβάει...που τους διαλέγει σωστό δρόμο...να στέκονται στα πόδια τους...πάντα βέβαια...είναι ο άνθρωπος...τι θέληση έχει...γενικά...τι διαλέγεις...θέλεις να ζήσεις σαν άνθρωπος ή σε τραβάνε πίσω οι παρανομίες...αν έχει κάποιος καλοσύνη μέσα του και θέλει καλό δρόμο...θέλει και τη βοήθεια...γιατί μόνος του αν δεν έχει υποστήριξη μπορεί...αν δεν έχει και οικογένεια πίσω του...και γενικά όταν σε στηρίζει κάποιος ειδικός...έχεις και μια ασφάλεια...και ξέρεις ότι θα δουλέψεις...ότι θα βρεις δουλειά...και θα δουλέψεις...και θα έχεις το μεροκάματο σου και το ψωμί σου...στο ξεκίνημα...είναι το πιο βασικό...και ο άνθρωπος που σε στέλνει κάπου...δεν θες να τον εκθέσεις...και του έχεις και εμπιστοσύνη...ότι είναι εκεί να σε βοηθήσει...σε βάζει σε ευθύνη...να είσαι εντάξει απέναντι στον εργοδότη...να μην εκθέσεις κάποιον που σε βοηθάει...και να είσαι και ασφαλής...ότι και ο εργοδότης πρέπει να σε προσέχει...και να μην σου κάνει κακό...γιατί έχει δεσμευτεί...με τον μέσο άνθρωπο...γιατί και στην δουλειά γίνονται και διάφορα..»

### **3.3.6. Δυσχεραντικοί παράγοντες ως προς την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση**

Στην ερώτηση σε σχέση με το «τι άλλο θεωρείτε ότι επηρεάζει επιβαρύνει την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση», και οι τρεις ερωτώμενοι αναφέρονται στο προχωρημένο της ηλικίας ως έναν από τους κυριότερους δυσχεραντικούς παράγοντες κατά την εύρεση εργασίας. Δυο εκ

των ερωτηθέντων αναφέρονται και στις γενικές κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, όπως η οικονομική κρίση και η πανδημία του Covid -19, οι οποίες έχουν επηρεάσει την οικονομία της χώρας και κατ'επέκταση τα επίπεδα ανεργίας, με αποτέλεσμα να δυσχεραίνουν την εύρεση εργασίας των αποφυλακισμένων ατόμων, ενώ παράλληλα, ο ένας εκ των δύο θίγει και το γεγονός της ύπαρξης προβλημάτων υγείας, τα οποία επηρεάζουν σε ένα βαθμό την εύρεση εργασίας. Ο τρίτος ερωτώμενος δίνει μεγάλη έμφαση στην ουσιοεξάρτηση, η οποία σύμφωνα με τον ίδιο, δεν ευνοεί καθόλου την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση, καθώς όπως υποστηρίζει ένα τοξικοεξαρτημένο άτομο δεν μπορεί να βρίσκεται σε κατάλληλη πνευματική σε σωματική κατάσταση να εργαστεί: «...αν είσαι εξαρτημένος άνθρωπος...καταρχήν...δεν δουλεύεις!...Σπάνια...και αν δουλεύεις...δεν δουλεύεις σωστά...δεν ψάχνεις και για δουλειά...γιατί ζεις στον δικό σου κόσμο...και αυτοί...μπαινοβγαίνουν συνέχεια...γιατί μπλέκονται...»

Ερωτώμενος/η 1: «Στην περίπτωση τη δικιά μου...η υγεία παίζει ένα ρόλο...τον σοβαρότερο... και οι συνθήκες...δηλαδή οι συνθήκες όταν βγαίνεις...ο κορονοϊός...η οικονομική κρίση...γιατί στην εποχή μου πριν...όταν έλεγα ψάχνω για δουλειά...με έπαιρναν μόνοι τους τηλέφωνο...τόρα ψάχνεις εσύ για δουλειά και δεν βρίσκεις καμία...τόρα είναι ένας πάτος που δεν μπορεί να βρει δουλειά εύκολα κανένας...ένας άνθρωπος με πολύ περισσότερα προσόντα...υγιέστατος...»

Ερωτώμενος/η 2: «Η κατάσταση...που υπάρχει τώρα στον κόσμο...με πολέμους...με κρίση...οικονομική...προσωπικά...η ηλικία οπωσδήποτε έρχεται πρώτη...και ότι δεν βοηθάει και το κράτος εμάς...που έχουμε βγει σε αυτήν την ηλικία έξω...να σταθούμε στα πόδια μας...»

Ερωτώμενος/η 3: «Ναι κοίτα...στη δουλειά δεν θα σε πάρουν εάν είσαι μεγάλη...εεε...γενικά όμως υπάρχει αυτό...όχι μόνο εάν έχεις αποφυλακιστεί...και ανάλογα αν είσαι όμως εξαρτημένη σε ουσίες...αν πάλι γυρίσεις σε αυτά αυτό θα σε εμποδίσει εννοείται...είναι πάρα πολύ εύκολο...πάρα πολύ!...να ξαναγυρίσεις...είναι πάρα πολύ δύσκολο να πεις όχι...συνήθως οι χρήστες...οι εξαρτημένοι άνθρωποι...δυσκολεύονται...με το παραμικρό...με την παραμικρή δυσκολία μπορεί...να σε πάει πίσω...αν είσαι εξαρτημένος άνθρωπος...καταρχήν...δεν δουλεύεις!...σπάνια...και αν δουλεύεις...δεν δουλεύεις σωστά...δεν ψάχνεις και για δουλειά...γιατί ζεις στον δικό σου κόσμο...και αυτοί...μπαινοβγαίνουν συνέχεια...γιατί μπλέκονται...χρειάζεται πολύ δύναμη να πεις όχι...γι'αυτο ήταν για μένα σημαντικό το δίκτυο...είχα ανθρώπους...και έκοψα όλες τις γνωριμιές...και όλες τις παρέες...σαν να μην τους ήξερα...δεν πήγα από κει όταν βγήκα...δεν είδα κανέναν...δεν τηλεφώνησα σε κανέναν...δεν



έβγαινα από το σπίτι...για να μην βρεθώ μαζί τους...εάν δεν είχα στήριξη από το δίκτυο...όσο θέληση και να είχα θα δυσκολευόμουν...»

### **Εργασιακή συνέπεια**

Στην ερώτηση σχετικά με το «εάν πιστεύετε ότι μπορείτε να ανταπεξέλθετε με υπευθυνότητα σε ένα απαιτητικό, συνεχές και καθημερινό ωράριο εργασίας», παρά το προχωρημένο της ηλικίας, δύο εκ των ερωτηθέντων, θεωρούν ότι μπορούν να ανταπεξέλθουν με συνέπεια και υπευθυνότητα στην εργασία τους, με τον ένα εκ των δύο να αναφέρει ότι η υπευθυνότητα αποτελεί μέρος της προσωπικότητας, η οποία δεν αλλοιώνεται κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού: «Βεβαίως...εννοείται πάντα είχα υπευθυνότητα στην εργασία μου...πάντα ήμουν στη δουλειά μου...γενικά ο χαρακτήρας μου είναι τέτοιος...δεν χάλασε...αυτό!... και στη φυλακή δούλευα...δεν ξέχασα να δουλεύω...ξέρω ότι για να ζήσεις...πάλι πρέπει να δουλέψεις...». Εντούτοις, ένας εκ των ερωτώμενων αναφέρεται στο πρόβλημα της υγείας του, ως παράγοντα που δυσχεραίνει σε ένα βαθμό την εργασιακή του συνέπεια, κυρίως ως προς την απόδοση που μπορεί να επιτύχει ο ίδιος, σε σχέση με τις ώρες και τις απαιτήσεις της εργασίας.

Ερωτώμενος/η 1: «Παλιά ήταν καλύτερα...τώρα...λόγω της υγείας μου...δουλεύει αλλιώς το πράγμα(Συγκίνηση)...όταν διαπίστωσα...ότι δουλεύω αργά...γιατί...μας τραβήζαν ένα βίντεο την ώρα που δουλεύαμε...για να προωθήσουν τη δράση...από τους νέους ορίζοντες...και είδα πως δουλεύω...λέω τώρα είναι δυνατόν να πηγαίνω τόσο αργά(Παύση)...το παρκινσόν σου κόβει...την εεε...την ενέργεια...και ψυχολογικά δηλαδή μετά τη φυλακή έπεσα...»

Ερωτώμενος/η 2: «Βεβαίως...! Μπορώ να είμαι συνεπής...είμαι συνεπής.....καταρχήν στα ραντεβού μου(Γέλιο)...άμα δώσω ραντεβού...τον λόγο μου...είναι γραμμάτιο...και το πρώτο πράγμα είναι η συνέπεια νομίζω...άμα δεν είσαι συνεπής κάπου δεν μπορείς να κάνεις τη δουλειά σου σωστά...»

Ερωτώμενος/η 3: «Βεβαίως...εννοείται πάντα είχα υπευθυνότητα στην εργασία μου...πάντα ήμουν στη δουλειά μου...γενικά ο χαρακτήρας μου είναι τέτοιος...δεν χάλασε...αυτό!...δεν έχασα τον χαρακτήρα μου...αν θα πάω για δουλειά...να δουλέψω...στη δουλειά κάνω το καλύτερο...όταν βγαίνεις από τη φυλακή θες λίγο να συνέλθεις...εντάξει εγώ δεν έκατσα και πολύ...υπάρχουν και κορίτσια...που κάθονται και ισόβια...15 χρόνια και βάλε...ευτυχώς δεν είχα πρόβλημα με την εργασία...και στη φυλακή δούλευα...δεν ξέχασα να δουλεύω...ξέρω ότι

για να ζήσεις...πάλι πρέπει να δουλέψεις...και το πρώτο πράγμα που ψάχνεις όταν βγαίνεις...είναι...δουλειά!...»

### **3.3.7. Ο ρόλος της εργασίας στην επανένταξη**

Κλείνοντας οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να απαντήσουν στην ερώτηση «τι ρόλο διαδραματίζει η εργασία στην επανένταξη εν γένει». Και οι τρεις ερωτώμενοι συγκλίνουν ως προς το γεγονός ότι, η εργασία αποτελεί συστατικό στοιχείο της κοινωνικής επανένταξης. Πιο συγκεκριμένα μέσα από τον λόγο των ερωτώμενων αποφυλακισμένων, γίνεται εμφανές πως η ύπαρξη εργασίας δημιουργεί ευνοϊκότερους όρους διαβίωσης και προσφέρει μια αίσθηση ασφάλειας, σταθερότητας, σιγουριάς και αυτοπεποίθησης. Εκτενέστερα, δύο εκ των ερωτηθέντων αναφέρονται στην εργασία ως παράγοντα μη υποτροπής στο έγκλημα: «...η ασχολία είναι φοβερό πράγμα...όταν βγαίνεις από τη φυλακή και έχεις κάτι να δουλέψεις...γιατί οι περισσότεροι που δεν έχουν δουλειά...είναι χειρότερα και ξαναγυρίζουν πίσω πάλι...», «...άμα έχεις δουλειά δεν ξαναπέφτεις ευκολά πίσω...δεν σε τραβάει πίσω στην παρανομία...κάνεις ένα νέο ξεκίνημα...». Επιπρόσθετα, ένας εκ των ερωτηθέντων αναφέρει, ως βασικούς πυλώνες κοινωνικής επανένταξης, την ύπαρξη εργασίας και στέγης: «...είναι το σημαντικότερο η εργασία...μαζί με τη στέγη...να έχεις κάπου να μείνεις όταν βγεις...είναι μια ζυγαριά...όταν υπάρχει στέγη...υπάρχει εργασία...και όταν υπάρχει εργασία...υπάρχει στέγη...πάνε παρέα...αυτά...», ενώ παράλληλα ένας εκ των αποφυλακισμένων θεωρεί πως η ύπαρξη σταθερής απασχόλησης είναι το βασικό συστατικό στοιχείο που θα τον καθιστούσε πλήρως «επανενταγμένο» στην κοινωνία: «...μια σταθερή εργασία και ένα σταθερό μισθό...αυτό ψάχνω...το βασικό που μου λείπει για να νιώσω ότι έχω επανενταχθεί...».

Ερωτώμενος/η 1: «Οοοο!(επιφώνημα χαράς) η ασχολία είναι φοβερό πράγμα...όταν βγαίνεις από τη φυλακή και έχεις κάτι να δουλέψεις...γιατί οι περισσότεροι που δεν έχουν δουλειά...είναι χειρότερα και ξαναγυρίζουν πίσω πάλι...είναι ότι καλύτερο...να δουλεύεις...όσο βρίσκεις ασχολία...ώστε να μην νιώθεις παραγκωνισμένος...να νιώθεις...ότι κάτι προσφέρεις...εάν είπαμε... δεν κλίνεις προς το έγκλημα...γιατί άλλοι το θεωρούν σαν επάγγελμα...σε βοηθάει πάρα πολύ να ενταχθείς...και να ισορροπήσεις...να κάτσεις στα πόδια σου...η ασχολία σε κάνει να μην είναι κενό το μυαλό σου...και μετά έρχεται το...ότι...ότι σου προσφέρει την ασφάλεια...ότι έχεις ρε παιδί μου 3 ευρώ στην τσέπη σου...από το να μην έχεις ούτε λεπτό...είναι το σημαντικότερο η εργασία...μαζί με τη στέγη...να έχεις κάπου να μείνεις όταν βγεις...είναι μια ζυγαριά...όταν

υπάρχει στέγη...υπάρχει εργασία...και όταν υπάρχει εργασία...υπάρχει στέγη...πάνε παρέα...αυτά...»

Ερωτώμενος/η 2: «Αν έχω σταθερό εισόδημα...θα είμαι ο πιο ευτυχιμένος άνθρωπος που υπάρχει!...μια σταθερή εργασία και ένα σταθερό μισθό...αυτό ψάχνω...το βασικό που μου λείπει για να νιώσω ότι έχω επανενταχθεί...είναι η εργασία...η σταθερή όμως...η μόνιμη...τον εαυτό μου τον θεωρώ ικανό να κάνει και δύο και τρεις δουλειές...ακόμα έχω τις αντοχές...δεν βρίσκω γήπεδο να παίζω...δηλαδή...να ανταποδώσω αυτά που μπορώ να κάνω...θέλω...αλλά δεν μου δίνεται η ευκαιρία...το παράπονο μου είναι αυτό...έχω μάθει σε ευκινησία...και ψυχολογικά δηλαδή είναι αλλιώς όταν δουλεύεις...η δουλειά είναι το Α και το Ω στη ζωή...»

Ερωτώμενος/η 3: «Είναι σημαντική...βεβαίως...στέκεσαι πάλι στα πόδια σου...άμα βρεις δουλειά...έχεις γυρίσει σε νορμάλ ζωή...στην κανονικότητα και προχωράς...το παρελθόν δεν σε κυνηγάει...άμα έχεις δουλειά δεν ξαναπέφτεις ευκολά πίσω...δεν σε τραβάει πίσω στην παρανομία...κάνεις ένα νέο ξεκίνημα...»

**Πίνακας 2: Σύνοψη των απαντήσεων των αποφυλακισμένων με τη μορφή πίνακα**

Κατάλογος θεματικών	Ερωτώμενος/η 1	Ερωτώμενος/η 2	Ερωτώμενος/η 3
<b>Ο ρόλος της εργασιακής εμπειρίας πριν τη φυλάκιση στην εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση</b>	Δεν διαδραματίζει σημαντικό ρόλο ως προς την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση, έμφαση στις συστάσεις μέσω τρίτων για την εύρεση εργασίας	Δεν διαδραματίζει σημαντικό ρόλο ως προς την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση.	Δεν διαδραματίζει σημαντικό ρόλο ως προς την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση, έμφαση στις συστάσεις μέσω τρίτων και στη μετασφρονιστική αρωγή και τα κρατικά προγράμματα για την εύρεση εργασίας
<b>Ο ρόλος των επιμορφωτικών προγραμμάτων στη φυλακή ως προς την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση</b>	Δεν βοηθούν ως προς την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση, χρησιμεύουν κυρίως ως προς τη μείωση του χρόνου του εγκλεισμού	Δεν βοηθούν ως προς την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση.	Βοηθούν, παρέχοντας αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού, και δημιουργούν νέες δεξιότητες που βοηθούν στην εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση
<b>Ο ρόλος της εργασιακής εμπειρίας μετά την αποφυλάκιση</b>	Δεν διαδραματίζει σημαντικό ρόλο ως προς την εύρεση μιας σταθερής εργασίας, έμφαση στο	Δεν διαδραματίζει σημαντικό ρόλο ως προς την εύρεση μιας σταθερής εργασίας, έμφαση στο προχωρημένο της ηλικίας	Δεν διαδραματίζει σημαντικό ρόλο ως προς την εύρεση μιας σταθερής εργασίας, έμφαση στις συστάσεις μέσω τρίτων

<p><b>στην εύρεση εργασίας</b></p>	<p>προχωρημένο της ηλικίας και σε προβλήματα υγείας</p>		
<p><b>Ο ρόλος του ποινικού μητρώου στην εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση</b></p>	<p>Δεν αποτελεί δυσχεραντικό παράγοντα</p>	<p>Αποτελεί δυσχεραντικό παράγοντα και επηρεάζει και μετά την πρόσληψη και τη διατήρηση της εργασίας</p>	<p>Αποτελεί δυσχεραντικό παράγοντα και αποκόπτει από πολλούς εργασιακούς τομείς</p>
<p><b>Ο ρόλος των κοινωνικών δικτύων ως προς την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση</b></p>	<p>Πολύ σημαντικός ως προς τη διαδικασία επανένταξης, έμφαση στον υποστηρικτικό ρόλο της οικογένειας τόσο κατά την περίοδο του εγκλεισμού όσο και μετά την αποφυλάκιση, οικονομική στήριξη από το φιλικό περιβάλλον</p>	<p>Πολύ σημαντικός, εύρεση εργασίας μέσα από το ευρύτερο φιλικό περιβάλλον, έμφαση στη σύντροφο του η οποία παρείχε ψυχολογική και οικονομική στήριξη, τόσο κατά την περίοδο του εγκλεισμού όσο και μετά την αποφυλάκιση</p>	<p>Πολύ σημαντικός, οικονομική και ψυχολογική υποστήριξη από την οικογένεια(μητέρα)</p>
<p><b>Η διάσταση του φύλου στην αναζήτηση εργασίας μετά την αποφυλάκιση</b></p>	<p>Δεν διαδραματίζει κανένα ρόλο ως προς την πρόσληψη το φύλο καθαυτό</p>	<p>Δεν διαδραματίζει κανένα ρόλο ως προς την πρόσληψη το φύλο καθαυτό, έμφαση στη προσωπικότητα και στη θέληση του αποφυλακισμένου ατόμου να εργαστεί</p>	<p>Δεν διαδραματίζει κανένα ρόλο ως προς την πρόσληψη το φύλο καθαυτό, έμφαση στη προσωπικότητα και στη θέληση του αποφυλακισμένου ατόμου να εργαστεί</p>
<p><b>Η μετασφρονιστική μέριμνα και η εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση</b></p>	<p>Κομβικής σημασίας ως προς την εν γένει επανένταξη, σημαντική η αρωγή της Επανόδου ως προς την εύρεση εργασίας</p>	<p>Κομβικής σημασίας ως προς την εν γένει επανένταξη, σημαντική η αρωγή της Επανόδου ως προς την εύρεση εργασίας</p>	<p>Κομβικής σημασίας ως προς την εν γένει επανένταξη, σημαντική η αρωγή του Δικτύου Φυλακισμένων και Αποφυλακισμένων Γυναικών, ως προς την εύρεση εργασίας, στέγης, τροφής και απεξάρτησης</p>
<p><b>Η ύπαρξη ειδικού επιμελητή κοινωνικής επανένταξης</b></p>	<p>Αναγκαιότητα ύπαρξης ειδικού επιμελητή κοινωνικής επανένταξης, προσφέροντας αίσθηση ασφάλειας και εξειδικευμένη συμβουλευτική υποστήριξη</p>	<p>Αναγκαιότητα ύπαρξης ειδικού επιμελητή κοινωνικής επανένταξης, προσφέροντας αίσθηση ασφάλειας και αυτοπεποίθησης</p>	<p>Αναγκαιότητα ύπαρξης ειδικού επιμελητή κοινωνικής επανένταξης, δημιουργεί όρους εμπιστοσύνης/ασφάλειας και αίσθημα υποχρέωσης προς το πρόσωπο του, από τα αποφυλακισμένα άτομα</p>
<p><b>Δυσχεραντικοί παράγοντες κατά την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση</b></p>	<p>Το προχωρημένο της ηλικίας σε συνδυασμό με κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, όπως η οικονομική κρίση και η πανδημία</p>	<p>Το προχωρημένο της ηλικίας σε συνδυασμό με κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, όπως η οικονομική κρίση και η πανδημία</p>	<p>Το προχωρημένο της ηλικίας σε συνδυασμό με την ουσιοεξάρτηση</p>

<p><b>Εργασιακή συνέπεια</b></p>	<p>Δεν μπορεί να ανταπεξέλθει με συνέπεια εργασιακά εξαιτίας κάποιων προβλημάτων υγείας</p>	<p>Μπορεί να ανταπεξέλθει με συνέπεια και υπευθυνότητα παρά το προχωρημένο της ηλικίας</p>	<p>Μπορεί να ανταπεξέλθει με συνέπεια και υπευθυνότητα παρά το προχωρημένο της ηλικίας</p>
<p><b>Ο ρόλος της εργασίας στην επανένταξη</b></p>	<p>Συστατικό στοιχείο της κοινωνικής επανένταξης, αποτελεί παράγοντα μη υποτροπής στο έγκλημα</p>	<p>Συστατικό στοιχείο της κοινωνικής επανένταξης, η ύπαρξη σταθερής απασχόλησης καθιστά κάποιον πλήρως επανενηταγμένο στην κοινωνία</p>	<p>Συστατικό στοιχείο της κοινωνικής επανένταξης, αποτελεί παράγοντα μη υποτροπής στο έγκλημα</p>

### 3.3.8. Σύνοψη των αποτελεσμάτων των στάσεων των αποφυλακισμένων

Λαμβάνοντας υπόψιν την ανάλυση των απαντήσεων, όπως διαμορφώθηκαν σε ενότητες, θα γίνει μια προσπάθεια καταγραφής κάποιων συμπερασμάτων σε σχέση με τις στάσεις των αποφυλακισμένων αναφορικά με τον ρόλο που διαδραματίζει η εργασία στην επανένταξη, αναδεικνύοντας μέσα από τις απόψεις τους, τόσο τους δυσχεραντικούς παράγοντες που απομακρύνουν από την εύρεση εργασίας, όσο και τους παράγοντες που μπορεί να λειτουργήσουν ευνοϊκά προς αυτή την κατεύθυνση. Εκτενέστερα μέσα από την ανάλυση των στάσεων των αποφυλακισμένων διαφαίνεται η εργασιακή εμπειρία, τόσο πριν τη φυλάκιση όσο και μετά την αποφυλάκιση, να μην διαδραματίζει κάποιο ρόλο ως προς την εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση, με τους αποφυλακισμένους να θεωρούν ότι σημαντικότερο ρόλο διαδραματίζει η μετασφρονιστική μέριμνα, με την παροχή κρατικών προγραμμάτων που αφορούν στην εύρεση εργασίας. Επιπρόσθετα σε σχέση με τον ρόλο που διαδραματίζουν τα επιμορφωτικά προγράμματα στη φυλακή, ως προς εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση, οι απόψεις των ερωτώμενων διαφοροποιούνται, με μόνο τον έναν εκ των τριών να θεωρεί ότι συμβάλουν ως προς την δημιουργία νέων δεξιοτήτων, οι οποίες με τη σειρά τους, βοηθούν ως προς την εργασιακή τους ένταξη.

Σε σχέση με το ποινικό μητρώο και το αν αυτό αποτελεί πρόσκομμα στην εύρεση εργασίας, οι απαντήσεις των ερωτώμενων διαφοροποιούνται, με τους δύο εκ των ερωτώμενων, να αναφέρουν ότι αποτελεί δυσχεραντικό παράγοντα ως προς την εύρεση εργασίας και πιο συγκεκριμένα, δηλώνοντας, ότι τους αποκόπτει από συγκεκριμένους εργασιακούς τομείς, όπως π.χ. η εστίαση. Ένας εκ των ερωτώμενων θεωρεί ότι το ποινικό μητρώο δυσχεραίνει και μετά τη διαδικασία πρόσληψης, τη διατήρηση της εργασίας, καθώς όπως υποστηρίζει, σε περίπτωση εργασιακού προβλήματος, θα επιρριφθούν οι ευθύνες στο άτομο με το ποινικό ιστορικό. Μέσα από την ανάλυση των απαντήσεων αναδύονται έκδηλα οι στιγματιστικές

συνέπειες του ποινικού μητρώου, καθώς όλοι οι ερωτώμενοι κατά την αναζήτηση εργασίας προσπαθούν να το αποκρύψουν. Αυτό διαφαίνεται εντονότερα στην περίπτωση ενός αποφυλακισμένου, ο οποίος ενώ δεν θεωρεί ότι το ποινικό μητρώο τον εμποδίζει ως προς την εύρεση εργασίας, εντούτοις, ο ίδιος αναφέρει, ότι αν δεν του ζητηθεί κάποιο αντίγραφο, αποκρύπτει την ύπαρξη ποινικού ιστορικού. Παράλληλα ως δυσχεραντικούς παράγοντες εργασιακής ένταξης, οι ερωτώμενοι αναφέρουν το προχωρημένο της ηλικίας, την ουσιοεξάρτηση, καθώς και τις γενικότερες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες (οικονομική κρίση, πανδημία covid-19) της χώρας τη δεδομένη χρονική περίοδο, οι οποίες δεν ευνοούν την εύρεση εργασίας εν γένει. Ωστόσο, πάρα το προχωρημένο της ηλικίας, δυο εκ των ερωτώμενων θεωρούν ότι μπορούν να ανταπεξέλθουν με συνέπεια και υπευθυνότητα σε ένα συνεχές και απαιτητικό ωράριο εργασίας, τονίζοντας πως η φυλακή δεν επέδρασε αρνητικά με όρους ιδρυματοποίησης και δεν αλλοίωσε τη προσωπικότητα τους.

Επιπροσθέτως, μέσα από την ανάλυση των στάσεων των αποφυλακισμένων προκύπτει ότι το φύλο δεν διαδραματίζει κάποιο ρόλο ως προς την εύρεση εργασίας καθαυτό, ενώ σημαντικός φαίνεται να είναι ο ρόλος των κοινωνικών δικτύων ως προς την εν γένει επανένταξη των αποφυλακισμένων, προσφέροντας τόσο οικονομική και ψυχολογική υποστήριξη, όσο και στην περίπτωση ενός εκ των τριών ερωτώμενων, συνδρομή ως προς την εύρεση εργασίας. Συνακόλουθα, με βάση όσα αναφέρουν οι ερωτώμενοι φαίνεται η μετασφρονιστική μέριμνα να διαδραματίζει ενεργό και καθοριστικό ρόλο ως προς την εύρεση εργασίας, στέγης αλλά και απεξάρτησης στα ουσιοεξαρτημένα άτομα, δημιουργώντας ευνοϊκότερες συνθήκες ως προς την επανένταξη τους. Σε σχέση με την ύπαρξη ειδικού επιμελητή κοινωνικής επανένταξης, οι ερωτώμενοι φαίνεται να είναι θετικά προσκείμενοι, θεωρώντας ότι θα τους παρέχει μεγαλύτερη αίσθηση ασφάλειας, σιγουριάς και αυτοπεποίθησης και θα λειτουργεί διαμεσολαβητικά, επιλύοντας τυχόν προβλήματα και λειτουργώντας προστατευτικά ως προς την διασφάλιση καλύτερων εργασιακών συνθηκών. Εκτενέστερα μέσα από τις απαντήσεις, διαφαίνεται από πλευράς των αποφυλακισμένων, η αναγκαιότητα ύπαρξης ενός εξειδικευμένου προσώπου, το οποίο θα παρέχει εργασιακή συμβουλευτική και θα αποτελεί έναν ενδιάμεσο κρίκο μεταξύ εργοδοτών και αποφυλακισμένων.

Τέλος, μέσα από τις απαντήσεις των αποφυλακισμένων, αναδύεται η σημαντικότητα του ρόλου της εργασίας στην επανένταξη εν γένει. Αναλυτικότερα μέσα από τον λόγο των ερωτώμενων προκύπτει, ότι η ύπαρξη εργασίας αποτελεί συστατικό στοιχείο κοινωνικής επανένταξης, δημιουργώντας στα αποφυλακισμένα άτομα ευνοϊκότερους όρους διαβίωσης, αίσθηση ασφάλειας, σιγουριάς, δίνοντας τους αυτοπεποίθηση να ανταπεξέλθουν στις

δυσκολίες και αποτρέποντας τους από το ενδεχόμενο υποτροπής. Η εργασία σύμφωνα με τους ίδιους, δίνει τη δυνατότητα σε όσους το επιθυμούν, να βιοποριστούν με νόμιμους τρόπους αποτρέποντας τους από το να επιστρέφουν σε παράνομες επικερδείς δραστηριότητες και προσφέροντας τους τη δυνατότητα κάνουν ένα «νέο ξεκίνημα», μακριά από το έγκλημα.

## **Συζήτηση- Συμπεράσματα**

Σύμφωνα με όσα έχουν παρουσιαστεί στην παρούσα μελέτη, θα γίνει μια προσπάθεια να προσεγγιστούν κάποια κοινά σημεία μεταξύ των στάσεων των εργοδοτών και των αποφυλακισμένων, όπως αυτά προέκυψαν από την ανάλυση της έρευνας, τα οποία με τη σειρά τους, θα συνδράμουν ως προς την σφαιρικότερη προσέγγιση του ρόλου που διαδραματίζει η εργασία στην επανένταξη. Επιπρόσθετα, θα γίνει μια προσπάθεια ανάδειξης των πορισμάτων, που προκύπτουν από την παρούσα πιλοτική έρευνα και επιβεβαιώνουν την διεθνή ερευνητική εμπειρία. Τέλος, θα επιχειρηθεί η διατύπωση ορισμένων συμπερασμάτων, τα οποία απορρέουν μέσα από τη παρούσα μελέτη και τα οποία θα συμβάλουν ως προς την ανάδειξη των δυσχεραντικών παραγόντων που ανακύπτουν κατά την εργασιακή ένταξη των αποφυλακισμένων ατόμων, με στόχο την άρση και αντιμετώπιση τους.

### ***Δυσχεραντικοί παράγοντες και εργασιακή επανένταξη***

Όσον αφορά το ποινικό μητρώο, τα ευρήματα που προέκυψαν επιβεβαιώνουν το γεγονός ότι αποτελεί καθαυτό πρόσκομμα στην επανένταξη. Αναλυτικότερα, όπως απορρέει και από τη διεθνή ερευνητική εμπειρία και από τη παρούσα πιλοτική έρευνα, οι εργοδότες προβαίνουν σε ελέγχους για την ύπαρξη ποινικού ιστορικού κατά τη διαδικασία πρόσληψης και σε περίπτωση που διαπιστώσουν ποινικό ιστορικό, εμφανίζονται συχνά απρόθυμοι να προβούν σε πρόσληψη του υποψηφίου. Εντούτοις, όπως προκύπτει και από την ανασκόπηση της διεθνούς ερευνητικής εμπειρίας, έτσι και στην παρούσα πιλοτική έρευνα, η απροθυμία των εργοδοτών να προσλάβουν αποφυλακισθέντες, ποικίλει ανάλογα με τη θέση εργασίας, το είδος και τη σοβαρότητα του διαπραχθέντος αδικήματος και την εργασιακή εμπειρία μετά την αποφυλάκιση. Πιο συγκεκριμένα οι εργοδότες παρουσιάζονται απρόθυμοι να προσλάβουν άτομα που έχουν διαπράξει σοβαρά αδικήματα (ανθρωποκτονία, βίαια, σεξουαλικά) και εμφανίζονται να συσχετίζουν το είδος του αδικήματος με την αντίστοιχη θέση εργασίας (π.χ.

δεν θα προσλάβουν κάποιον που έχει καταδικαστεί για υπεξαίρεση για τη θέση του οικονομικού διευθυντή). Συνακόλουθα, οι αποφυλακισμένοι, όπως προκύπτει από τα ευρήματα, αντιλαμβάνονται τις στιγματιστικές συνέπειες του ποινικού ιστορικού και προσπαθούν να το αποκρύψουν, όταν τους δίνεται αυτή η δυνατότητα, καθώς θεωρούν ότι αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα ως προς την εύρεση εργασίας. Η στιγματιστική συνέπεια του ποινικού μητρώου γίνεται εντονότερη σε ορισμένους τομείς εργασίας, όπως χαρακτηριστικά προκύπτει από τα ευρήματα της παρούσας ερευνάς, για τον τομέα της εστίασης, όπου και οι δυο πλευρές τονίζουν πως το ποινικό μητρώο αποτρέπει από τη διαδικασία πρόσληψης.

Επιπλέον, σε συμφωνία με τη διεθνή ερευνητική εμπειρία, ως επιπρόσθετοι του ποινικού μητρώου δυσχεραντικοί παράγοντες, ως προς την εύρεση εργασίας των αποφυλακισμένων, παρουσιάζονται, το προχωρημένο της ηλικίας και η ουσιοεξάρτηση, η οποία όπως προκύπτει και από τη παρούσα πιλοτική έρευνα σε συνδυασμό με το ποινικό μητρώο, φαίνεται να αποτελεί και από την πλευρά των εργοδοτών, αποτρεπτικό παράγοντα για την πρόσληψη κάποιου εργαζομένου. Ακόμη, μέσα από την ανάλυση της παρούσας πιλοτικής έρευνας απορρέει και από την πλευρά των εργοδοτών και από την πλευρά των αποφυλακισμένων, ότι η διάσταση του φύλου δεν διαδραματίζει κανένα ρόλο ως προς την εύρεση εργασίας για κάποιον με ποινικό ιστορικό, με τις δύο πλευρές να συγκλίνουν ως προς τη σημαντικότητα που διαδραματίζουν, η προσωπικότητα του υποψηφίου και η διάθεση και θέληση του να εργαστεί.

### ***Ευνοϊκοί παράγοντες εργασιακής επανένταξης***

Σχετικά με την εργασιακή εμπειρία μετά τη φυλάκιση και τα επιμορφωτικά σεμινάρια στη φυλακή προκύπτει διαφοροποίηση στις απόψεις των εργοδοτών και των αποφυλακισμένων. Οι εργοδότες λαμβάνουν την ύπαρξη εργασιακής εμπειρίας και των επιμορφωτικών σεμιναρίων στη φυλακή ως ένδειξη «αλλαγής κατεύθυνσης», με την έννοια του επαναπροσανατολισμού του τρόπου σκέψης και συμπεριφοράς των αποφυλακισθέντων σε σχέση με το έγκλημα. Οι αποφυλακισμένοι στον αντίποδα, θεωρούν ότι η εργασιακή εμπειρία μετά τη φυλάκιση και τα επιμορφωτικά σεμινάρια κατά τη διάρκεια αυτής, δεν διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην εύρεση εργασίας. Επιπρόσθετα, όπως επιβεβαιώνεται και από τη διεθνή βιβλιογραφική και ερευνητική ανασκόπηση, έτσι και από την παρούσα πιλοτική έρευνα προκύπτει, η σημαντικότητα του ρόλου των κοινωνικών δικτύων (social networks), ως προς την εύρεση εργασίας. Τα κοινωνικά δίκτυα και οι κοινωνικοί δεσμοί φαίνεται να ενθαρρύνουν



στην συγκρότηση μιας ταυτότητας του υποκειμένου, βασισμένη στην «υπευθυνοποίηση» της συμπεριφοράς του και ως απόρεια αυτή η ταυτότητα διευκολύνει τον αποφυλακίζόμενο στην εύρεση εργασίας. Ο ρόλος των κοινωνικών δικτύων αναδύεται ως προστατευτικός παράγοντας της υποτροπής, διευκολύνοντας πολλές φορές την εύρεση εργασίας. Η διαπίστωση αυτή επιβεβαιώνεται και διαμέσου της ανάλυσης των στάσεων των εργοδοτών στην παρούσα πιλοτική έρευνα, καθώς οι ίδιοι εμφανίζονται πιο πρόθυμοι να προβούν σε πρόληψη κάποιου αποφυλακισμένου, μέσω συστάσεων, προερχόμενων από τον ευρύτερο κοινωνικό ιστό τους.

### ***Οι έννοιες της «εμπιστοσύνης» και της «αξιοπιστίας»***

Κομβικής σημασίας έννοιες, οι οποίες αναδύονται διαμέσου της ανάλυσης των στάσεων τόσο των εργοδοτών, όσο και των αποφυλακισμένων, είναι οι έννοιες της «εμπιστοσύνης» και της «αξιοπιστίας». Πιο συγκεκριμένα, η εμπιστοσύνη των εργοδοτών απέναντι σε εργαζόμενους με ποινικό ιστορικό διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο τόσο στην πρόσληψη, όσο και στη διατήρηση μιας θέσης εργασίας. Αναλυτικότερα, οι εργοδότες στην παρούσα πιλοτική έρευνα φαίνεται σε περίπτωση αποκάλυψης του ποινικού ιστορικού μετά την πρόσληψη κάποιου εργαζομένου, να μην προβαίνουν σε απόλυση του, στο βαθμό που κάποιος εργαζόμενος έχει αποδείξει τη συνέπεια του και εργάζεται για κάποιο εύλογο χρονικό διάστημα για την επιχείρηση, ικανό να δημιουργήσει στους εργοδότες όρους αξιοπιστίας ως προς το πρόσωπο του. Συνακόλουθα, οι δύο έννοιες της «εμπιστοσύνης» και της «αξιοπιστίας» και ο καθοριστικός ρόλος που διαδραματίζουν ως προς την εύρεση και τη διατήρηση μιας εργασίας, αναδύονται διαμέσου των στάσεων τόσο των εργοδοτών, όσο και των αποφυλακισμένων, σε συνάρτηση με την αναγκαιότητα ύπαρξης ειδικού επιμελητή κοινωνικής επανένταξης. Όπως αναφέρεται στη διεθνή ερευνητική εμπειρία, οι εργοδότες τείνουν να προσλαμβάνουν με μεγαλύτερη συχνότητα άτομα που διαθέτουν ποινικό ιστορικό, όταν αυτά διασυνδέονται με κάποιο επανενταξιακό πρόγραμμα διαμέσου της πολιτείας και τείνουν να εμφανίζουν περισσότερη εμπιστοσύνη στο πρόσωπο τους, όταν υπάρχουν εξειδικευμένοι σύμβουλοι εργασιακής επανένταξης (counselling professionals), που δημιουργούν δίκτυα διασύνδεσης των αποφυλακισμένων με την αγορά εργασίας. Η διαπίστωση αυτή επιβεβαιώνεται και από την παρούσα πιλοτική έρευνα, όπου και οι δύο πλευρές εμφανίζονται θετικά προσκείμενες, ως προς την ύπαρξη ειδικού επιμελητή κοινωνικής επανένταξης. Όπως προκύπτει από τα ευρήματα και οι δύο πλευρές, αποζητούν έναν ενδιάμεσο κρίκο, που θα δημιουργεί όρους εμπιστοσύνης, θα παρέχει συμβουλευτική και θα αναλαμβάνει έναν διαμεσολαβητικό ρόλο

επιλύοντας τυχόν προβλήματα που προκύπτουν. Η ύπαρξη ειδικού επιμελητή κοινωνικής επανένταξης φαίνεται από την πλευρά των εργοδοτών να λειτουργεί ως ένας τρόπος να «αποποιηθούν» των ευθυνών που συνεπάγονται της πρόσληψης κάποιου με ποινικό ιστορικό, καθώς με αυτόν το τρόπο μειώνουν σε έναν βαθμό, το ενδεχόμενο «επιχειρησιακού ρίσκου», επιζητώντας κάποιον να τους διασφαλίσει, ότι ο εργαζόμενος έχει επανενταχθεί και μπορεί να εργαστεί με συνέπεια και επαγγελματισμό προς την επιχείρηση. Από την πλευρά των αποφυλακισμένων, ο ειδικός επιμελητής κοινωνικής επανένταξης λειτουργεί με όρους «υπευθυνοποίησης της συμπεριφοράς», καθώς δημιουργεί μια αίσθηση υποχρέωσης στα αποφυλακισμένα άτομα, ως προς το πρόσωπο του, και λειτουργεί προστατευτικά διασφαλίζοντας τους καλύτερες εργασιακές συνθήκες.

### ***Η εργασία ως «περιστατικό ζωής»***

Συνοψίζοντας, όπως επιβεβαιώνεται από τη διεθνή βιβλιογραφία αλλά και μέσα από τις στάσεις των αποφυλακισμένων στην παρούσα πιλοτική έρευνα, η εργασία αποτελεί συστατικό στοιχείο κοινωνικής επανένταξης, λειτουργώντας ως προστατευτικός παράγοντας στην εκδήλωση της υποτροπής. Η εργασιακή απασχόληση μπορεί να ιδωθεί ως «περιστατικό ζωής», ως παράγοντας δηλαδή που ασκεί ευεργετική επιρροή στη διαμόρφωση της ζωής του αποφυλακιζόμενου μετά την απόλυση του, καθώς προσφέρει σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας, τη δυνατότητα «αλλαγής κατεύθυνσης», απέναντι στο έγκλημα και λειτουργεί ενθαρρυντικά ως προς τη διατήρηση μιας σύννομης συμπεριφοράς. Η ύπαρξη εργασίας δημιουργεί ευνοϊκότερους όρους διαβίωσης στους αποφυλακισμένους, προσφέρει μια αίσθηση ασφάλειας, σταθερότητας, σιγουριάς και αυτοπεποίθησης και αποτελεί σύμφωνα με τους ίδιους, το σημαντικότερο δείκτη κοινωνικής επανένταξης σε συνδυασμό με την ύπαρξη στέγης.

### **Αντί επιλόγου**

Δεδομένης της δυσκολίας που αντιμετωπίζουν οι αποφυλακιζόμενοι στην εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση, αποδεικνύεται καθοριστικής σημασίας η ύπαρξη και η δραστηριοποίηση φορέων και δράσεων που θα ενισχύσουν τους πρώην κρατούμενους με τα απαραίτητα εφόδια, τις γνώσεις αλλά και θα παρέχουν συμβουλευτική υποστήριξη και υπηρεσίες διασύνδεσης των αποφυλακιζόμενων με την αγορά εργασίας. Λαμβάνοντας υπόψιν τους ανωτέρω προβληματισμούς, γίνεται σαφής ο σημαντικός ρόλος της «μετασφρονιστικής αρωγής ή μέριμνας» (after care period), υπό το πρίσμα της «αδιάλειπτης μέριμνας», δηλαδή

μιας ολιστικής προσέγγισης, η οποία εκτείνεται σε όλο το φάσμα του ποινικού συστήματος και βασίζεται στο συνεχές της φροντίδας, με στόχο την παροχή αρωγής στους δράστες αξιόποινων πράξεων, σε σταθερή βάση, μέσα και έξω από τη φυλακή.

Βάσει όλων όσων αναλύθηκαν στην παρούσα μελέτη, κρίνεται καθοριστικής σημασίας η συνδρομή της πολιτείας με στοχευμένες παρεμβάσεις, οι οποίες θα ευνοούν την εργασιακή ένταξη των αποφυλακισμένων ατόμων, αφού όπως συνάγεται από την ερευνητική διεθνή εμπειρία η εργασία αποτελεί συστατικό στοιχείο της επανένταξης. Σύμφωνα με τα παραπάνω, προτείνεται η δημιουργία περισσότερων επιμορφωτικών προγραμμάτων κατά τη διάρκεια της φυλάκισης, τα οποία θα αφορούν στην επαγγελματική εξειδίκευση των κρατουμένων και τα οποία θα βρίσκονται σε συνάρτηση με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας αλλά και θα προσιδιάζουν στις ανάγκες των κρατουμένων, στα πλαίσια μιας εξατομικευμένης προσέγγισης των αναγκών τους, με βάση το φύλο, την ηλικία, το εκπαιδευτικό επίπεδο, τον χρόνο παραμονής στη φυλακή, τα τυπικά προσόντα που μπορεί να έχουν και σε συνάρτηση με την προ της φυλάκισης εργασιακή τους εμπειρία, εφόσον αυτή υπάρχει. Ακόμη στα πλαίσια της συνέργειας κράτους και ιδιωτικού τομέα, θα ήταν ωφέλιμη η δημιουργία κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων, εσωτερικά των φυλακών, που θα δίνουν στους κρατούμενους τη δυνατότητα εργασίας, σε τομείς πέραν των καθιερωμένων της φυλακής (καθαριότητα, μαγειρείο, αγροτικές δουλειές κ.α.), προσφέροντας εργασιακή εμπειρία σε τομείς που προσφέρουν δυνατότητα άμεσης απορρόφησης από την αγορά εργασίας, μετά την αποφυλάκιση.

Συνακόλουθα, υπό το πρίσμα της «αδιάλειπτης μέριμνας», προτείνεται η διασύνδεση των επιμορφωτικών προγραμμάτων εντός της φυλακής, με εξειδικευμένους φορείς, που θα αναλαμβάνουν τη συνέχεια της εργασιακής επιμόρφωσης των κρατουμένων και μετά την αποφυλάκιση τους, και οι οποίοι θα δημιουργούν διασυνδέσεις με την αγορά εργασίας, με στόχο την εύρεση μιας εργασίας που θα σχετίζεται με την επιμόρφωση που έλαβαν. Στα πλαίσια αυτής της διασύνδεσης, κρίνεται καθοριστικής σημασίας η ύπαρξη εξειδικευμένων επιμελητών κοινωνικής επανένταξης, που θα αναλαμβάνουν τον ρόλο της συμβουλευτικής υποστήριξης των αποφυλακισμένων και θα δημιουργούν ένα δίαυλο επικοινωνίας μεταξύ των εργοδοτών και των αποφυλακισμένων, διασφαλίζοντας καλύτερους όρους εργασιακών συνθηκών.

Επιπρόσθετα, η πολιτεία μπορεί να συμβάλει ως προς την εργασιακή ένταξη των αποφυλακισμένων, δημιουργώντας περισσότερα κρατικά προγράμματα εύρεσης εργασίας

διαμέσου του ΟΑΕΔ, που θα αφορούν καθαρά αποφυλακισμένα άτομα, καθώς όπως προκύπτει από τη παρούσα μελέτη, η εργασιακή εμπειρία κατά το πρώτο διάστημα μετά την αποφυλάκιση, κρίνεται από τους εργοδότες ως «δείκτης» κοινωνικής επανένταξης. Ακόμη στα πλαίσια της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης, θα ήταν ωφέλιμο να δημιουργηθούν δράσεις ευαισθητοποίησης των εργοδοτών, κατά τις οποίες οι αρμόδιοι ειδικοί επιμελητές επανένταξης θα ενημερώνουν τους εργοδότες σε σχέση με τα τρέχοντα κρατικά προγράμματα, δίνοντας έμφαση στις ανάγκες των αποφυλακισμένων ατόμων και στο σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει η εργασία ως προς την επανένταξη τους.

## Βιβλιογραφία

### Ελληνικές Βιβλιογραφικές αναφορές

Αναγνωστάκη Μ., Λήμμα: «Κοινοφελής Εργασία», στο, Σπιννέλη Κ. Δ., Κουράκης Ν. Ε., Κρανιδιώτη Μ. Π., (επιμ), «Λεξικό εγκληματολογίας», Τόπος, Αθήνα, 2018.

Ανίτση Ε., «Σχέση ποινής και τιμωρίας: διερεύνηση στάσεων αποφυλακισθέντων», *Εγκληματολογία*, Τεύχος 8, 2018.

Γιοβάνογλου Σ., «Θεσμικά Προβλήματα Της Κοινωνικής Επανάταξης Των Αποφυλακιζόμενων», Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τομέας Ποινικών και Εγκληματολογικών Επιστημών, Θεσσαλονίκη, 2002.

Γιοβάνογλου Σ., Λήμμα: «Κοινωνική Επανάταξη», στο, Σπιννέλη Κ. Δ., Κουράκης Ν. Ε., Κρανιδιώτη Μ. Π., (επιμ), «Λεξικό εγκληματολογίας» Τόπος, Αθήνα, 2018.

«Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για τα ναρκωτικά και το έγκλημα», Εισαγωγικό εγχειρίδιο για την πρόληψη της υποτροπής και την κοινωνική επανάταξη αποφυλακισμένων, (μτφρ. Ν. Βαρβατάκος), Βιέννη, 2012, Διαθέσιμο στο: <https://www.epanodos.org.gr/wp-content/uploads/2021/03/Translation-UNODC-3.pdf>

Δασκαλάκης Η., «Η εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης», Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 1985.

Δασκαλάκης Η., «Μεταχείριση εγκληματία», Σάκκουλα, Αθήνα, 1985.

Δέλλιος Γ. Ι., «Ατομικά Δικαιώματα, Ιδιωτικό Δίκαιο, Προστασία των Καταναλωτών και Εγγυήσεις Τραπεζικών Δάνειων», Διαθέσιμο στο: <http://www.digestaonline.gr/pdfs/Digesta%202003/DIGESTA%204-2003/1%20DELLIOS.pdf>

Ζαραφωνίτου Χ, Μαντόγλου Α., «Η κοινωνική αναπαράσταση του εγκλήματος και του εγκληματία», στο, Κουράκης Ν. Ε, Κουλούρης Ν. Κ., (επιμ), «Αντεγκληματική Πολιτική II», Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2000, Διαθέσιμο στο: <https://www.academia.edu/>

Ζαραφονίτου Χ., Κοντοπούλου Ε., Πανάγος Κ., Ανίτση Ε., & Λεμπέση Μ., «Εμπειρικά δεδομένα για την υποτροπή στο πλαίσιο του Ν.Π.Ι.Δ. ΕΠΑΝΟΔΟΣ για την κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων: Παράγοντες «διακινδύνευσης» κατά την ανηλικότητα», στο, Ζαραφονίτου Χ., (επιστημονική διεύθυνση) Μηλιώνη Φ., Κόλλια Π., (επιμ), «Πρακτικά 2ου Ετήσιου Τακτικού Συνεδρίου Επανόδου, με θέμα: Η κοινωνική επανένταξη ανηλίκων και νεαρών παραβατών», Εκδόσεις Διόνικος, Αθήνα, 2019. Διαθέσιμο στο:

<https://www.academia.edu/>

Ζαραφονίτου Χ., Κοντοπούλου Ε., Πανάγος Κ., Ανίτση Ε., & Λεμπέση Μ., «Εμπειρική διερεύνηση της υποτροπής στο πλαίσιο του Ν.Π.Ι.Δ. ΕΠΑΝΟΔΟΣ για την κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων: Ποσοτικές και ποιοτικές προσεγγίσεις», *Εγκληματολογία*, 2018, Διαθέσιμο στο:

[https://criminology.panteion.gr/attachments/article/576/MEL\\_ZARAFONITOY.pdf](https://criminology.panteion.gr/attachments/article/576/MEL_ZARAFONITOY.pdf)

Ζαραφονίτου Χ., «Εμπειρική Εγκληματολογία», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2004.

Ζαραφονίτου Χ., «Τιμωρητικότητα, σύγχρονες τάσεις, διαστάσεις και εγκληματολογικοί προβληματισμοί», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2008.

Ζαραφονίτου Χ., Τσίγκανου Ι., «Πλαίσιο κανόνων ηθικής και δεοντολογίας της εγκληματολογικής έρευνας, υπό το πρίσμα του γενικού κανονισμού προστασίας δεδομένων (ΓΚΠΔ)», Διόνικος, Αθήνα, 2020, Διαθέσιμο στο:

[https://criminology.panteion.gr/index.php?option=com\\_content&view=article&id=590:«πλαίσιο-κανόνων-ηθικής-και-δεοντολογίας-της-εγκληματολογικής-έρευνας,-υπό-το-πρίσμα-του-γκπδ](https://criminology.panteion.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=590:«πλαίσιο-κανόνων-ηθικής-και-δεοντολογίας-της-εγκληματολογικής-έρευνας,-υπό-το-πρίσμα-του-γκπδ)

Θανοπούλου Μ., «Εκπαιδευτική και επαγγελματική πορεία αποφυλακισμένων και ανήλικων παραβατών, Διερεύνηση μιας βασικής διάστασης των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης», Υπουργείο εθνικής παιδείας και θρησκευμάτων, Γενική γραμματεία λαϊκής επιμόρφωσης, Αθήνα, 1998.

Θανοπούλου Μ., «Η ποιοτική συνέντευξη. Ένα «ευαίσθητο» προνομιακό εργαλείο κοινωνικής έρευνας», στο, Φέλλας Κ.Ν., Μπαλούρδος Δ. (επιμ), «Κοινωνία και έρευνα, Σύγχρονες ποσοτικές και ποιοτικές μέθοδοι», Παπαζήση, Αθήνα, 2015.

Ίσαρη Φ., Πουρκός Μ., «Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας» – Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών Αθήνα, 2015, Διαθέσιμο στο: <http://www.openbook.gr/poiotiki-methodologia-ereunas>

Καυταντζόγλου Ι.Λ., «Κοινωνικός Αποκλεισμός: εκτός ,εντός και υπό θεωρητικές, ιστορικές και πολιτικές καταβολές μιας διαφορούμενης έννοιας», Σαββάλας, Αθήνα, 2006.

Κετσετζοπούλου Μ., Μπούζας Ν., «Λειτουργίες της αγοράς εργασίας και κοινωνικός αποκλεισμός», στο, Δημήτρης Κ., Αλιπράντη-Μαράτου Λ., Φρονίμου Ε., (επιμ), «Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα: Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής», Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), Αθήνα, 2005, Διαθέσιμο στο: <https://www.ekke.gr/services/publication/litourgies-tis-agoras-ergasias-kai-kinonikos-apoklismos>

Κυριαζή Ν., «Η κοινωνιολογική έρευνα, Κριτική Επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών», Πεδίο, Αθήνα, 2011.

Λάζος Γ. «Κριτική Εγκληματολογία», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2007.

Λογαράς Δ., «Εργασία-Απασχόληση-Αναπηρία», Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία, Αθήνα, 2013.

Μηλιώνη Φ. Α, «Δυνατότητες πρόληψης της υποτροπής αποφυλακισμένων μέσω προγραμμάτων επανένταξης», *Εγκληματολογία*, Τεύχος 1-2, Ιανουάριος- Δεκέμβριος 2019.

Μηλιώνη Φ. Α, «Προγράμματα επανένταξης Αποφυλακισμένων» στο, Γασπαρινάτου Μ.(επιμ), «*Εγκλημα Και Ποινική Καταστολή Σε Εποχή Κρίσης, Τιμητικός Τόμος Για Τον Καθηγητή Νέστορα Κουράκη*», Τόμος Α΄, Σάκκουλα, Αθήνα, 2016.

Μηλιώνη Φ., Ανίτση Ε., Λεμπέση Ε., Χατζήνα Μ., «Έρευνα με θέμα: Παρεμβάσεις για την προώθηση της ισότητας των φύλων και την ψυχοκοινωνική, οικογενειακή και επαγγελματική επανένταξη και προσαρμογή των κρατουμένων και αποφυλακισμένων γυναικών», με την συμμετοχή της ΕΠΑΝΟΔΟΥ, του κέντρου ερευνών για θέματα ισότητας (ΚΕΘΙ) και της Γενικής Γραμματείας Ισότητας Των Φύλων (ΓΓΙΦ).

Μητροσύλη Μ., Φρονίμου Ε., «Οικογενειακή, κοινωνική, και επαγγελματική επανένταξη ειδικών ομάδων πληθυσμού, Η περίπτωση των γυναικών κρατουμένων», Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), Αθήνα, 2008.

Νικολόπουλος Γ., «Ποινική μεταχείριση και κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων: μια προβληματική σχέση», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Τόμος 118, 2005, Διαθέσιμο στο: <https://criminology.panteion.gr/attachments/article/313/%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%9B%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%A5.pdf>

Νικολόπουλος Γ. «Το ζήτημα της επαγγελματικής επανένταξης των πρώην καταδίκων: θεωρητικές επισημάνσεις, ερευνητικά πορίσματα και κοινωνικές δράσεις», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Τομ.118, 2016, Διαθέσιμο στο: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/view/9518/9706>

Πανάγος Κ., «Η πρώτη αγροτική φυλακή για κρατούμενες: Η αποκατάσταση της αρχής της ισότητας των φύλων στο σωφρονιστικό πεδίο», *The art of Crime*, Διαθέσιμο στο: <https://theartofcrime.gr/>

Πανούσης Γ., «Η κοινωνική επανένταξη ως αυτοτελές δικαίωμα των κρατουμένων – Αρχή διαλόγου», 2014, Διαθέσιμο στο: <http://epanodos.org.gr>

Παπαναστασάτος Γ. Δ., «Θεραπεία της εξάρτησης από ψυχοδραστικές ουσίες :Επιπτώσεις στην παραβατική συμπεριφορά», στο, Χαλκιά Α.Ε., (επιμ), «*Τιμητικός Τόμος για τον Ιάκωβο Φαρσεδάκη, Η σύγχρονη εγκληματικότητα, η αντιμετώπιση της και η Επιστήμη της Εγκληματολογίας*», Τόμος Β', Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011.

Παπανικολάου Γ., - Λήμμα: «Εγκληματολογία Εξελικτική», στο, Σπιννέλη Κ. Δ., Κουράκης Ν. Ε., Κρανιδιώτη Μ. Π., (επιμ), «*Λεξικό εγκληματολογίας*», Τόπος, Αθήνα, 2018.

Παπαντωνίου Α., Λήμμα: «Ωφελιμισμός», στο, Κ. Δ.Σπινέλλη, Ν. Ε. Κουράκης, Μ. Π. Κρανιδιώτη, (επιμ), «*Λεξικό εγκληματολογίας*» Τόπος, Αθήνα, 2018.

Πατέλης Δ., - Λήμμα: «εργασία», στο, Τ. Χιωτάκης, Ε. Χωραφάς, (επιμ), «*Φιλοσοφικό-Κοινωνιολογικό Λεξικό*», Τόμος Β', Κ. Καπλόπουλος, Αθήνα, 1995.



Σπύρου Σ., «Ο ρόλος του εγκλεισμού κατά την ανηλικότητα στην εγκληματική υποτροπή: Η αρχή του τέλους», στο, Ζαραφονίτου Χ., (επιστημονική διεύθυνση) Μηλιώνη Φ., Κόλλια Π., (επιμ), «Πρακτικά 2ου Ετήσιου Τακτικού Συνεδρίου Επανόδοι, με θέμα: Η κοινωνική επανένταξη ανηλίκων και νεαρών παραβατών», Εκδόσεις Διόνικος, Αθήνα, 2019, Διαθέσιμο στο: <https://www.academia.edu/>

Σχίζας Π. «Αγροτικές φυλακές», Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών Τμήμα Κοινωνιολογίας, Τομέας Εγκληματολογίας, Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών, Αθήνα, 2013, Διαθέσιμο στο: <https://www.didaktorika.gr/eadd/>

Τσίγκανου Ι., «Ανάλυση Περιεχομένου», στο, Φέλλας Κ.Ν., Μπαλούρδος Δ. (επιμ), «Κοινωνία και έρευνα, Σύγχρονες ποσοτικές και ποιοτικές μέθοδοι», Παπαζήση, Αθήνα, 2015.

Τσίγκανου Ι., «Οι εγκληματολογικές όψεις του κοινωνικού αποκλεισμού», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2002.

Τσιλίκης Χ., Γάκου Ε. Μ., «Κοινωνική επιχειρηματικότητα και σωφρονιστική. Προτεινόμενο μοντέλο εργασιακής επανένταξης έγκλειστων και αποφυλακισμένων στην Ελλάδα», *Κοινωνική πολιτική*, Τεύχος 9, Ιανουάριος 2018.

Τσιώλης Γ., «Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα», Κριτική, Αθήνα, 2014.

Τσουρέκης Α., «Ανήλικοι παραβάτες και προσπάθειες κοινωνικής επανένταξης Κ.Κ Κορίνθου», στο, Ζαραφονίτου Χ., (επιστημονική διεύθυνση) Μηλιώνη Φ., Ανίτση Ε., (επιμ), «Πρακτικά 2ου Ετήσιου Τακτικού Συνεδρίου Επανόδοι, με θέμα: Η κοινωνική επανένταξη ανηλίκων και νεαρών παραβατών», Εκδόσεις Διόνικος, Αθήνα, 2019. Διαθέσιμο στο: <https://www.academia.edu/>

Φέρωνας Α., «Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνική αλληλεγγύη στην Ελλάδα της κρίσης», Διόνικος, Αθήνα, 2019.

Φυτράκης Ε., «Προάγοντας τον κοινωνικό αποκλεισμό. Οι έννομες συνέπειες της ποινικής καταδίκης», *Εγκληματολογία*, Ιούλιος 2012.

Χάιδου Α., «Εγκληματικότητα Ανηλίκων» *Αιτιολογικές προσεγγίσεις, πρόληψη και κοινωνικός έλεγχος*», 2<sup>η</sup> έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2019.

Χάιδου Α., «Θετικιστική Εγκληματολογία, αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1996.

Χάιδου Α., «Ναρκωτικά ,Χρήση, Εξάρτηση, Επίσημος Κοινωνικός Έλεγχος», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2016.

Χάιδου Α., «Ποινολογία -Σωφρονιστική», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2018.

Ancel M., «Η νέα κοινωνική άμυνα», μτφρ Ηρώ Σαγκουνίδου-Δασκαλάκη, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1995.

Cohen L., Manion M., «Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας», Χρ. Μητσοπούλου και Μ. Φιλοπούλου, (μτφρ), Μεταίχμιο, Αθήνα, 1994.

Price V., «Κοινή γνώμη», Α' Έκδοση, Οδυσσέας, Αθήνα, 1996.

Αλεξιάδης Σ., «Σωφρονιστική», Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2001.

### **Ξενόγλωσση βιβλιογραφία**

Albright S., Denq F., “Employer Attitudes Toward Hiring Ex- Offenders” *The Prison Journal*, Vol.76. No.2, June, 1996, pp. 118-137.

Davister C., Defourny J., Gregoire O., “Work Integration Social Enterprises in The European Union: An Overview of Existing Models”, *European Research Network*, April 2004, pp.1-29.

“Day Reporting Centers Program (DRCE)”, Διαθέσιμο στο:

<http://goccp.maryland.gov/grants/programs/drce>

Dumitran C., “Detainees’ employment – indicator of social reintegration”, No.1, October 2021, pp. 74-85. Διαθέσιμο στο: <https://www.researchgate.net/publication/355585576>

Fahey J., Roberts C., Engel L., “Employment of ex-offenders: Employer perspectives” *Crime and Justice Institute*, Vol.55, October 2006, pp.1-34.

“From Prison To Working Life Networking For A Successful Transition”, Διαθέσιμο στο: [https://ec.europa.eu/employment\\_social/equal\\_consolidated/data/document/etg1-exa2-zubilis.pdf](https://ec.europa.eu/employment_social/equal_consolidated/data/document/etg1-exa2-zubilis.pdf)

Griffiths C.T., Murdoch Y. D. D., “The Social Reintegration of Offenders and Crime Prevention” *The International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy (ICCLR)*, April 2007, pp. 1-35.

Holzer H. J., “Will Employers Hire Ex-Offenders? Employer Preferences, Background Checks and Their Determinants” *Institute for Research on Poverty Discussion Paper*, No.1243-02, June 2014, pp.1-43.

Jones M., Coleman S., Leierer S., “Challenges Facing Released Prisoners and People with Criminal Records: A Focus Group Approach”, *Corrections: Policy Practice and Research*, Vol.2, No.2, August 2017, pp. 91-109.

Kazemian L., “Desistance from Crime: Theoretical, Empirical, Methodological, and Policy Considerations”, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, February,2007, pp. 5-27.

Kethimeni S., Falcon D. N., “Employment and ex-offenders in the United States: Effects of Legal and extra-Legal factors” *Probation Journal*, Vol.54, 2007, pp. 36-51.

Laub J. H. and Sampson R. J., “Understanding Desistance from Crime”, *The University of Chicago*, 2001, pp. 1-69.

Martinson R., “What works? - Questions and Answers about Prison Reform”, *Public Interest*, Vol.35,1974, pp. 22-54.

Metcalf H., Anderson T., Rolfe H., “Barriers to employment for offenders and ex-offenders” *Corporate Document Services*, No. 155, London, 2001.

Rhodes J., “Ex-offenders, social ties and the routes into employment” *International Journal of Criminology*, Vol.1, 2008, pp. 1-20.

Shivy V. AW, J. J., Moon A. E., Mann S. C., Holland J. G., Eacho C., “Ex-offenders reentering the workforce” *Journal of Counselling Psychology*, Vol. 54, No. 4, 2007, pp.466-473.

Varghese F. P., Hardin E.E., Bauer R. L., Morgan R. D, “Attitudes Toward Hiring Offenders the Roles of Criminal History, Job Qualifications and Race”, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Vol. 54, No. 5, October 2010, pp. 118-137.

“The Social Reintegration of Ex-Prisoners in Council of Europe Member States”, *Produced by the Quaker Council for European Affairs (QCEA)*, May 2011.

“Working it out: Employment for women offenders” *Prison Reform Trust*, January 2015, pp.1-22 Διαθέσιμο στο: <http://www.prisonreformtrust.org>

### **Πηγές στο διαδίκτυο**

Άρθρο 16 (Νόμος 3584/2007)-Ποινική καταδίκη, στερητική ή επικουρική δικαστική συμπαράσταση Παρ1. Δεν διορίζονται υπάλληλοι, Διαθέσιμο στο: <https://www.e-nomothesia.gr/autodioikese-demoi/n-3584-2007.html>

Άρθρο 41 (Νόμος 4356/2015) – Ενίσχυση αγροτικών φυλακών, Διαθέσιμο στο: <https://www.lawspot.gr/nomikes-plirofories/nomothesia/n-4760-2020/arthro-3-nomos-4760-2020-metagogi-se-agrotikes-fylakes>)

Άρθρο 47 του Συντάγματος -Χάρη και Αμνηστία, Διαθέσιμο στο: <https://www.e-nomothesia.gr/autodioikese-demoi/n-3584-2007.html>

Άρθρο 81 - Ποινικός Κώδικας (Νόμος 4619/2019) - Επιμέτρηση της ποινής της παροχής κοινωφελούς εργασίας, Διαθέσιμο στο: <https://www.lawspot.gr/nomikes-plirofories/nomothesia/n-4619-2019/arthro-81-poinikos-kodikas-nomos-4619-2019-epimetrisi-tis>

Άρθρο 104Α - Ποινικός Κώδικας (Νόμος 4619/2019) - Μετατροπή της φυλάκισης σε κοινωφελή εργασία, Διαθέσιμο στο: <https://www.lawspot.gr/nomikes-plirofories/nomothesia/n-4619-2019/arthro-104a-poiniko>

ΑΡΣΙΣ : <https://www.arsis.gr/drasis-ke-ipiresies/grafeio-ypostirixis-apofylakizomenon-kai-kratoymenon/>

ΕΠΑΝΟΔΟΣ: <https://www.epanodos.org.gr>

ΙΔΡΥΜΑ ΝΕΟΛΑΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ: <https://www.inedivim>

ΚΟΙΝΣΕΠ ΝΕΟΙ ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ: <http://koinsep.org>

ΟΑΕΔ: <https://www.oaed.gr/>

ΟΝΗΣΙΜΟΣ: <https://www.onisimos.gr/index.php>

ΠΑΡΕΠΙΟΜΕΝΕΣ ΠΟΙΝΕΣ: Νόμος 4619/2019, άρ.59  
<https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/529099/nomos-4619-2019>

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑ: <https://www.shedia.gr/what-shedia-is/>

ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟΣ ΚΩΔΙΚΑΣ:  
<https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/190801/nomos-2776-1999>

«ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟΣ ΚΩΔΙΚΑΣ - ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗΣ»  
<http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=8630>

CUP PROJECT: <https://www.cup-project.eu/en/cup-project/>

FREEDOM GATE GREECE: <https://www.freedomgate.gr/index.php/el/>

PRAKSIS: <https://praksis.gr/about/>